

str. 2 **Počátky rozvoje letecké dopravy
v Krkonoších a blízkém okolí**

str. 12 **Vratislav Karel Novák a jeho
kinetické plastiky v Libereckém kraji**

str. 32 **Prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc.,
a výzkum historické knižní vazby**

XXIII 2022 2

**FONTES NISSAE
PRAMENY NISY**

historie | památky | umění

Studie a materiálie | Studies and Materials

Počátky rozvoje letecké dopravy v Krkonoších a blízkém okolí | The expansion of transport aviation in the Krkonoše region and their immediate surroundings | Studie

Pavel Kocián 2

Vratislav Karel Novák a jeho kinetické plastiky v Libereckém kraji | Vratislav Karel Novák and his kinetic sculptures in the Liberec region | Studie

Kateřina Nora Nováková 12

Memorabilie

Prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc., a výzkum historické knižní vazby

Milan Svoboda 32

Bohatě naplněný život (K devadesátinám prof. Bohumila Nusky)

Eva Koudelková 70

Zprávy | Reports

Zpráva o projektu Slepí svědkové doby

Anna Kašparová 75

Z historie GALERIE N Jablonec nad Nisou

Renata Štorová 76

Seznam výstav Galerie N v letech 2002–2022

Renata Štorová 78

Recenze a zprávy o literatuře | Literature reviews and reports... 82

Resume 96

Do Fontes Nissae 2022/2 přispěli

Bc. Pavel Kocián, KHI FP TUL, pavel.kocian@tul.cz_PhDr. Kateřina Nora Nováková, Ph.D., Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, katerina.novakova@msb-jablonec.cz_prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc., Katedra filosofie FP TUL, bohumil.nuska@tul.cz_Mgr. Eva Koudelková, Ph.D., KCL FP TUL, eva.koudelkova@tul.cz_doc. PhDr. Milan Svoboda, Ph.D., Katedra historie FP TUL, milan.svoboda@tul.cz_Bc. Milan Šorm, Katedra historie FP TUL, mila.sorm@tul.cz_Mgr. Anna Kašparová, Severočeské muzeum v Liberci, knihovnik@muzeumlb.cz_Ing. Renata Štorová, CSc., Katedra designu FT TUL, renata.storova@tul.cz_

FONTES NISSAE

PRAMENY NISY historie | památky | umění

Redakce Fontes Nissae | Prameny Nisy děkuje všem recenzentům

Doporučená cena: 100,- Kč

Toto číslo vyšlo v Liberci v únoru 2023 | This issue was published in Liberec in February 2023

Recenzované periodikum

Vydává Technická univerzita v Liberci | Published by the Technical University in Liberec

Studentská 1402/2, 461 17 Liberec

Tiskárna | Printed by Geoprint s.r.o.

Vychází 2 × ročně v tištěné verzi, v elektronické podobě dostupné na adrese <http://fontesnissae.cz>

Schváleno rektorem Technické univerzity v Liberci

dne 6. 2. 2023, čj. 8/23

Číslo publikace: 55-008-23

Náklad 500 ks

Evidenční číslo periodického tisku MK ČR E 21215

ISSN 1213-5097

Fontes Nissae | Prameny Nisy XXIII, 2022, č. 2 vznikly v rámci výzkumného cíle Podpora recenzovaného periodika Fontes Nissae financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj (DKRVO).

Periodikum vychází s finanční podporou Českého literárního fondu, podporou Libereckého kraje, za přispění katedry historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci, Krajské vědecké knihovny v Liberci, Městského muzea v Železném Brodě, Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, Oblastní galerie Liberec, Severočeského muzea v Liberci a Státního oblastního archivu v Litoměřicích, pobočky SOKA Jablonec nad Nisou a SOKA Liberec.

Redakční rada | Editorial board

Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc. (Ústav českých dějin FF UK)

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin Univerzity

Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy), Dr. Eva Hahnová,

Mgr. Norbert Kmeř, CSc. (Ústav politických věd Slovenské

akademie věd), doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D. (katedra

historie FP TUL), doc. PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.

(katedra historie FP TUL), doc. Mgr. Martin Veselý, Ph.D.

(katedra historie FF UJEP) Dr. Marius Winzeler (Staatliche

Kunstsammlungen Dresden)

Redakce | Editorial office

Mgr. Ivo Habán, Ph.D., Mgr. Petra Hejralová, Mgr. Jan

Randáček, Mgr. Jana Pažoutová, Mgr. Jan Kašpar, Václav Křížek,

Mgr. Jiří Křížek, Mgr. Jana Kurešová, Ph.D., Prof. PhDr. Robert

Kvaček, CSc., PhDr. Miloslava Melanová, PhDr. Jan Mohr,

Mgr. Ivan Peřina

Výkonná redakce | Executive editorial staff

Mgr. Jana Bláhová, Mgr. Alžběta Sakařová,

doc. PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.

Adresa redakce | Editorial adress

Technická univerzita v Liberci

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Katedra historie

Komenského 314/2, 460 01 Liberec V-Kristiánov

Grafická úprava, sazba | Graphic design,

typesetting Michael Čtveráček, Mgr. A.

Překlady | Translators Dr. Marius Winzeler (němčina)

PhDr. Michal Ulvr, Ph.D. (angličtina),

Zuzana Melincjarová (polština)

Jazykové korektury | Copyediting Mgr. Jarmila Sulovská

Web Mgr. Ivo Habán, Ph.D.

Distribuce | Distribution Knihkupectví a antikvariát Fryč,

Pražská 137/14, 460 01 Liberec 1

Titulní strana: *Johanes Stadius: Ephemerides novae et exactae Ioannis Stadii...*, Kolín nad Rýnem 1556, Severočeské muzeum v Liberci, sign. ST 1449

Editorial

Čtoucím pozdravení i v době všeobecně náročné, plné obav, že staré jistoty odešly do minulosti a „svět včerejška“ už se nevrátí. Dosud se všechny katastrofy světového rázu staly předmětem výzkumu historiků a možná i tato zkušenost nás opravňuje k nadějím stejně, jako konstruktéry a piloty létajících strojů, těch, kteří zažili ne jeden debakl, než si jejich vynálezy získaly svou spolehlivostí důvěru veřejnosti, která si pozvolna zvykala na urychlení dosavadních pozemských cest v kabinách atmosféru brázdících vzducholodí a letadel. A právě o nových dopravních prostředcích, které vnímalo a vídalo jako senzační i obyvatelstvo Krkonoš a Jizerských hor od počátku 20. století, pojednává student Pavel Kocián. Především jej zaujala léta 1913–1939. Další z mužů, kteří se museli vypořádávat s nečekanými – nejen technickými, ale i společenskými – potížemi a neúspěchy, byl umělec, sochař a výtvarník, autor kinetických plastik. Ty od 70. let 20. věku „veřejný prostor“ na severu Čech, Liberecku, Jablonecku nebo Českolipsku zdobily, ozvláštňovaly či naopak vadily. Nepochopení veřejnosti, odpor, výsměch, vandalské útoky na převážně kovová díla, někdy svým pojetím a vizáží obecně nesrozumitelná, jindy zábavná a lákavá k hrátkám nedovoleným a nevhodným, nic z toho nehasilo tvůrčí zápal Vratislava Karla Nováka, jehož životní dílo představuje Kateřina Nora Nováková.

Všestrannou náročností se od studia renesanční knižní vazby v Čechách při svém dvacetiletém úsilí nedal odradit ani další z pracovitých mužů vědy a umění 20. století, univ. prof. Bohumil Nuska. U příležitosti výstavy uspořádané Severočeským muzeem v Liberci mj. k jeho životnímu jubileu zveřejňujeme obsáhlý rozhovor, v němž B. Nuska vysvětluje motivaci, průběh i výsledky svého bádání, mimořádné práce jediného člověka. Stejně jako v povídce „Muž, který sázal stromy“, i zde se výsledky výzkumu započaté před 70 lety plně odborně odkrývají, spatřují a zúročují až nyní. Ocenění páně profesorky vědecké a zvláště literární (beletristické i jiné) činnosti se znale ujala dr. Eva Koudelková, která v laudatiu též podává své osobní svědectví o osobnosti, která řídila a spoluutvářela osudy jednoho z pracovišť FP TU v Liberci.

O výsledcích oboru Návrhářství skla a šperku, jabloneckého detašovaného pracoviště Fakulty textilní TUL, především o výstavách domácích i zahraničních autorů a autorek v jablonecké Galerii N, zpravuje Renata Štorová.

Závěr druhého čísla Fontes Nissae patří recenzím literatury, která stojí i za Vaší pozornost.

Milí čtenáři, neméně milé čtenářky, přejeme Vám spokojený a zdravý plný nový rok 2023, jasnou mysl, odvahu i výdrž ve všem, co podniknete – aspoň takovou, jakou prokázali všichni, o nichž si budete číst v tomto čísle Pramenů Nisy.

Valete et gaudete!

Milan Svoboda

Toto vydání Fontes Nissae věnujeme univ. prof. Bohumilu Nuskoví k životnímu výročí.

The expansion of transport aviation in the Krkonoše region and their immediate surroundings

ABSTRACT

PAVEL KOCIÁN | The study contemplates the expansion of transport aviation in the Krkonoše region and their immediate surroundings from 1913 until the end of the 1940s. The activities of DELAG, CFRNA/CIDNA, DLH and ČSA are mentioned as well. A substantial part of the text is also devoted to accidents or landings in the field that occurred in the region during air transport.

KEY WORDS

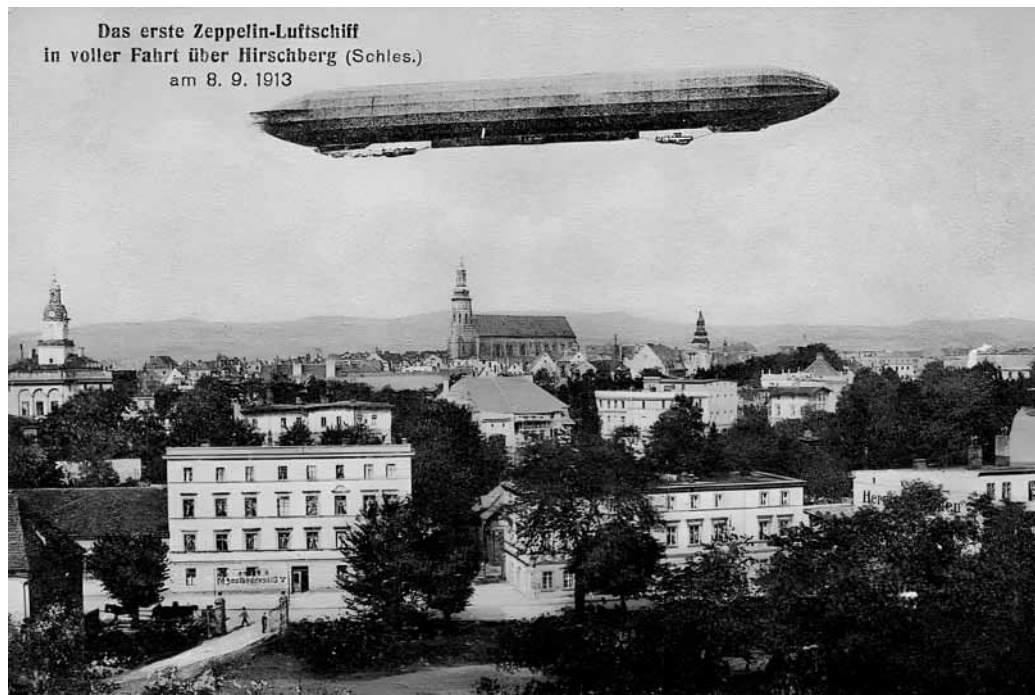
airships
CFRNA/CIDNA
ČSA
DEBT
Hirschberg-Hartau
Krkonoše – Riesengebirge
Prague – Warsaw line

KLÍČOVÁ SLOVA

vzducholodě
CFRNA/CIDNA
ČSA
DLH
Hirschberg-Hartau
Krkonoše
linka Praha – Varšava

Počátky rozvoje letecké dopravy v Krkonoších a blízkém okolí

PAVEL KOCIÁN

Blíže neurčený Zeppelin (asi třídy F) nad Jelení Horou. Zdroj: Archiwum Dolnego Śląska.

1_Deutsche Luftschiffahrts-Aktiengesellschaft, založena 16. listopadu 1909 ředitelem společností Luftschiffbau Zeppelin GmbH Alfredem Colsmanem a průkopníkem vzducholodní dopravy Hugo Eckenerem za finanční účasti Franze Adickese a Wilhelma Marxe. GROSSMAN, Dan. DELAG: *The World's First Airline* [online]. 2017 [cit. 2022-20-02]. Dostupné z: DELAG: The World's First Airline | Airships.net.

2_NĚMEČEK, Václav. *Civilní letadla 1*. Praha: Nakl. Dopravy a spojů, 1981, s. 14.

3_Legnicksi tydzień ze sterowcem Zeppelina na lamach „Liegnitzer Tageblatt” 1. 11. – 8. 11. 1913. In: *Fundacja historyczna Liegnitz* [online]. 2014 [cit. 2022-20-02]. Dostupné z: Liegnitz.pl :: portal historyczny miasta Legnicy :: Historia miasta/Wojsko : Sterowce (Die Luftschiffe).

Krkonoše a jejich blízké předpolí, dnes zahrnující část České republiky a Polska, na počátku 20. století součást české části Rakousko-Uherska a slezské části Německé říše, se jakožto geograficky velmi výrazná a z hlediska cestovního ruchu vyhledávaná oblast staly objektem pozornosti leteckých společností již během prvopočátků civilní letecké dopravy. Cílem příspěvku je na základě studia dostupných pramenů poukázat na zajímavé aktivity společností, které pro své účely jednak využívaly letiště v regionu Krkonoš, ale i těch, jejichž stroje musely na svých tratích tuto horskou překážku překonávat.

Německá společnost DELAG,¹ kterou lze považovat za první leteckou společnost na světě (byť šlo o přepravu vzducholodní), svůj provoz zahájila již v létě 1910, a to na trati z Frankfurtu do Oosu (u Baden-Badenu) a Düsseldorfu. Postupně docházelo k rozšiřování tratí a ke stavbě mnoha vzducholodních hangárů – ať již na náklady společnosti DELAG, armády či samotných měst. V roce 1913 došlo k rozšíření tohoto nového způsobu dopravy i do severních a severovýchodních

částí Německa. Přibylo spojení s Gothou, Hamburgem, Berlínem, Drážďany a Lipskem.² V rámci plánovaného zavádění nových tratí, a především šíření publicity, řada letů směřovala do jiných měst mimo pravidelný letový řád a běžně byly pořádány i vyhlídkové lety.

Na jedné z pohlednic z Hirschbergu (dnes Jelenia Góra, Jelení Hora, v Dolním Slezsku na úpatí Krkonoš) datované k 8. září 1913 je zachycena vzducholod Zeppelin. Není zde však zmíněno, o jakou vzducholod se jedná; podle fotografie patrně o třídu F, v úvahu by tak přicházela LZ 9 nebo LZ 12. Na snímku je jasně patrná kabina cestujících uprostřed kýlu, zdvojený stabilizátor, avšak žádné kýlové plochy. Nezřídka však docházelo k modifikacím ocasních ploch. Nápis nebo označení viditelné není. Reálná je také alternativa, že se jedná o fotomontáž, neboť se jakékoliv informace v tisku nepodařilo dohledat.

Za zmínku jistě stojí i takzvaná „Liegnitz-Fahrt“, akce, která na letišti v Liegnitz (dnes Legnica, česky Lehnice) v Dolním Slezsku probíhala od 5. do 9. listopadu 1913.³ Původně byla akce plánována od 3. lis-

topadu 1913, avšak kvůli nepříznivým povětrnostním podmínkám musel být vzlet o dva dny odložen. V roce 1912 zde byl vybudován hangár pro vzducholodě, což z lehnického letiště činilo ideální základnu. Vzducholod' LZ 17 „Sachsen“ přiletěla z Drážďan do Lehnice s několika prominentními pasažéry 5. listopadu ve 12:00 pod velením kpt. Georga Hackera a kpt. Ernsta Lehmana. Ve stejný den ještě vykonala jeden vyhlídkový let v okolí Lehnice a Jaworu (dříve Jauer, česky Javor) ve výšce kolem 500 m, ale vzhledem k nepříliš dobré dohlednosti bylo na jihozápadě vidět jen Krkonoško-jesenické podhůří, Krkonoše samotné ne.⁴ Po následující dva dny vzducholod' kvůli silnému větru nevykonala žádný z plánovaných letů: původně měla navštívit Jelení Horu a Frankenstein (dnes Żąbkowice Śląskie) a na zpáteční trasu do Drážďan (přes Nový Bor) se vydala v neděli 8. listopadu v 8:45.⁵ Další cesty měly proběhnout na jaře 1914, ovšem nad Evropou se pomalu začínala stahovat válečná mračna a osudy LZ 17 „Sachsen“, stejně jako jejích sesterských vzducholodí, již byly méně radostné.⁶ Mezi cestující veřejností se zhruba od roku 1908 těšila velké oblibě takzvaná „Zeppelinpost“, která z paluby vzducholodí doručovala unikátním razítkem označené pohlednice, velmi často s reklamními motivy DELAGu a nezdídky i s motivy vlasteneckými, někdy až propagandisticky laděnými, které byly následně z paluby vzducholodí shozeny nejprve samostatně, později v pytlích s pokyny, aby nálezcce „zásilku“ odevzdal nejbližšímu poštovnímu úřadu. V některých případech se využívala i palubní schránka, z níž se po přistání pohlednice vybíraly a odeslaly. Během letů v rámci zmíněné „Liegnitzfahrt“ byla na palubě i populární edice tzv. „Wilhelm-Karten“, pohlednic s vyobrazením císaře Viléma II. a na rubové straně s nápisem Liegnitz – Hirschberg – Frankenstein i. Schles.⁷ a následujícím oslavným textem:

*Lang' lebe unser guter Kaiser,
Mit ihm sein wackerer Zeppelin.
Ihr alleredelstes Erstreben ist
Dem Vaterland zu dienen.
Unser Kaiser, unser Zeppelin
Hurra! Hurra! Hurra!⁸*

Jistě není bez zajímavosti, že vydavatelem a možná i autorem této edice „Wilhelm-Karten“ byl proslulý jelenohorský nakladatel Carl Haelbig, známý svým nadšením pro vzducholodní dopravu.

Po skončení 1. světové války DELAG obnovila činnost se vzducholoděmi LZ 120 a LZ 121, ale ty jim v roce 1921 zabavily vítězné mocnosti. Restrikce dané Versaileskou smlouvou stavbu větších vzducholodí neumožňovaly, proto se společnost DELAG dostala k dalším aktivitám až v roce 1925, kdy došlo ke zmírnění omezení. O rok později začala pod vedením konstruktéra Ludwiga Dürra stavba slavné LZ 127 Graf Zeppelin. Krkonošskému nebi tak v meziválečném období dominovaly převážně stroje těžší vzduchu. Změna přišla až v roce 1930, kdy se 24. června nad Jelení Horou LZ 127 Graf Zeppelin objevila,⁹ ovšem šlo jen o přelet v rámci propagačních cest po německých městech.

Nespornou zajímavostí je, že s oblastí Krkonoš je bezprostředně spojena osobnost Dr. Alfreda Wilma (1869, Niederschellenberg – 1937, Saalberg), který měl na vývoj vzducholodí, a potažmo i letadel, zcela zásadní vliv, byť naprosto nezáměrně. Tento proslulý odborník v oblasti metalurgie v roce 1906 náhodně objevil proces velmi příznivého vlivu přirozeného stárnutí na tvrdost materiálu po tom, co nechal čerstvě zakalený vzorek hliníkové slitiny se 4 % mědi přes víkend ležet ve své laboratoři. Po tomto zjištění postup dále vylepšoval (byl přidán hořčík), nechal ho patentovat, a v roce 1909 se vzniklý materiál dostal do výroby pod názvem Duralumin (podle Dürener Metallwerke, kde byl vyráběn).¹⁰ Postupem, který bychom mohli nazvat „první nanotechnologií“, ačkoliv to Dr. Wilm tehdy vědět nemohl, vznikl materiál, který umožňoval stavbu lehkých konstrukcí o vysoké pevnosti, tak důležitý pro stavbu vzducholodí i strojů těžších vzduchu.¹¹ Mnoho metalurgických firem však Wilмова patentní práva porušovalo a po neúspěšných a vleklých sporech znechucený Dr. Wilm v roce 1919 ze sféry metalurgického výzkumu odešel s manželkou a šesti dětmi zpět do Krkonoš.¹² Zde se až do konce svého života na rodinném statku v Saalbergu (dnes Zachelmie) věnoval chovu a šlechtění drůbeže.¹³

První komerční letecká linka, která vedla nad oblastí východních Krkonoš, vznikla v roce 1921 z iniciativy

4_ Tamtéž.

5_ Tamtéž.

6_ LZ 17 se 1. srpna stala součástí flotily německé armádní vzducholodí a v jejich řadách se účastnila i několika nechvalně proslulých náletů, například bombardování Antverp v roce 1914 či Białystoku o rok později. Tamtéž.

7_ ROTHBAUER, Erhard. Bildergalerie Liegnitz-Fahrt 05. 11. bis 09. 11. 1913. In: *Zeppelin Sachsen* [online]. 2020 [cit. 2022-25-08]. Dostupné z: Liegnitz-Fahrt - Zeppelin LZ 17 „Sachsen“ [zeppelin-sachsen.de].

8_ „At dlouho žije náš dobrý císař, s ním jeho český Zeppelin. Jejich nejušlechtilejší snahou je sloužit vlasti. Našemu císaři, našemu Zeppelinu hurá! hurá! hurá!“

9_ LZ 127 byla skutečně „šťastnou lodí“ a bezesporu ji lze označit za nejúspěšnější vzducholod' všech dob. Během své devítileté služby přepravila více než 18 000 lidí a při 650 vzletech nalétala více než 1 700 000 km bez jediné nehody. Zavítala mj. i nad Československo – známé jsou fotografie z 25. srpna 1930, které zachycují LZ 127 nad Jabloncem nad Nisou či nad Hodkovicemi nad Mohelkou. NĚMEČEK, Václav, cit. v pozn. 2, s. 20.

10_ HORNBOGEN, Erhard. Editorial. *DGM Aktuell* [online]. 2001, č. 5, s. 1 [cit. 2022-20-02]. Dostupné z: DGM05_01.pdf [wiley-vch.de]

11_ HORNBOGEN, Erhard. Hundred years of precipitation hardening. *Journal of Light Metals*. 2001, vol. 1, is. 2, s. 127. Dostupné také z: Hundred years of precipitation hardening – ScienceDirect.

12_ HARDOUIN DUPARC, Olivier. Alfred Wilm and the beginnings of Duralumin. *Zeitschrift für Metallkunde* [online]. 2005, č. 96, s. 401. Dostupné z: [PDF] Alfred Wilm and the beginnings of Duralumin [researchgate.net].

13_ Je poněkud tragikomickým paradoxem, že vědec, který se v oblasti zušlechťování kovů tolik zasloužil o naprosto klíčový „letecký materiál“, zakončil svou kariéru šlechtěním hospodářského ptactva z řádu hrabavých, ovšem s velkým úspěchem. Skvělých výsledků dosáhl například s dalším šlechtěním „bílé leghornky“, jedné z nejproslulejších nosnic. Tamtéž.

Francouzsko-rumunské vzduchopletké společnosti (Compagnie Franco-Roumaine de la Navigation Aérienne, zkráceně CFRNA) a spojovala Prahu a Varšavu,¹⁴ přičemž se linka v Praze dělila: jedna část vedla dále na Štrasburk a Paříž a další část dál na jihovýchod do Vídně, Budapešti a od roku 1923 přes Bělehrad a Bukurešť až do Konstantinopole (dnes Istanbul).¹⁵ Společnost v této době na uvedené trati využívala letadla Potez VII a Potez IX.¹⁶ Provoz na této trati byl zahájen v úterý 12. dubna 1921, přičemž jeden Potez VII, řízený Jeanem Laulhé, odstartoval z Varšavy-Mokotowa a do Prahy přiletěl v 10:20, druhý stroj, řízený Gabrielem Haninem, odletěl z Prahy do Varšavy v 10:30. K této události se váže poněkud humorná příhoda: Pilot Laulhé se v Praze dříve seznámil s jistou sympatickou mladou slečnou, která cestovala do Varšavy. Tam se opět setkali, přičemž tato mladá dáma letce požádala, zda by zpáteční cestu do Prahy směla absolvovat s ním v letadle. Jean Laulhé se pro jistotu zeptal Marcela Hae-

gelena, který tehdy bázi CFRNA na mokotowském letišti vedl. Haegelen Laulhému doslova řekl: „*Nic jsem neviděl, dělej, jak chceš.*“ Pilot vzal slečnu na palubu, odstartoval a nasadil kurz na Prahu. Předpokládal, že na kbelském letišti bude klid a nikdo si ničeho nevšimne, neboť nepovažoval zahájení komerčního provozu – navíc pouze s nákladem pošty – na vedlejší trati za jakkoliv zvláštní událost. Jaké však bylo jeho zděšení, když se krátce před 10:20 přiblížil k letišti a všiml si davu, který před budovami čekal. Nezavidělná situace se však nečekaně obrátila v jeho prospěch, neboť se atraktivní mladá slečna, vystupující z letadla jako první, byť neplatící, pasažérka linky, okamžitě stala středem pozornosti a pro společnost CFRNA skvělou reklamou.¹⁷ Údajně jí rámeč nabídl sám francouzský ministr (*sic!*), vzpomínky Jeana Laulhého však jeho jméno neuvádějí.¹⁸

Pravidelná linka byla zahájena, a stroje společnosti CFRNA (později CIDNA a od roku 1933 Air France) tak byly i na krkonošském nebi v sezóně k vidění každý den. Letouny v oblasti zpravidla létaly přes Novou Paku, Hostinné a dál v prostoru mezi Žacléřem a Trutnovem přes Královecké sedlo do Slezské nížiny. Bezprostřední blízkost hor s sebou nesla zvýšená rizika i nároky na pilotáž. Faktory jako větrem způsobené turbulentní proudění,¹⁹ časté mlhy, nízká oblačnost (zvláště pak na jaře a na podzim) a podstatně nižší počet vhodných ploch pro případné nouzové přistání než v otevřené krajině z toho úseku trati vytvořily její kritický bod. Bezpečnost a spolehlivost leteckého provozu obecně neměla zaslouženě dobrou pověst a bohužel právě společnost CFRNA vešla ve známost nedostatečným důrazem na údržbu svých strojů, což se na nehodovosti nutně muselo projevit.²⁰ Zajímavý je kupříkladu případ, ke kterému došlo 18. července 1923 na louce na Olešnickém kopci (Ölsner Berg) mezi Hostinným a Dolní Olešnicí. Událost se samozřejmě pro místní obyvatelstvo stala velkou senzací a „létající stroj“ si přišla prohlédnout řada lidí. Následujícího dne bylo letadlo rozebráno a odvezeno po železnici.²¹ Z této informace lze jednoznačně vyvodit, že škoda musela být vážnějšího charakteru, ať již šlo o příčinu nouzového přistání, či o další možné poškození, ke kterému mohlo dojít při přistání v terénu.

Z hlediska leteckých nehod této společnosti je velmi pozoruhodná oblast mezi východním okrajem Krkonoš

14_ LEPLANQUAIS, Camille. La Franco-Roumaine et la C.I.D.N.A. *Icare, cahiers de l'aviation*. 1963, č. 27, s. 50. Šlo o „odbočku“ plánované trati spojující Paříž a Konstantinopol, která byla původní vizí generálního ředitele společnosti CFRNA, jímž byl bývalý stíhací pilot eskadry SPA 95 Pierre Claret de Fleurieu (11. září 1896 – 28. listopadu 1976). Fleurieuova představa pravidelného leteckého spojení Paříže s Konstantinopolí byla v období krátce po skončení Velké války naprosto revoluční ideou, kterou mnozí považovali takřka za utopickou. Pro ilustraci: známý rychlík Orient-Express tuto trasu zvládal za čtyři dny a navíc byl po válce vyhrazen především politikům, diplomatům a vojenským osobám. Letecký spoj společnosti CFRNA/CIDNA v roce 1923 tuto trať zajišťoval za tři dny s přespáním v hotelu v Praze a v Bukurešti, přičemž linka létala třikrát týdně.

15_ Tamtéž.

16_ GUIDON, Louis. Souvenirs de la Franco-roumaine. *Icare - revue de l'aviation française*. 1975, č. 73, s. 10-12.

17_ MORTANE, Jacques. 1936. Passagère indésirable. *Excelsior: Journal illustrée quotidien*, 12. 8. 1936, s. 2.

18_ Pokud by šlo skutečně o ministra, lze se domnívat, že jím mohl být buď ministr veřejných prací Yves Le Trocquer, nebo ministr obchodu a průmyslu Lucien Dior. S jistotou takřka stoprocentní lze však říci, že se ve skutečnosti této události žádný ministr neúčastnil a rámeč tak oné krásce musel nabídnout někdo jiný. Ranní vydání Národních listů z 13. dubna v rubrice „denní zprávy“ zmiňuje účast polského vyslance Leszka Malczewského, legálního rady Jana Masaryka, plk. Vladimíra Hurbana, odborového rady Leopolda Trefného z Ministerstva vnitra, rady Ing. Zdeňka Janáka, ředitele letiště Ing. Bedřicha Trnky, zástupce CFRNA Ing. Rudolfa Vojtíška a správce celního úřadu Leise. Je vysoce nepravděpodobné, že by případná přítomnost francouzského ministra pozornosti novinářů unikla. Kdo však pozornosti tisku neunikl, byla zmíněná atraktivní mladá dáma – podle Národních listů šlo o jistou slečnu Řihovou.

19_ Při převládajícím západním či severozápadním proudění lze říci, že se tato oblast nachází na závětrné straně hor.

20_ KELLER, Ladislav. *Nehody dopravních letadel v Československu, díl 1. 1918-1939*. Cheb: Svět křídel, 2009, s. 69. ISBN 978-80-86808-63-5.

21_ WEISS, Otto. Nachkriegsleben in Arnau. In: WEISS, O. et al. *Die alte Heimat Arnau an der Elbe im Riesengebirge*. Marktberdorf: Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge, 2004, s. 261.

a Broumovskou vrchovinou, tvořící na česko-polské hranici již zmíněné Královecké sedlo. V okruhu o poloměru přibližně 10 km od nedaleké obce Chełmsko Śląskie (dříve Schömberg) zde na trati Praha – Varšava v letech 1922–1928 došlo ke třem leteckým katastrofám, přičemž je však třeba podotknout, že přinejmenším v případě dvou nehod hrálo klíčovou roli špatné počasí a nesprávné rozhodnutí pilota.

První z nich, při které zahynul Pavel Vladimirovič Argejev (po emigraci s pofrancouzštěným jménem Paul d'Arguéeff), slavné ruské carské stíhací eso, se stala v Supích skalách (Adršpašsko-teplických skalách) 30. října 1922 přibližně ve 14 hodin. Stroj Potez VII²² odletěl z kbelského letiště v 11:33 a před 13. hodinou přistál na louce asi půl kilometru západně od Dolních Verněřovic, evidentně z důvodu ztráty orientace kvůli husté mlze. Pilot Argejev po zjištění, že lidé, kteří k místu přistání přišli, mluví německy, ihned odstartoval,

aniž by důkladněji ověřoval přesnou polohu. Po vzletu levou zatáčkou obletěl vrch Záhoř a následně se mírnou pravou zatáčkou nad Studnicí srovnal na severovýchod, zhruba do kurzu plánované trati. Netuše však, že se přímo před ním nacházejí Adršpašsko-teplické skály, zčásti zahalené mlhou. V blízkosti Supích skal stroj v mlze zachytil o stromy a havaroval. P. V. Argejev při nehodě zahynul a jediný cestující na palubě byl lehce zraněn. Po ošetření v broumovské nemocnici pokračoval do Varšavy vlakem.²³ Nehoda je velmi podrobně popsána ve 12. čísle občasníku *Teplické ozvěny* z roku 2012.²⁴

Ač tato nešťastná událost svým umístěním již nepatří do oblasti Krkonoš (stroj se nacházel na východ od plánované trati), jasně ilustruje podmínky, za kterých letecká doprava tehdy fungovala, a především nepřímo poukazuje i na další potíže, která se v souvislosti s činností CFRNA velmi často nezmiňuje, ačkoliv měla

22_Šlo o stroj s imatrikulací F-FRAV, výrobního čísla 133.
23_KUBEČEK, Štěpán a Bohumil SYKORA. Smrt Orla z Krymu v Supích skalách. *Teplické ozvěny*, 2012, č. 12, s. 5–6.
24_Tamtéž.

Pilot společnosti CFRNA Bolesław Orliński (opřený o podvozek) před strojem Blériot-SPAD S. 46 F-AEBK ve šťastnějším období tohoto letadla, pravděpodobně v roce 1924 či 1925. Stroj byl v roce 1925 u výrobce modifikován na verzi S.66 a 5. června 1928 byl při havárii u Königshanu ve východní části Krkonoš zničen. Zdroj: BABIARZ, Stanisław a Stanisław BŁASIAK. Bolesław Orliński – pilot genialny, człowiek niezwykły cz. 2. *Przegląd Lotniczy Aviation Revue*, č. 4, 1997, s. 10.

25_ Bezpečnostní přistání je přistání do terénu v případě, že podmínky neumožňují bezpečně pokračování v letu.

26_ RAFFALOVICH, Georges. La carrière de Hanin. *Le Journal*, 3. 9. 1928, s. 3.

27_ KÖNIG, Václav. Spor o letadla Franko-rumunské společnosti.

Lidové noviny, 28. 8. 1923, s. 4.

28_ LAUTIER, Eugène. Un avion français allant à Varsovie, tombe en Silésie. *L'Homme libre: journal quotidien du matin*, 29. 6. 1927, s. 1.

29_ GRUHN, Herbert. Vom Gebirge: Der Absturz eines Flugzeuges. *Der Wanderer im Riesengebirge*, 1927, č. 8, s. 115.

30_ OSTROWSKI, Bolesław.

Na polu chwały! *Lotnik: organ Związku Lotników Polskich*. 1927, č. 1, s. 85.

31_ NA, fond MVP, karton 1290, Zápis o komisionálním šetření o havarii letadla Cidny F-AEBK u Königshanu u Žacléře dne 5. června 1928.

32_ KELLER, Ladislav, cit. v pozn. 20, s. 227–228.

33_ NA, cit. v pozn. 31.

na osud nejen tohoto letu zjevný vliv. Touto skutečností byly velmi nedobré právní vztahy mezi CFRNA/CIDNA a německými úřady. Bez nadsázky lze říci, že toto vyhrocení vzniklo v důsledku událostí po skončení 1. světové války a kvůli tehdejší vzájemné francouzsko-německé nevraživosti. V případě nouzových či bezpečnostních přistání²⁵ docházelo nezdědka k zabavení strojů a někdy i k internaci posádek. Kupříkladu Gabriel Hanin, již zmíněný letec, který „otevřel“ linku Praha-Varšava, byl po jednom z incidentů v Německu vězněn dva měsíce.²⁶ Dne 27. srpna 1923 došlo ke stávce letového personálu společnosti CFRNA právě kvůli nepřilíh taktinmu přístupu německých úřadů v případě přistání na německém území. Do léta 1923 bylo v Německu internováno jedenáct letadel společnosti, což mělo samozřejmě na provoz nemalý dopad.²⁷ Lze důvodně předpokládat, že podobné incidenty měly na rozhodování a jednání pilotů v případě přistání na německém území jednoznačně vliv, byť šlo v případě P. V. Argejeva o omyl způsobený tím, že lidé byli čeští Němci, což pochopitelně nemohl tušit.

K další letecké katastrofě společnosti CIDNA došlo v této oblasti 27. června 1927 kolem 18. hodiny. Není bez zajímavosti, že se tento incident v mnoha ohledech podobá Argejevově nehodě z října 1922. Opět šlo o linku z Prahy do Varšavy, avšak doposud se nepodařilo dohledat informace o typu letadla. S vysokou pravděpodobností lze však předpokládat, že mohlo jít o typ Blériot-SPAD S.66. Při nehodě přišel o život jak polský pilot Ludwik Strzelczyk (ve francouzských zdrojích uváděný jako Louis Strzelczyk), tak i jediný pasažér, penzionovaný major Friedrich Griefsch, ředitel blíže nejmenované soukromé telekomunikační společnosti z Prahy.²⁸ Stroj ve špatném počasí (v silném větru, nízké oblačnosti a místy mlze) přeletěl přes Trutnov a Královec a krátce po překonání státní hranice přistál na louce u Dittersbachu (dnes Jurkowice, předměstí obce Lubawka). Zanedlouho opět odstartoval, ale kvůli nízké oblačnosti letěl ve výšce jen kolem 50 metrů, přičemž se potýkal se silnou mechanickou turbulencí. Pilot Strzelczyk krátce po vzletu udělal z neznámého důvodu zatáčku doprava po větru a pokračoval dál na jihovýchod ve směru na Schömborg (dnes Chelmsko Śląskie). Za obcí se přiblížil ke svahu Streitberg (dnes vrch Róg,

715 m n. m.). Pokusil se jej přeletět, ale stroj ve vysoké rychlosti pod vrcholkem, v nadmořské výšce asi 650 m, zachytil o stromy a zcela se roztrhl. Pilot i cestující utrpěli při nárazu rozsáhlá zranění, kterým na místě podlehli. Náraz byl tak silný, že došlo ke zničení velké části přepravovaného nákladu a poštovních zásilek.²⁹ Příčinu této nehody lze jednoznačně připsat především dvěma faktorům – velmi nepříznivému počasí a relativní ne zkušenosti pilota. Ludwik Strzelczyk dokončil pokračující výcvik ve vyšší vojenské letecké škole v Grudziądzu v severním Polsku v roce 1922. V létě 1925 se jako jeden z prvních polských plachtařů účastnil druhého ročníku závodů „Wszechpolski Konkurs Szybowcowy“, kde se mimo jiné proslavil svými lety s kluzákem „Bydgoszczanka“, a na podzim téhož roku nastoupil jako dopravní pilot ke společnosti S. A. Aero v Poznani, kde začal v sezóně 1926 létat převážně na lince Poznań – Warszawa. Později pracoval u společnosti CIDNA.³⁰ Lze tedy říci, že v dopravním letectví působil do tragické nehody přibližně rok a půl.

S oblastí Krkonoš spojuje historii společnosti CFRNA/CIDNA bezprostředně nehoda, ke které došlo v dopoledních hodinách 5. června 1928 u Königshanu (dnes hraniční přechod Královec) poblíž Žacléře. Letoun SPAD S.66 s česko-polskou posádkou František Lehký a Franciszek Przybylski na lince z Varšavy do Prahy zde havaroval při nezdařeném nouzovém přistání v Královeckém sedle. Nehoda byla bezprostředně způsobena pádem z výšky asi 50 metrů v důsledku ztráty rychlosti po vysazení motoru. Podrobné informace uvádí závěrečná zpráva vyšetřovací komise Ministerstva veřejných prací, kterou vedl Ing. Bedřicha Trnka.³¹ Popis nehody, který z této zprávy vychází, zmiňuje ve své knize *Nehody dopravních letadel v Československu* také Ing. Ladislav Keller, bývalý kapitán ČSA.³² Pilot František Lehký utrpěl při havarii lehká poranění a při vědomí ho odvezli do žacléřské nemocnice. Avšak Polák Przybylski bezprostředně po vytažení z vaku zemřel v důsledku devastujících zranění. Krátce před nehodou se odpoutal a při nárazu byl mrštěn dopředu a dolů do prázdné kabiny cestujících, kam byl však zároveň vražen motor letadla.³³

Podle výpovědi letoun v okamžiku nehody pilotoval František Lehký. Určitou záhadou však zůstává

role Franciszka Przybylského, který je ve zprávě MVP uveden jako „pilot-pozorovatel“, v níž je zmíněno, že šlo o nově přijatého pilota společnosti CIDNA, ačkoliv v civilním letectví působil již od roku 1924. Otázkou zůstává fatální skutečnost, proč se Franciszek Przybylski před nehodou odpoutal. Ať již šlo o nově přijatého pilota či nikoli, v každém případě šlo o letce velmi zkušeného, veterána Polsko-ukrajinské a Polsko-sovětské války a držitele prestižního vyznamenání *Virtuti Militari*.³⁴

Faktem je, že komise MVP při ohledání vraku našla zapalování v zapnuté poloze, a je tedy možné, že se polský letec, který seděl na místě vedle pilota Lehkého, pokoušel na poslední chvíli zapalování vypnout, čehož ovšem ze své sedačky mohl dosáhnout pouze tehdy, byl-li odpoutaný.³⁵ Společnost CIDNA absorbovala v roce 1933 nově vzniklá státní Air France a linky z Prahy do Varšavy byly provozovány až do vypuknutí 2. světové války.

Jisté není bez zajímavosti, že kromě Františka Lehkého u společnosti CIDNA sloužilo také několik dalších československých letců, kteří kromě jiných trati létali i na lince Praha-Varšava. Byli to Jan Sládek, František Čermák, Jaroslav Mareš³⁶, Antonín Knapp³⁷ a Václav Kolomazník.³⁸

Ke zřízení pravidelné letecké dopravy přímo do oblasti Krkonoš došlo v pondělí 23. května 1927 na tehdejší německé straně hor, kdy v předešlém roce vzniklá společnost Deutsche Luft Hansa (DLH) začala létat na letiště Hirschberg-Hartau (dodnes existující jelenohorské letiště). V letových řádech DLH však bylo často uváděno jako „Riesengebirge“ na „Riesengebirgslinie“. Pravidelná trať v sezóně 1927 vedla z letiště Breslau-Gandau (dnes již zaniklé vřatslavské letiště) přes Jelení Horu do Zhořelce a dále na Chotěbuz a Berlín.³⁹ Pravidelnou dopravu zpravidla zajišťoval komerčně velmi úspěšný typ Junkers F-13, ale fotograficky doložený je i provoz typu LFG V130 Strela-Land. Šlo však zřejmě o výjimku. Článek v květnovém čísle lokálního periodika *Der Wanderer im Riesengebirge* uváděl i plánovaný letový řád, podle kterého měl stroj odstartovat z Vřatslavi v 6:00, v Jelení Hoře být v 6:45, v 6:55 pokračovat dále do Zhořelce (něm. Görlitz), tam přistát v 7:25, v 7:35 odletět do Chotěbuzi, přistát v 8:15 a na konečnou část trati do Berlína odstartovat v 8:25, přičemž přilet na cílové letiště byl plánován v 9:20.⁴⁰ Zpáteční cesta pak

vypadala následovně: Berlín 15:35 – Chotěbuz 16:30 (odlet 16:40) – Zhořelec 17:20 (odlet 17:35) – Jelení Hora 18:05 (odlet 18:15) – Vřatslav 19:00. Nutno poznamenat, že podle letního letového řádu DLH uvedené informace odpovídaly realitě.⁴¹ Velmi zajímavou skutečností je však zmínka o plánovaném spoji Nisa (něm. Neisse, dnes Nysa v Polsku) – Jelení Hora, který měl být v den otevření „Riesengebirgslinie“ (česky doslova „Krkonošské linky“) podle článku zajištěn „lehkým třímístným typem Messerschmitt“.⁴² Zmíněny jsou i technické údaje, plánovaný časový harmonogram letů pro daný den a ceník. Článek sice neuvádí, o který typ Messerschmittu (respektive BFW) mělo jít, avšak vzhledem k uvedeným technickým údajům a skutečnosti, že Willy Messerschmitt do té doby zkonstruoval pouze jeden do-

34_ ROMEYKO, Marjan. *Ku czci poległych lotników księga pamiątkowa*. Warszawa: Wydawnictwo komitetu budowy pomnika ku czci poległych lotników, 1933, s. 352.

35_ Smutným paradoxem je, že se Františku Lehkému při této nehodě, ze které vyvázl jen lehce zraněný, nepodařilo vypnout zapalování před havárií. Letoun však našťastí po dopadu nehořel, avšak při tragické nehodě dopravního letounu Wibault-Penhoët 282-T-12 im. F-AMYO v Kašperských horách na Štědrý večer 1937, při které František Lehký zahynul stejně jako radiotelegrafista Pierre Austruc a jediný cestující, JUDr. Karel Flanderka, dokázal zapalování u všech tří motorů před dopadem do lesa vypnout. K nehodě došlo za velmi špatného počasí u trati Vídeň-Praha v důsledku chyby obsluhy ruzyňského gonia, adjunkta Václava Živsy, který si hodnotu z goniozaměřovače spletl o 180° a letadlu nacházejícímu se jihozápadně Prahy místo kurzu 035° udal kurz 215°, tedy na jihozápad. Když si svou chybu uvědomil, bylo již pozdě.

36_ DOUBEK, Oldřich a Miroslav JINDRA. *Ikarové bez legend a bájí*. Brno: Barrister & Principal, 2016, s. 129. ISBN 978-80-7485-099-8.

37_ GUIDON, Louis, cit. v pozn. 16, s. 66.

38_ BOUTINEAU, Maryla. Čech ve službách CFRNA/CIDNA: Jan Sládek (1897–1981). In: *Flying revue* [online]. 8. 10. 2019 [cit. 2022-06-25]. Dostupné z: Čech ve službách CFRNA/CIDNA: Jan Sládek (1897–1981 | CIDNA 2019 články | CIDNA 2019 | Expedice | Flying Revue (flying-revue.cz). Kromě Františka Lehkého přinejmenším J. Sládek, F. Čermák a J. Mareš sloužili později i u Air France. Během 2. světové války J. Sládek a F. Čermák létali jako členové Vzdušných sil svobodné Francie (FAFL) v řadách gaullistické vojenské letecké společnosti LAM (Lignes Aériennes Militaires) převážně v Africe a na středním východě. Kapitán Sládek po válce dále létal u Air France. Roku 1946 obdržel francouzské občanství a za své válečné zásluhy byl jmenován důstojníkem Řádu čestné legie (BOUTINEAU, Maryla, cit. v pozn. 37.). Dne 13. června 1950 měl těžkou nehodu s DC-4, F-BBDE, „Ciel de Picardie“ při nočním přistání v Bahrajnu, přičemž přežil doslova zázrakem: z 52 lidí na palubě kromě velmi těžce raněného kapitána Sládka přežili jen čtyři cestující a radiista Collard. Nehoda nikdy nebyla zcela objasněna a v historii letectví je smutným unikátem. O dva dny později na stejném místě a za takřka stejných okolností došlo k další nehodě DC-4, F-BBDM, společnosti Air France. (Ministère des travaux publics, des transports et du tourisme. *Rapport d'accident civil No. CA.134, avion Douglas DC.4 FBBDE a Bahrein le 12 Juin 1950* [online]. 1952 [cit. 2022-06-25]. Dostupné z: F-BBDE (aviation-safety.net). Příčina zůstává dodnes neznámá a existuje tak více teorií od sabotáže, přes CFIT (Controlled flight into terrain – řízený let do terénu) v důsledku únavy, až po microburst, jev v té době ještě neznámý (pozn. aut.).

39_ Flugplatzmuseum Cottbus. *Geschichte des Flugplatzes* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: Geschichte des Museums | Flugplatzmuseum Cottbus.

40_ GRUHN, Herbert. Das Riesengebirge im Luftverkehr. *Der Wanderer im Riesengebirge*, č. 5, 1927, s. 8.

41_ Tamtéž.

42_ Tamtéž.

Atmosféru prvních komerčních letů přes Krkonoše krásně vykresluje tato pohlednice, na které je letadlo společnosti DLH nad Rýchorskou boudou při letu z Breslau (Wrocław) do Prahy. Podle siluety lze říci, že jde nejspíše o Fokker-Grulich F.III a fotografii lze datovat do let 1927–1933. Bouda v pravé části fotografie je „Maxovka“, která v roce 1946 vyhořela. V pozadí patrná silueta Sněžky. Zdroj: TICHÝ, Antonín. Janské Lázně a okolí na dobových pohlednicích. Jilemnice: Gentiana, 2005, s. 86. ISBN 978-80-86527-16-6. Otištěno s laskavým svolením autora knihy, Antonína Tichého, a majitele pohlednice, Leoše Erbena.

43_VANN, Frank. *Willy Messerschmitt*. Plzeň: Laser, 1997, s. 43–46. ISBN 80-7193-031-8.

44_MULDER, Rob. *Nordbayerischer Verkehrsflug GmbH (1926–1931)*. In: *European Airlines* [online]. 17. 6. 2010 [cit. 2022-02-22]. Dostupné z: [Nordbayerischer Verkehrsflug GmbH – NOBA \(1926–1931\) – European Airlines](#).

45_DLH. *Flugplan Sommer 1927*. Berlin: DLH, 2. vyd., 1927, s. 91.

pravní typ, je jasné, že muselo jít o BFW M 18 (později uváděný jako Messerschmitt M 18), s největší pravděpodobností pak o variantu M 18a s motorem Siemens-Halske Sh 11 o výkonu 80 koní.⁴³ V roce 1927 však existovaly pouze čtyři exempláře M 18. Všechny patřily společnosti Nordbayerische Verkehrsflug GmbH (NOBA), která se společností DLH po většinu času své existence vůbec neměla dobré vztahy. Mezi oběma společnostmi probíhal v oblasti vnitrostátní letecké dopravy velmi tvrdý konkurenční boj. Bohužel se doposud nepodařilo zjistit, které typy se skutečně 23. května 1927 na letišti Hirschberg-Hartau objevily. Je možné, že si společnost DLH letoun M 18 od společnosti NOBA pronajala. Vzhledem k uvedeným vztahům je to však nepravděpodobné, ovšem vyloučit to s absolutní jistotou nelze. Stejně tak je možné, že šlo o samostatnou akci konkurenční společnosti NOBA, což by však bylo také poněkud neobvyklé vzhledem k tomu, že se tato společnost orientovala převážně na města v jižní a střední části Německa. Nejsevernějším letištěm, na které v sezóně 1927 NOBA létala, bylo letiště Leipzig/Halle.⁴⁴

Jisté však je, že počátkem léta roku 1927 již pravidelná letecká doprava do Krkonoš pod hlavičkou společnosti DLH fungovala, přičemž si ihned získala velkou oblibu mezi cestujícími. Letový řád DLH byl velmi dobře zpracovaný a na jednotlivých letištích trati Riesengebirgslinie spoje skvěle navazovaly na další tratě společnosti včetně mezinárodních. K oblíbě přispěl i výrazný rozvoj turismu v Krkonoších stejně jako blízkost známých lázní Bad Warmbrunn (dnes Cieplice Śląskie-Zdrój), kam bylo zajištěno spojení přímo z jeleňohorského letiště Hartau. O nedělich končila trať v Jelení Hoře, odkud stroj až do večerních hodin prováděl vyhlídkové lety nad Krkonošemi. Ve všední dny pak trať opět podle standardního plánu končila na letišti Vratislav-Gandau. V letní sezóně 1927 došlo také k zavedení pravidelné linky mezi Jelení Horou a Nisou.⁴⁵ Další nově zavedená trať denně spojovala města Vratislav, Praha a Mnichov. Z vratislavského letiště Gandau stroj odstartoval v 9:10, před desátou hodinou se nacházel v oblasti Krkonoš, v 11:05 přistál v Praze-Kbelích a v 11:20 pokračoval dále do Mnichova, kde přistál v 13:50.

Typ LFG V130 Strela-Land im. D 796 „Stettin“ na letišti Hirschberg-Hartau. Pán označený křížkem je Felix Frank, známý estonský právník a bratr výtvarné umělkyně Eveline Adelheid von Maydell. Nedatováno. Zdroj: Estonský národní archiv. ERA.1298.1.473.64

Jeden ze strojů společnosti Deutsche Luft Hansa se právě na této trati stal 21. září 1927 příčinou velkého pozdvižení v Horní Brusnici (něm. Oberprausnitz), když zde kolem 9:45 provedl kvůli husté mlze bezpečnostní přistání v jetelovém poli. Šlo o letoun Fokker-Grulich F.IIb, im. D 717, „Weichsel“. Tato „událost“ přilákala mnoho zvědavců z vesnice včetně školních tříd a učitelského sboru. Když se počasí vylepšilo, stroj kolem poledne odletěl do Prahy.⁴⁶

DLH provozovala trať z Jelení Hory do Berlína s výjimkou zimní sezóny – létalo se vždy až do konce října. V roce 1936 byla trať pozměněna a pravidelná doprava létala pouze mezi Vratislaví a Jelení Horou, ovšem tentokrát třikrát denně.⁴⁷ V zimním období však služby opět poskytovány nebyly, neboť letiště mělo pouze nezpevněný povrch. V letních sezónách 1937⁴⁸, 1938⁴⁹ a 1939⁵⁰ byla trať zajišťována opět třikrát denně, přičemž lety trvaly 45 minut. S vypuknutím války Deutsche Luft Hansa do značné míry své lety omezila a došlo ke zrušení linek Praha – Vratislav i Vratislav – Jelení Hora.

Na československé straně absence vhodného letiště v blízkosti Krkonoš vylučovala možnost rychlého leteckého spojení, a tak nejbližším letištěm, na které bylo možné dostat se pravidelnou linkou s dobrou návazností na mezinárodní linky, byl Liberec v bezprostřední blízkosti Jizerských hor. Podrobněji se rozvoji letecké dopravy v této oblasti věnuje PhDr. Vojtěch Hájek ve své stati „Československá města v sítích letecké dopravy meziválečného období“.⁵¹ Zde lze jen krátce, již mimo hlavní zaměření příspěvku na oblast Krkonoš, uvést, že Československé státní aerolinie pravidelnou linku do Liberce provozovaly od sezóny 1937 a službu zpravidla zajišťoval typ Avia F-VIIb-3m (licenčně vyráběný Fokker F-VIIb-3m). Pro dopravu z letiště do centra města mohli cestující využít automobilové spojení k hotelu Schienhof (dnes hotel Praha na nám. Dr. Edvarda Beneše), které trvalo pouhých 20 minut. Pro představu o ceně: jednosměrná letenka z Liberce do Prahy v sezóně 1938 stála 100 Kčs, zpáteční 180 Kčs a za 1 kg zavazadla se platilo 75 haléřů.⁵² Po 2. světové válce a obnovení provozu ČSA

46_JIRASEK, Franz Josef. *Volks- und Heimatkunde des politischen Bezirkes Hohenelbe und der deutschen Gemeinden der im Westen angrenzenden Gerichtsbezirke Neupakau und Starkenbach*. Marktoberdorf/Allgäu: Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge, 1986, s. 12.

47_DLH. *Flugplan Sommer 1936*. Berlin: DLH, 1936.

48_DLH. *Flugplan Sommer 1937*. Berlin: DLH, 1937.

49_DLH. *Flugplan Sommer 1938*. Berlin: DLH, 1938.

50_DLH. *Flugplan Sommer 1939*. Berlin: DLH, 1939.

51_HÁJEK, Vojtěch. Československá města v sítích letecké dopravy meziválečného období. *Střed*. 2021, č. 2, s. 51–52, s. 58. ISSN 1803-9243.

52_ČSA. *Tarif 1938*. Praha: ČSA, 1938.

53_ Ústní sdělení pamětníka, pana Stanislava Kopáče, dlouholetého člena Krkonošského aeroklubu Vrchlabí, pilota a mechanika ÚPLŠ a později Letecké školy Vrchlabí, a.s.

byla krátce obnovena i linka do Liberce pomocí strojů Siebel Si 204D (čs. označení Aero C-103). Od roku 1951 se pak dalo využít i služeb aerotaxi ČSA, které zajišťovaly leteckou dopravu na většinu aeroklubových letišť, včetně Vrchlabí, jehož letiště bylo otevřeno v roce 1947. O zajištění pravidelné letecké dopravy na toto krkonošské letiště se seriózně uvažovalo až na počátku sedmdesátých let. Koncem května 1971 se na vrchlabském letišti objevil dokonce letoun L-410 OK-ZKA s posádkou Vladimír Vlk a Miroslav Pšovský. Na palubě byli i pasažéři z řad odborníků z LETu Kunovice a Státní letecké inspekce. Z tohoto projektu však nakonec sešlo.⁵³

Diskuze a závěr

Rozvoj letecké dopravy v oblasti Krkonoš rozhodně nepatří k tématům, která by plnila titulní strany dobového tisku a byť by se mohl na první pohled zdát nevýrazným milníkem historie letectví, na poli dějin letecké dopravy jistě své oprávněné místo má. Ačkoliv se první známky myšlenek zavedení letecké dopravy v tomto regionu objevily již před vypuknutím 1. světové války, k největšímu rozmachu došlo v meziválečném období, které je obecně nazýváno „zlatou érou aviatiky“.

V otázce historie provozu leteckých společností DELAG, CFRNA/CIDNA, DLH, ale i ČSA stále existuje mnoho neznámých – zvláště pak v případě různých více či méně závažných nehod, nouzových a bezpečnostních přistání. Tato studie „poodhalila“ pouze drobné střípky celého příběhu, který je však nesmírně zajímavý nejen tím, že je nedílnou součástí dějin evropského letectví, ale i tím, že se odehrával v regionu, který je z hlediska historie letectví velmi unikátní. Dennodenní souboj známých i neznámých dopravních letců s časem, rozmary počasí, únavou a nepřilíš spolehlivou technikou se postupem času nejen nad oceány, pouštěmi a velehorami světa, ale i v oblasti Krkonoš začal odehrávat na pozadí mediálně poutavějších událostí, jako byl kupříkladu bouřlivý rozvoj plachtařské školy v Grunau (dnes Jeżów Sudecki, obec nedaleko Jelení Hory). Ta se po zrodu německého plachtařského sportu na Wasserkuppe v pohoří Rhön stala druhou „mekkou“ nejen německých plachtařů a krkonošské nebe dějištěm řady sportovních rekordů i meteorologických objevů, jako je například „dlouhá

vlna“ na závětrné straně hor. Nic z toho však nikterak nesnižuje hodnotu a důležitost prvopočátků regionální letecké přepravy a především pak odhodlání všech, kteří ji zajišťovali.

Lze říci, že vypuknutí války – ať již šlo o 1. či 2. světovou válku – vždy vedlo k přerušení plánů i dosavadního rozvoje letecké dopravy v regionu. Určitou paralelou je, že předválečné vize v jednom i druhém případě zcela vzaly zasně. Plánovaná pravidelná vnitrostátní vzducholodní doprava nebyla v oblasti Dolního Slezska nikdy realizována a po skončení 2. světové války nebyla, s výjimkou Liberce vzdáleného od Krkonoš přibližně 25 km, obnovena ani pravidelná letecká doprava. Jediným vyloženě „krkonošským“ letišťem, kde byla s výjimkou zimní sezóny pravidelná letecká doprava provozována, prozatím stále zůstává Jelení Hora. Tam bylo možné spatřit stroje společnosti Deutsche Luft Hansa v letech 1927–1939.

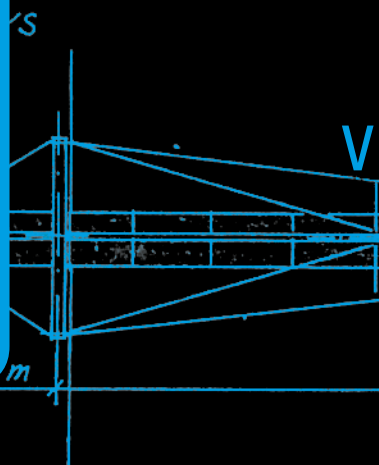
Téma letecké dopravy – či civilního letectví obecně – v oblasti Krkonoš v žádném případě nelze považovat za dostatečně probádané či dokonce vyčerpávajícím způsobem zpracované a pro letecké historiky tak stále zůstává určitou výzvou.

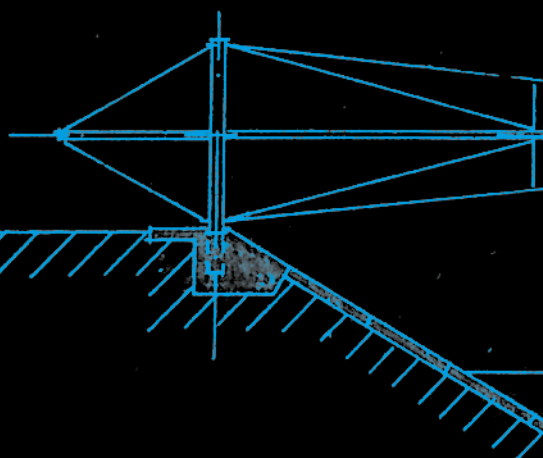
Fokker-Grulich F.IIb im. D 717 „Weichsel“, zde zachycený na letišti Kiel-Holtenau o Letnicích v roce 1931. Tentýž stroj přistál ve špatném počasí u Horní Brusnice dopoledne 21. září 1927. Podle popisu na rubové straně snímku se usmívající se děti jmenují Karin a Helga a důvodem jejich radosti je zážitek z jejich prvního letu (šlo o vyhlídkový let nad Kielskou zátokou). Zdroj: archiv pana Ruuda van Ommerena, s jeho laskavým svolením.

CELKOVÉ USPOŘÁDÁNÍ

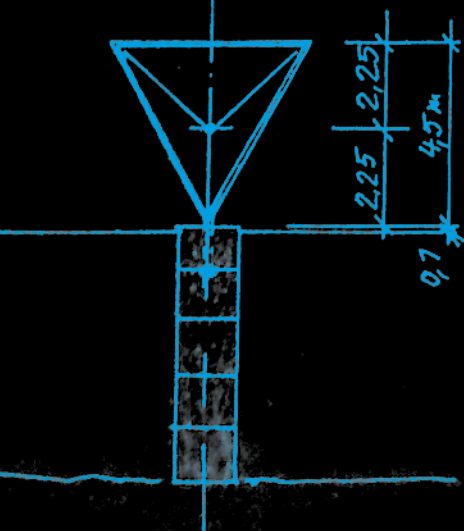
Studie

PODĚLNÝ ŘEZ

PRÍČNÝ ŘEZ

Vratislav Karel Novák and his kinetic sculptures in the Liberec region

ABSTRACT

KATEŘINA NORA NOVÁKOVÁ | Sculptor and jeweler Vratislav Karel Novák created many small and monumental interior and exterior realizations of metal sculptures. He worked as a sculptor, blacksmith, restorer, designer, jeweler and since 1990 also as a teacher. During these years of his professional career, he pursued all these specializations at the same time. Movement and mechanics are important in his work, reflecting the author's admiration for technology. In connection with public space, he implemented twenty large projects in the Liberec Region mainly through public contracts – sculptures and signs for public buildings. His artwork is significant and unique in the context of Czech and world sculpture.

KEY WORDS

inscriptions into architecture
kineticism
metal sculptures
mobile sculptures
sculptures in public space

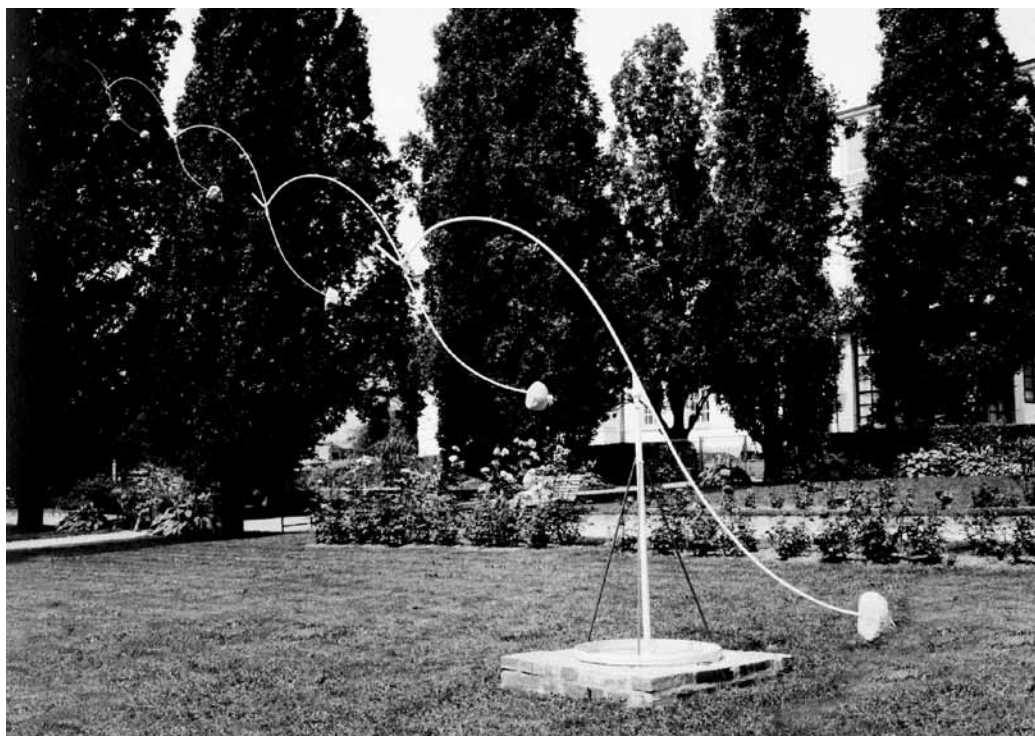
KLÍČOVÁ SLOVA

nápisy do architektury
kinetismus
kovové plastiky
mobilní plastiky
plastiky do veřejného prostoru

PhDr. Kateřina Nora Nováková, Ph.D.
Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou | Museum of glass and jewellery in Jablonec nad Nisou
katerina.novakova@msb-jablonec.cz

Vratislav Karel Novák a jeho kinetické plastiky v Libereckém kraji

KATEŘINA NORA NOVÁKOVÁ

Obr. 1_Páteř, lakovaná ocel, pískovec, výška 300 cm, 1969, Socha a město, Liberec, park u Botanické zahrady, foto Vít Jón, Leoš Nebor, Jan Svoboda

1_SEKERA, Jan. *Vratislav Karel Novák. Zveřejnění*. Brno: Moravská galerie v Brně. 1993, s. 5. ISBN 80-7027-027-6.

2_Matka Vlasta Meissnerová-Nováková byla textilní výtvarnicí, otec JUDr. Antonín Novák působil jako filmový kritik a šéfredaktor časopisu *Film a doba*.

3_Rozená Šourková.

Vratislav K. Novák je umělec, kterého je těžko zařadit. Zdá se, že se nejlépe cítí v nejrůznějších hraničních meziprostorech, v nichž nás oslovuje a znepokojuje. Je umělcem tichého a nenápadného zneklidnění.¹

Kořeny a počátky tvorby

Tvorba sochaře a šperkaře Vratislava Karla Nováka (13.12.1942–14. 2. 2014) je rozprostřena do více směrů. Kromě drobných i monumentálních interiérových a exteriérových realizací kovových plastik pracoval jako sochař, kovář, restaurátor, designér, šperkař a od roku 1990 také jako pedagog. Všem těmto specializacím se věnoval v letech své profesionální kariéry souběžně. Tato stať představí jen jeden výsek z autorovy tvorby: interiérové a exteriérové realizace plastik v rámci veřejného prostoru v Libereckém kraji.

Vratislav Karel Novák pocházel z prostředí rodiny s výtvarnou a literární profesní orientací, která ho silně motivovala pro další životní cestu.² Z pražského rodiště odešel studovat do Jablonce nad Nisou, protože do Jizerských hor jezdil s rodiči na chalupu. Na zdejší odborné střední průmyslové škole navštěvoval v letech 1957–1961 obor rytí kovů. Po maturitě se rozhodl pro další studium na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze, kde v letech 1961–1967 studoval v ateliéru Kov a šperk u významného českého sochaře, šperkaře a medailéra prof. Jana Nušla. Po ukončení vysoké školy se od roku 1968 začal věnovat vlastní tvorbě ve svém ateliéru.

Se svou první ženou – výtvarnicí a šperkařkou ak. soch. Karlou Novákovou³ se vrátil do Jablonce, kde v roce 1969 koupil starou barokní faru v městské části Rýnovice. Tu postupem času zrekonstruoval a kromě

osobitě pojatého rodinného bydlení si zde také vytvořil ateliér a dílnu pro komorní tvorbu. Na VŠUP se v souvislosti s orientací ateliéru věnoval jak šperkům ze dřeva a obecných kovů tak i medailím, drobnějším reliéfům a také kovaným plastikám. Jeho diplomní prací byly lyrické kované plastiky na téma hudba. Se spolužákem ak. soch. Janem Lukášem si od konce 60. let pronajal starou kovárnu ve Mšeně na břehu jablonecké přehrady, kde v dalších letech společně realizovali mnoho zakázek. Nepatřila mezi ně jen nová tvorba, ale také restaurování kovářských památek.⁴ Kromě této činnosti začal sám, nebo ve spolupráci s Janem Lukášem, vytvářet také nové realizace vlastní autorské tvorby. První významnou výtvarnou prací byla Nováková samostatná tvorba volných exteriérových plastik v rámci akce Socha a město v Liberci v roce 1969.⁵ Své plastiky umístil v prostoru liberecké Botanické zahrady. Byly složené z volně provlečených pohyblivých kovaných a ohýbaných štíhlých ocelových prutů, opatřených na konci závažími z provrtaných kamenných valounů.⁶ Tyto práce byly jeho první výraznou realizací, kterou bychom mohli zařadit mezi kinetické plastiky. Můžeme v nich spatřovat nejen obdiv k dílu amerického sochaře Alexandra Caldera,⁷ ale také k fyzice, mechanice a kinetice. [obr. 1]

Nováková první výtvarná díla, která vytvářel na přelomu 60. a 70. let zejména technikou kování, mají podobu menších plastik, reagujících s lehkou nadsázkou na různé aktuální společenské, filozofické i politické jevy.⁸ Některé z nich jsou statické, ale ve většině případů se snaží pracovat i s pohybem. Ten je umožněn nepevnými konstrukčními spoji jednotlivých částí, které se mohou pohybovat větrem nebo lidským dotykem. Kromě kovaných volných prací začal po roce 1968 realizovat také drobnější zakázky do veřejného prostoru. Jednalo se zejména o kovové nápisy na veřejné budovy, funkční interiérové prvky nebo originální autorský design.⁹

Autorská umělecká tvorba do veřejných interiérů či exteriérů byla v období socialismu vždy spojena i s osobou architekta nebo s projekční architektonickou kanceláří. Pro architektonické realizace staveb byly procentuálně stanovené prostředky na vybavení architektury výtvarnými díly nebo originálními autor-

ským designem.¹⁰ Architekti si pro své stavby většinou předvybrali výtvarníky, jejichž způsob tvorby znali a vhodně ji tak mohli propojit se svou architekturou. Všechny realizace se v centrálně řízeném státním systému odehrávaly prostřednictvím Českého fondu výtvarných umění. Také komunikace mezi výtvarníkem (návrhářem a většinou i realizátorem díla) a architektem se uskutečňovala prostřednictvím Výtvarné služby a krajských uměleckých komisí. Výtvarníci museli svá díla obhájit ve formě kresebných návrhů a 3D modelů v rámci rozpočtu před komisí, složenou jak z odborníků, tak z politických představitelů, kteří schvalovali kromě výtvarné a řemeslné kvality i vhodnou ideologickou náplň díla.

Mezi první významnější Novákovy realizace do veřejného prostoru patří výroba a osazení většího souboru pro slavnostní síň na radnici v Jablonci nad Nisou. Tehdy, v roce 1973, vznikla čtvercová mosazná nástěnná svítidla a dekorativní průčelní stěna schodiště se státním znakem a nápisem z mosazného plechu spolu s bronzovými stojany na psací potřeby a deskami na slavnostní listiny.¹¹ V časté spolupráci s Janem

4_Zakázka na restaurování kovaných náhrobních křížů a vytvoření nových soklů pro Podkrkonošské muzeum v Jilemnicích nebo restaurování kovových prvků – okenních mříží, dveří a vytvoření pískovcové desky se znakem Muzea skla a bižuterie v Jablonci n. N. pro kapličku v Rejdicích a restaurování kříže pro kapličku na Jistebsku.

5_MOUULIS, Jiří, SEIFERTOVIÁ, Hana, VACHTOVÁ, Ludmila. *Socha a město*. Liberec: MěNV, 1969. s. 52–53.

6_RAIMANOVÁ, Ivona. *Socha a město Liberec 1969*. Liberec: Spacium, s. r. o., 2008, s. 66–71. ISBN978-80-87213-00-1

7_Jeho práce i práce dalších autorů mohl studovat v aktuálních zahraničních časopisech nebo knihách v knihovně Vysoké školy uměleckoprůmyslové nebo Uměleckoprůmyslového muzea v Praze.

8_Některé z menších kovaných prací jsou zastoupeny ve sbírce Severočeského muzea v Liberci.

9_Do tohoto typu autorových realizací patří např.: Nápisy na podnik Restaurace a Jídelny v hotelu Praha v Janově n. N. [1969], nápis pro restauraci Korunka v Tanvaldu [1970], řešení prodejny Diana v Liberci [1970], lustry pro smuteční síň a na sportovním stadionu v Košicích [1971], vstupní brána a dělicí mříž pro muzeum skla v Harrachově – spolupráce s Ing. arch. Karlem Pelantem a J. Lukášem [1971], návrhy interiérového vybavení pro podnikovou chatu Preciosa v Harrachově [1971–1972] s J. Lukášem a K. Novákovou, nápis na kino a restauraci v Rychnově u Jablonce n. N. – s Janem Lukášem a Karlou Novákovou [1972], znak restaurace U džbánu v Liberci [1972], křbové nářadí a mříž pro chatu Seba Tanvald, grafika a informační tabule pro výstavu skla a porcelánu Jablonec'73 nebo dělicí mříž a kryty na radiátory do zámekské restaurace v Novém Městě nad Metují [1974] s J. Lukášem a K. Novákovou.

10_„Procentuální výpočet investice do umění se v průběhu čtyřiceti let měnil, ale za podstatný moment můžeme považovat jeho kodifikaci danou vládním usnesením č. 355 z roku 1965.“

RÍHOVÁ, Vladislava a Zuzana KŘENKOVÁ, Zápisy komisí pro spolupráci architekta s výtvarníkem a další prameny pro výzkum mozaik ve veřejném prostoru socialistického Československa, *Zprávy památkové péče* 2017, 77, č. 3, s. 303.

11_Spolupráce s Ing. arch. Karlem Pelantem, ak. soch. Janem Lukášem a Janou Novákovou.

12_ Pamětní deska pro Špičák Tanvald (1973), pamětní deska na události dělnického hnutí Jistebsko, sokolovna (1973).
13_ Původní Vydrovu kovárnu ve Mšeně museli opustit z důvodu stavby panelového sídliště na břehu jablonecké přehrady. Budovu teletníku opravovali a upravovali na dílnu a sklad materiálu přes dva roky. Dnes stojí na místě teletníku sídliště Janovská.

14_ V letech 1974–1990 Jana Nováková, nyní Johanna Pauly. Během 70. a 80. let se ním fyzicky podílela na mnoha realizacích plastik a v některých projektech spolupracovala také jako interiérová návrhářka. Podílela se zejména na řešení designu interiérových prvků pro mateřské školy: LIAZ, Jablonex, Šumava a Lučany n. N. Smluvní spolupráce na realizaci pro Městskou knihovnu, ČSOB a Městský národní výbor Jablonec n. N., a dále organizační a fyzická spolupráce na většině dalších realizací do roku 1990.
15_ Spolupráce s Ing. arch Ivanem Jirkalem.

Lukášem navrhoval a realizoval v intencích jednoduchého a vytříbeného dobového tvarosloví z leštěné mosazi nebo kované oceli další zakázky: mříže pro Oblastní galerii v Liberci (1974), osvětlovadla pro restauraci v Janských Lázních (1974), mříže, zábradlí a nápisy pro ČSOB v Jablonci n. N. (1974–1975), vstupní mříž pro zámek v Sokolově (1975–1976), reliéf pro kulturní dům n. p. Preciosa v Jablonci n. N. (1976) a školní atrium v Mimoni (1978). Mezi tímto typem realizací nalezneme také několik bronzových pamětních desek.¹² Počátkem 70. let si Novák spolu s kolegou Lukášem nachází novou dílnu v prostoru bývalého teletníku v městské části Rýnovice.¹³

Sledujeme-li vývoj tvorby Vratislava Karla Nováka z formálního hlediska, můžeme konstatovat, že od počátku 70. let se její výraz začíná proměňovat. Od surrealisticky a poeticky ovlivněných prací se dostává k tvarově exaktnějšímu a konstruktivnímu projevu. Nový styl tvorby souvisel se změnou techniky práce,

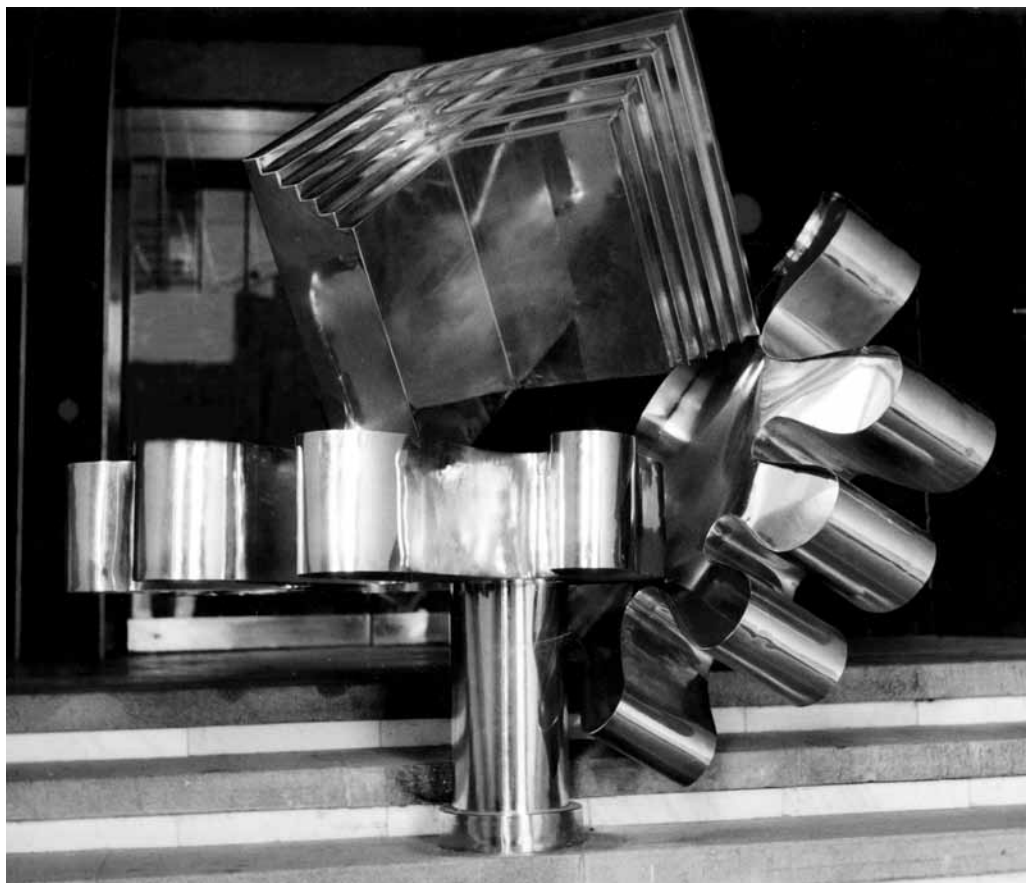
kdy využíval stále méně tradičních kovářských postupů, které nahradil svařováním v ochranné atmosféře nebo autogenem. Jeho výtvarné směřování bylo v dalších letech také postupně ovlivněno druhou manželkou Janou a její zálibou k tvorbě německého Bauhausu, konstruktivismu a minimalismu.¹⁴

První plastiky ve veřejném prostoru

Svou první velkou exteriérovou plastikou „Routa – koule“ [obr. 2] a konstruktivistický reliéf do interiéru jídelny vytvořil Novák pro podnik n. p. Preciosa, závod v Minkovicích u Liberce.¹⁵ V původní podobě plastiky vycházel z tradičních výrobků tohoto závodu – z broušených skleněných perlí a kamenů. První návrhy mají tvar různých krystalů, které dynamicky vycházejí z rovné, hranolové nebo polokulovité základny. Zabýval se i kinetickým řešením, které nebylo komisí schváleno. V papírových lakovaných modelech

Obr. 2_Routa – koule, lakovaná ocel, průměr 200 cm, 1976, Preciosa – Minkovice, foto z instalace plastiky, foto archiv autora

Obr. 3_Ruče, leštěná mosaz, 165 x 180 x 165 cm, 1977, Městská knihovna Jablonec nad Nisou, foto archiv autora

nakonec vytvořil několik variant koulí, které měly představovat routový výbrus. Koule byly sestaveny z jednotlivých vzájemně propojených a pravouhle překřížených kovových lamel. V roce 1976 byla před podnikem osazena plastika o průměru 200 cm, sestavená svářením ze silného červeně lakovaného ocelového plechu. Do roku 2000 spočívala na betonovém soklu před hlavní vřátnicí, odkud byla přemístěna – odložena na travnatou plochu v areálu závodu.¹⁶ Dalším autorovým dílem, které by se dalo zmínit jako výrazná a osobitá realizace, byla v roce 1977 plastika „Ruče“ [obr. 3] pro vestibul a mosazný reliéf „Hudba“ před Hi-fi klub Městské knihovny v Jablonci nad Nisou. Velká plastika z leštěné mosazi v podobě dlaní držících knihu je nezapomenutelným a příznačným symbolem vstupu do knihovny.¹⁷ V následujícím roce vytvořil plastiku „Koule“¹⁸ v Restauraci mladých na Rýnovické ulici v Jablonci n. N. [obr. 4, 5]

Tato autorova první mobilní plastika, složená ze dvou různě velkých dřevěných koulí o průměru 50 a 80 cm s využitím valivého kinetického pohybu v kruhovém prstenci, se investorovi i schvalujícím orgánům pro vstupní vestibul jevila jako zajímavý výtvarný prvek. Plastika se bohužel vzápětí ukázala v prostředí restaurace s klubem pro mladé jako nevhodná.¹⁹ Novákovo osobní přátelství, založené zejména na shodném názorovém proudu s architekty jabloneckého a také libereckého Stavoprojektu a architektonického ateliéru SIAL pod vedením Ing. arch. Karla Hubáčka, vyústilo v úzkou spolupráci a několik dalších zajímavých realizací. V roce 1975 byl autor pověřen zakázkou na parková svítidla nově postaveného jabloneckého sídliště U Nisy III, která využívala jednoduchého designu velkých skleněných koulí s pískovanými pruhy o průměru 50 cm na jednoduchém kovovém stožáru.²⁰

16_ I přes opakovaná jednání zástupců spolku Spolku za estetiku veřejného prostoru, který se zajímá o plastiky a stará o ně v Libereckém kraji a také iniciativu zástupců Severočeského muzea v Liberci, nebyla od autora úmrtí vůle současného vedení firmy Preciosa, a. s. tuto plastiku přemístit na důstojnější místo ve veřejném prostoru.

17_ Původně byla Nováková plastika navržena a schválena v menším měřítku a v kombinaci mosazi a mořeného dubu. Během realizace reliéfu před Hi-fi klub se Novák dohodl s architektem přestavby Ing. arch. Pelantem, že finální plastika bude zvětšena a požadoval tak po komisi zvýšení honoráře na výrobu. Komise změnu schválila, ale odbor kultury MěNV Jablonce n. N. byl proti, byť nakonec vydal také souhlasné stanovisko. Viz. Výpis z jednání krajské umělecké komise pro spolupráci výtvarníka s architektem – interiéru ze dne 23. 11. 1977 v Ústí n. L. [archiv autora]

18_ Spolupráce s Ing. arch. Ivanem Jirkalem. Výroba plastiky byla provedena v modelárně a slévárně n. p. LIAZ v Liberci-Rochlicích na speciálním soustruhu.

19_ V dopise zástupce investora komisi ČFVU v Ústí n. L. ze dne 2. 5. 1978 bylo výtvarníkovi doporučeno prohloubení žlábků prstence, po kterém se koule pohybovaly, aby nedocházelo k jejich samovolnému vypadávání. [archiv autora] Autor zamýšlel plastiku jako hravý prvek pro mladé, ale ani on, ani investor nedohlédli možných důsledků vandalizmu opilých mladistvých. Plastika byla často poškozena vykořeněním koulí z úžlabí disku. Nebezpečnost plastiky – nekontrolovatelný pohyb několik desítek kilogramů těžkých koulí, které se kvůli návštěvníkům restaurace ocitaly ve vstupním vestibulu a někdy dokonce i na ulici – vedla koncem 80. let k jejímu odstranění. [pozn. autorky].

20_ Spolupráce s Ing. arch. Jiřím Suchomelem.

Obr. 4_Koule, lepené a mořené dřevo, prstenec: průměr 160 cm, koule: průměr 50 a 80 cm, Restaurace mladých, Jablonec nad Nisou, 1978, foto archiv autora

Obr. 5_Koule, lepené a mořené dřevo, prstenec: průměr 160 cm, koule: průměr 50 a 80 cm, Restaurace mladých, Jablonec nad Nisou, 1978, fotografie soustružení koulí v n. p. LIAZ, foto archiv autora

Obr. 6_Meteorologická družice, lakovaná ocel, beton, 700 × 550 × 550 cm, sídliště Holý vrch, Česká Lípa, 1978, foto archiv autora

21_Architektonické řešení sídliště projektoval Ing. arch. Vladimír Syrovátko. Rozměry plastiky byly přiměřené výšce panelových domů: 700 x 550 x 550 cm. První reakce ČFVU byly příznivé, plastika byla považována za dobře provedenou, jak vyplývá z dopisu vedoucí podniku Dílo v Liberci ze dne 7. 12. 1978, paní Libuše Moravcové V. K. Nováková: „Výtvarné dílo je provedeno velmi pečlivě řemeslně i výtvarně. Odpovídá i významu a vzhledem ke složitosti provedení a výtvarného výsledku na doporučení investora doporučuje komise zvýšení honoráře...“ [archiv autora]

22_Původně byla plocha kolem plastiky náměstím, v současnosti je zatravněná. Kolem plastiky byl později vybudován betonový bazén s fontánami, dnes již nefunkční.

Českolipské realizace a skutečná mobilní plastika

Od roku 1976 pracoval Vratislav Karel Novák na podobě mobilní plastiky pro nové panelové sídliště Holý vrch v České Lípě. Vzniklo mnoho návrhů na kinetickou plastiku z oceli, které v sobě v různé formě a množství aplikovaly větrem pohyblivé vrtule, klapky a křídla. Měly evokovat obraz družice, která obsahovala velké množství důmyslných, funkčních a pro autora také výtvarně zajímavých přístrojů. Plastiku s názvem „**Meteorologická družice**“ realizoval autor ve své dílně, speciální ložiska vyrobil jablonecký podnik Autobrzdny n. p. a k finální instalaci došlo v roce 1978.²¹ [obr. 6] Na sídlišti byla umístěna na betonovém soklu, z něhož vycházel kovový nosník, držící velký kruh z příhradové konstrukce.²² Ten byl spojen pohyblivým čepem na dvou místech s druhým subtilnějším kruhem, přičemž se oba mohly vzájemně protáčet. Na hlavní konstrukci byly upevněny pohyblivé větrníky, křídla a lopatky, které

se ve větru otáčely. Celá plastika byla natřena bílou barvou a na křídlech lopatek byly nápisy, které měly navodit atmosféru technického funkčního zařízení. Již při samotné instalaci se autor a jeho spolupracovníci setkali s obavou obyvatel sídliště z hluku při pohybu plastiky. Projevy nepochopení se vůči nově instalovanému dílu postupně násobily až k nenávisti. Plastika vzbuzovala negativní emoce již svým vzhledem, který nebyl u výtvarných prací ve veřejném prostoru rozhodně obvyklý a jen skuteční nadšenci či odborníci oceňovali autorovo zaujetí pro techniku a konstruktivistické řešení. Významným faktorem těchto emocí byl velký hluk lopatek, vrtulí a hřídelí v silném větru, které vedly až k jejich ulomení. K devastaci díla přispěli i vandalové. První oprava plastiky tak byla nutná již po vichřici v roce 1979 a další zásadní opravy na sebe nenechaly dlouho čekat. K této z nejproblematictějších Novákových plastik existuje řada korespondence mezi autorem a pověřenými orgány města, kde se objevují výtky vůči nefunkčnosti a hlučnosti plastiky a také k poškození jejího nátěru.

Obr. 7_Prstenec – instalace, ocel, nerezová ocel, elektromotor, 360 × 300 × 300 cm, telekomunikační ústředna, Česká Lípa, 1983, foto archiv autora

Obe. 8_Prstenec, ocel, nerezová ocel, elektromotor, 360 × 300 × 300 cm, telekomunikační ústředna, Česká Lípa, 1983, foto Jiří Jiroutek 2018

Příklad za všechny: „Ze schůzí občanského výboru uvedeného obvodu nám byly předány k vyřízení oprávněné připomínky občanů jednak ke špatnému stavu její povrchové úpravy a dále ke značnému rámusu, který způsobují pohyblivé a uvolněné části plastiky a který velmi ruší noční klid sídliště.“²³ Plastika byla proto časem v pohyblivých částech pracovníky technických služeb města znehybněna. Autor plastiky ještě několikrát opravoval.²⁴ I když ještě v roce 2016 potvrzovala krajská redakce iDnes v osobním rozhovoru, že plastice už demolicе nehrozí²⁵, byla záhy kvůli stále se zhoršujícímu stavu ocelové konstrukce prohlášena za nebezpečnou, následně pak v roce 2018 demontována a přemístěna do prostor technických služeb města.²⁶ I přes nefunkčnost a problematičnost byla a je tato autorova veřejná realizace odborníky považována za jedno z významných děl českého konstruktivismu druhé poloviny 20. století.

Ne všechny Novákovy českolipské plastiky měly takový osud jako ta předchozí. Ve stejném roce 1983

realizoval pro novou budovu telefonní ústředny Severočeského ředitelství spojů v Ústí nad Labem do České Lípy kinetickou plastiku „Prstenec“.²⁷ Jeho návrh byl tehdy vybrán odbornou komisí proti dvěma návrhům ak. soch. Štefana Nejezchleby s odůvodněním, že: „ve spolupráci přešel předprostor objektu vzhledem k tvarosloví plastiky, čímž tento jednoznačně zlepšil.“²⁸ Novák vytvořil pro moderní budovu nerezový disk, převlečený přes nakloněnou trubku z rezavé oceli, ukotvenou na kruhovém podstavci. Nerezový disk byl složen z mnoha plechových lamel s kartáčovaným povrchem, který působil optickým klamem rotace.²⁹ [obr. 7, 8] Pohyb disku byl v prvních letech po realizaci plastiky skutečný, protože se otáčel kolem osy trubky pomocí elektromotoru. V souvislosti se změnou technického nastavení sítě začala být od 90. let budova telekomunikační ústředny nevyužívaná a s ní chátřala i plastika. Toto dílo dodnes stojí na původním místě a je důstojným mementem konstruktivistického sochařství.

23_Pasáž z dopisu Dr. Josefa Mendelského, vedoucího odboru kultury DNV v České Lípě ze dne 13. 4. 1984. [archiv autora]
24_V roce 1983 byla Novákem nabízena oprava, ale nikdo na jeho dopisy ze strany České Lípy již nereagoval. Nová komunikace se začala odehrávat až v r. 1986 a generální oprava plastiky byla v dílně autora provedena v r. 1988 a 1989 – viz: Smlouva o dílo ČFVU Ústí n. L. č. 92/88 ze dne 9. 12. 1988. [archiv autora]
25_MIKULIČKA, Jan: *Je vyhráno. Mimořádné plastice v České Lípě už demolicе nehrozí.* iDnes, Liberec, 8. 9. 2016. online: https://www.idnes.cz/liberec/zpravy/v-ceske-lipe-zachovaji-plastiku-od-sochare-karla-vratislav-novaka.A160907_153144_liberec-zpravy_tm.

26_Další intenzivní komunikace autora s příslušným odborem Městského úřadu v České Lípě probíhala od roku 1984, ale větší zásadní oprava s částečnou demontáží proběhla v letech 1988 až 1990. K plastice byla v roce 2017 vypracována Zpráva o technickém stavu kinetické plastiky Meteorologická družice odborníky z Východočeské univerzity v Pardubicích. [dostupné online: <https://docplayer.cz/114560590-Zprava-o-technickem-stavu-kineticke-plastiky-meteorologicka-druzice.html>]. V posledních letech někteří pokrokoví představitelé města uvažovali o nové realizaci podle původních výkresů a fotografií plastiky.

27_Spolupráce: Ing. arch. Mašek, Ing. arch. Lenka Vrbová.

28_Zápis z jednání umělecké komise pro spolupráci architektky s výtvarníkem, Ústí n. L. 28. 2. 1983. [archiv autora].

29_Na realizaci této plastiky se podílel n. p. Ferox – válcovny trub a železárný v Děčíně. I zde se jako u každé realizace vyskytly drobné technické problémy [rez ve svárech nerezových plechů], které byly ochotnými pracovníky podniku brzy vyřešeny.

30_Architektonické řešení
Ing. arch. Václav Syrovátko.

31_Citace: Českolipský nástup, týdeník DV KSČ a ONV Č. Lípa ze dne 4. 1. 1984, s. 1, č. 1. Další část krátkého komentáře s fotografií díla zblízka vysvětlovala, že se občané dívají na autorskou plastiku, která stála 92.000,- Kč a obviňovala autora z neprojednání před odbornou komisí. Závěr článku kladně hodnotil rezavý plech plastiky ve prospěch její rychlejší destrukce.

Problematická nekinetická plastika Pocta architektuře

V roce 1983 se stavělo nové sídliště Střed II. v České Lípě, navržené libereckým Stavoprojektem.³⁰ Pro místní restauraci a centrum služeb Lipka byla odbornou komisí vybrána a k realizaci doporučena Novákova plastika „Pocta architektuře”. [obr. 9] Nekinetická plastika z rezavého plechu Atmofix byla zcela novou cestou autora jak vyjádřit svůj obdiv k exaktnosti tvarů konstrukčních prvků. Hlavní Novákovou myšlenkou pro vzhled i obsah díla bylo nastínění nového bujícího stavebního rozvoje města Česká Lípa a složení holdu moderní architektuře. Plastika je kompozičním rozložením písmene A, které značí architekturu. Byla instalována na prostranství před centrem služeb v prosinci 1983. Výbušnou municí pro další osud této exaktní geometrické plastiky byl krátký článek v Českolipském nástupu, který podnítl nenávislivý postoj občanů

k tomuto dílu: „Českolipská veřejnost se v současné době obrací na redakci s otázkou, kdy si odvezou Sběrné suroviny železné monstrum před restaurací „Lipka“ v České Lípě, které jim zřejmě vypadlo z auta.“³¹ Na článek reagovalo několik českolipských občanů, kteří se pozastavovali zejména nad finanční nákladností díla – plastika stála 92 000 Kč – a také nad jeho estetickou hodnotou. Další postup ve zcela nečekaných osudech této plastiky připomínal mnoha zúčastněným tendence z 50. let. Novák vedl celé jaro oficiální i soukromou korespondenci jak s představiteli ČFVU, města Česká Lípa, tak i s některými architektky. Nabízel představitelům ČFVU a města nějaké jiné řešení, například figurální plastiku, odpověď však zněla zamítavě. Po půl roce od instalace byla plastika z místa náhle odstraněna. Autorovi byl tento záměr oznámen oficiálním dopisem bez jakéhokoliv odůvodnění a na podzim 1984 mu bylo na jeho dotazy o osudu plastiky sděleno, že byla umístěna do areálu

Obr. 9_Pocta architektuře, cortenový plech, 160 × 400 × 400 cm, instalace před restaurací Lipka, Česká Lípa, 1983, foto archiv autora

Technických služeb města.³² Při pátrání po motivech k odstranění této neproblematické Novákovy plastiky, která byla statická a nehrozily tedy poruchy kinetických prvků, se z dochované korespondence nedají zjistit téměř žádné závažné důvody. Celou absurdní situaci kolem odstranění plastiky viděl autor spolu s přáteli z řad stranicky nezajímavých umělců a architektů v dobových perzekucích vůči vybraným výtvarným umělcům od politicky angažovaných kritiků české výtvarné scény a také některých architektů Ústeckého kraje.³³ V následujících měsících se Novák snažil jednat o možnosti přemístění díla k jiné stavbě, ale bez výsledku.³⁴ Teprve počátkem 90. let byla nově instalována v areálu českolipského plaveckého bazénu v blízkosti parkoviště, kde vytváří s novým betonovým soklem nenápadný zahradní prvek. Do budoucna by si tato ryze konstruktivistická plastika zasloužila důstojnější místo pro instalaci.

I přesto, že V. K. Novák v České Lípě neměl příliš velké štěstí na zdárné realizace, byly mu zadány návrhy na grafické řešení názvu a provedení piktogramu,

informační řád a kinetickou reklamní plastiku pro nové nákupní středisko Uran. Výběr autora si vymínil architekt objektu, Ing. arch. Emil Příkryl z libereckého SIALu. Záměr výtvarníka na tyto prvky byl schválen v období, kdy dokončoval plastiku Pocta architektuře. Novák vytvořil model poutače s červenými písmeny URAN na bíle lakované kovové síťovině. Každé písmeno bylo zasazeno do čtverců v kovovém rámu, které se na sebe skládaly nebo naopak vztyčovaly do výšky systémem pantografu. S prvními návrhy nebyla umělecká komise dostatečně spokojena, chybělo jí sjednocení výtvarného výrazu.³⁵ Autor před OD Uran navrhl také dvě pohyblivé hlavy – profily obličejů a plastiku siluety páru chodců s jezevčíkem, vyrobené z barveného plechu a kovové síťoviny. Pro modely postav si vybíral buď fotografie z časopisů, nebo svých přátel. Realizace pro OD Uran se měla uskutečnit do konce září 1984. Nakonec k ní ale nedošlo, protože umělecká komise jeho návrhy neschválila. Velkou roli v tom jistě hrála také skutečnost odstranění autorovy plastiky Pocta architektuře v tomtéž roce.

32_Dopis autorovi od Libuše Moravcové, vedoucí Dílo – ČFVU Liberec ze dne 21. 5. 1984: *“Dne 17. 5. 1984 proběhlo jednání za účasti umělecké komise pro spolupráci výtvarníka s architektem a soudruhy z Odboru kultury Okresního národního výboru v České Lípě ve věci plastiky „Pocta architektuře“ již jste autorem. Bylo dohodnuto, že plastika bude po dobu tří let přemístěna a uskladněna a po této době znovu osazena na jiné místo.”* [archiv autora].

33_Dopis Ing. Václava Šuka (vedoucího Útvaru pro koncepci a koordinaci územního rozvoje Č. Lípy) Ing. arch. Vladimíru Syrovátkovi (vedoucímu architektu projektu sídliště) z 12. 1. 1984 a jeho odpověď z 23. 1. 1984 a další osobní korespondence V. K. Nováka s Ing. arch. Václavem Šukem, ze dne 4. 2. 1984 a 8. 2. 1984 [archiv autora].

34_Projednal umístění své plastiky s Ing. arch. Otakarem Binarem z libereckého Stavoprojektu, který ji zamýšlel uplatnit ve svém novém projektu. Kvůli pomalým reakcím úředníků z MěNV v Č. Lípě ovšem k tomuto přemístění nedošlo v tomto ani v jiných případech.

35_Novák byl ve smlouvě uváděn jako spoluautor s E. Příkrylem a V. Petráčkem.

Obr. 10_ Vrtule, lakovaná ocel, 750 x 295 x 295, Mšeno, Jablonec nad Nisou, 1983, foto Jiří Jiroutek 2018

Obr. 11_Vrtule, lakovaná ocel, 750 x 295 x 295, Mšeno, Jablonec nad Nisou, 1983, fotografie z instalace, archiv autora

Další jablonecké realizace a Vrtule pro Mšeno

V roce 1979 začal Novák pracovat na návrzích mobilní plastiky pro nové sídliště v Jablonci nad Nisou, městské části Mšeno. Její první podoba byla blíže Meteorologické družici z České Lípy.³⁶ Konečná verze a realizace plastiky byla ale zcela jiná. Vytvořil dva nakloněné silné stožáry se směrovými lopatkami, zakončené velkými plechovými vrtulemi. Oba stožáry se mohly díky důmyslné strojově převodů a ozubených kol otáčet souběžně kolem vlastní osy a nezávisle na nich se otáčely i vrtule. Pohyb plastiky měl být řešen s pomocí větru a korigován silnými převody v podzemním bunkru strojovny. Bohužel i tato Novákova plastika, nazývaná později „Vrtule“ [obr. 10, 11], se zanedlouho po realizaci a osazení v roce 1981 setkala s velkými technickými problémy. Již v roce 1982 upozorňovali autora zástupci ČFVU Dílo, že se vrtule plastiky neotáčejí a autor má plastiku v záruční době opravit, což se stalo hned v roce následujícím. Pohromou v životě plastiky byla vichřice v roce 1984, která roztočila příliš velké lopatky vrtulí tak, že jejich síla posunula

soukolím a oběma věžemi proti sobě, lopatky do sebe narážely, až došlo k jejich poškození a dokonce i pádu jedné věže s vrtulí na travnatou plochu. Silný plechový zvuk a nebezpečnost plastiky jí u obyvatel sídliště přinesly nový název: „Rudý děs“. Pro plastiku o výšce 7,5 metru byl samozřejmě proveden statický výpočet, ale ten zřejmě nedokázal postihnout sílu všech živlů a namáhání jednotlivých částí plastiky. Proto byla v roce 1984 provedena její demontáž a generální úprava ze strany autora spolu s novým statickým posouzením. Novák tehdy musel navrhnout nový tvar vrtulí, které byly již subtilnější a neumožňovaly už tak prudký pohyb ve větru. Zároveň byly také znehybněny převody ve strojovně, aby nedocházelo k otáčení věží. Plastika proto zaujímá u hlavního průjezdu Mšenem své čestné místo dodnes.

V roce 1984 realizoval V. K. Novák v Jablonci nad Nisou další kinetickou plastiku před základní školu Liberecká, která reprezentuje čistý konstruktivistický styl.³⁷ [obr. 12] Její hlavní část představují dva šikmé nestejně dlouhé nosné profily, z nichž je na kovových tyčích svěšen čtverec.³⁸ Ten vytváří spolu s tyčemi klamný perspektivní pohled krychle, který dodává

36_ První návrh plastiky tvořil subtilní podstavec, na němž byla na ložisku umístěna velká bílá příhradová konstrukce rámu s mnoha drobnými políčky, vyplněnými volně svěšenými kovovými praporky, které se mohly kývat ve větru a celá plocha křídla plastiky se mohla otáčet kolem svislé osy a ještě pomocí závaží svisle naklápět.

37_ Dříve ZŠ Nisa IV., autor projektu: Ing. arch. Petr Vaneš.

38_ Rozměr plastiky 450 x 360 x 570 cm.

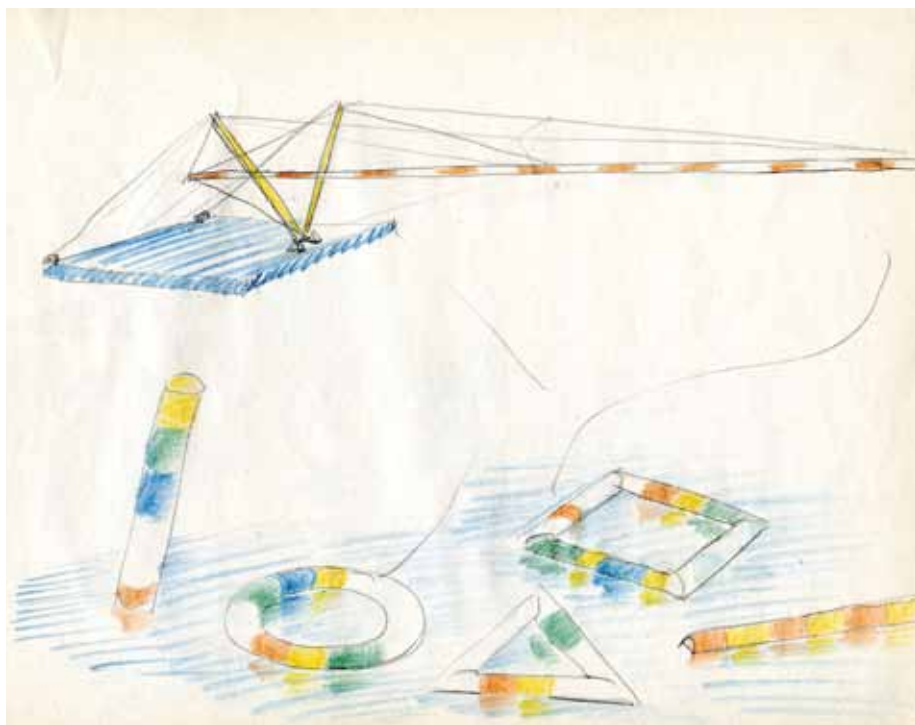
Obr. 12_Plastika pro školu Nisa – Liberecká, Jablonec nad Nisou, lakovaná ocel, 1984, foto Jiří Jiroutek 2018

plastice velkou prostorovou hloubku. Původně měly být dvě strany krychle podle modelu vyplněny velkými oky rastru síťoviny, která ale nakonec na realizaci umístěna není. Při osazení byla plastika natřena na bílo, v současné době je podle přání autora změ-

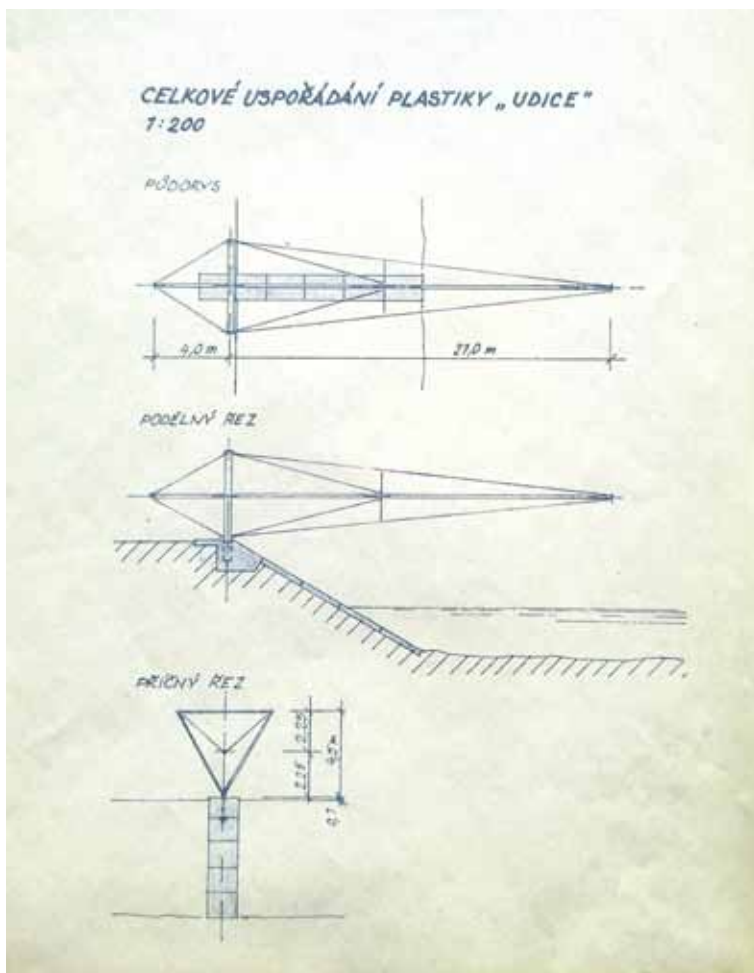
něna na rezavohnědou barvu. Spodní čtverec je volně svěšený na táhlech. Prostředí nástupního školního prostoru plastice po léta zajistilo dostatečnou ochranu před vandaly, a tak je od doby svého osazení jedním z bezproblémových děl autora.

Obr. 13_Duhový oblouk, návrh pro plastiku, fotomontáž, 1985

Obr. 14_Rybářský prut, Mšeno, Jablonec nad Nisou, 1988, skici k plastice

Obr. 15_Rybářský prut, Mšeno, Jablonec nad Nisou, lakovaná ocel, 1989, technické výkresy

A nad přehradou visí prut

Jednou z nejznámějších Novákových plastik je „**Rybářský prut**“ na břehu jablonecké přehrady osazený na místo koncem března 1989.³⁹ [obr. 13–16] Podtitul díla zní „**Hommage à Karel Hubáček**“, protože je dedikováno architektu Karlu Hubáčkovi a jeho rybářské vášni.

39_ Plastika byla realizována z rozpočtu nové části sídliště Mšeno IV/2, projekt Ing. arch. Tomáš Rudolf, statický výpočet Ing. Jiří Prskavec.

40_ Viz Zápis z jednání umělecké komise pro spolupráci architekta s výtvarníkem z 9. 4. 1985 v Ústí nad Labem.

41_ Původní idea plastiky měla vyjadřovat pozitivní vztah ke sluneční energii. Již v roce 1985 si začal zjišťovat u Modřanských strojíren možnosti realizace ohnuté trubky o průměru 720–820 cm a poloměru ohybu 1750 cm. Autor chtěl opatřit plastiku speciálním nátěrem, který měl umět rozkládat světelné paprsky na spektrum, čímž měl být dojem duhového oblouku dokonalý. Tato speciální barva byla vynalezena vědcem Dall Endriedem z Kansasu v USA a V. K. Novák se s ním pokoušel navázat písemný kontakt.

První návrhy na tuto plastiku byly ale zcela jiné. Výtvarníkovi byla zakázka pro Pozemní stavby Liberec přidělena již v roce 1983. Autor předložil schvalovací umělecké komisi návrhy a rozpočet teprve v roce 1985. Plastika měla tvar duhového oblouku klenoucího se ze břehu přehrady do vodní hladiny.⁴⁰ Oblouk měl být v několika místech natřen tak, aby symbolizoval duhu a její nekonečný odraz ve vodní hladině. Na břehu měla být vyvýšená rampa s meteorologickými přístroji.⁴¹ Tato verze nebyla nakonec odbornou komisí pro realizaci doporučena, a to zejména kvůli příliš vysokým výrobním nákladům a riziku poškození veřejností. V roce 1987 místo ní navrhl V. K. Novák plastiku Rybářský prut, která byla komisí pro výrobu doporučena.⁴² Základ plastiky tvoří rovnostranný

Obr. 16_Rybářský prut, lakovaná ocel, 520 x 520 x 2500, Mšeno, Jablonec nad Nisou, 1989, foto Oldřich Plíva 2017

trojúhelník, ukotvený do ocelového nosníku a zabetonovaný do země základnou kopírující svah břehu. Uprostřed něj je ocelovými lany upevněna zavěšená tyč, čnící nad vodní hladinu přehrady. Původně byly spolu s prutem do betonových bloků na dně upevněny tři plováky, symbolizující rybářské splávky, které tvořily mohutné nerezové trubky ve tvaru čtverce, kruhu a trojúhelníku a byly opatřené barevnými pruhy.⁴³ Ale ani tato plastika, kterou již autor realizoval ve své další dílně – bývalé márnici za kostelem sv. Ducha v Rýnovicích – se neobešla bez komplikací.⁴⁴ Při kolaudaci díla bylo odbornou schvalovací komisí potvrzeno, že plastika působí svěžím a moderním dojmem.

Další Novákovou problematickou realizací se v roce 1986 stala tvarově exaktní menší interiérová

plastika „Vlny” pro novostavbu krytého jabloneckého plaveckého bazénu.⁴⁵ Toto dílo tvořily dva půlkruhově prohnuté plechy ze silné nerezavějící oceli. Ty byly na spodní straně opatřeny dvěma ližinami, které se měly pohybovat v připravených kolejnicích a udržet tak obě vlny v souběžné pozici. Ty bylo možné mírně rozhoupat pomocí lidské ruky. Ihned po instalaci byla plastika i přes schválení odbornou komisí ze strany Inspektorátu bezpečnosti práce shledána jako zdraví nebezpečná, a tak byla odstraněna ještě před zahájením návštěvnického provozu bazénu.⁴⁶ V roce 1994 realizoval V. K. Novák kinetickou plastiku do nově rekonstruované vstupní dvorany České spořitelny v Jablonci n. N.⁴⁷ Pod světlíkem zastřešujícím přepážkovou halu banky se pomocí elektromotoru a kardanových převo-

42_Viz Zápis z jednání umělecké komise pro spolupráci architekta s výtvarníkem ze dne 9. 4. 1985 z Ústí n. L. „Předložené dílo je provedeno velmi citlivě, se smyslem pro materiál a daný prostor.” viz Zápis z jednání umělecké komise pro spolupráci architekta s výtvarníkem ze dne 10. 6. 1987 v Ústí n. L.

43_Po krátkém čase od instalace plavci jejich ocelová lana splávek několikrát ukrotili, a tak skončili u budovy Povodí Labe. Dnes jejich jejich osud neznámý.

44_Při zabetonování ocelové příruby, k níž je nosná část na zemi přišroubována, nebyly práce ze strany pracovníků Pozemních staveb Liberec provedeny dostatečně kvalitně, a tak jejich předělání způsobilo zpoždění v dokončení prací. Po instalaci plastiky se vyskytl problém s uvolněným a později přetrženým spodním lanem kotvicím středovou tyč. Šplhali po něm vandalové až na konec tyče nad vodní hladinou, a to bylo nakonec z důvodu nepotřebnosti vůči statice odstraněno.

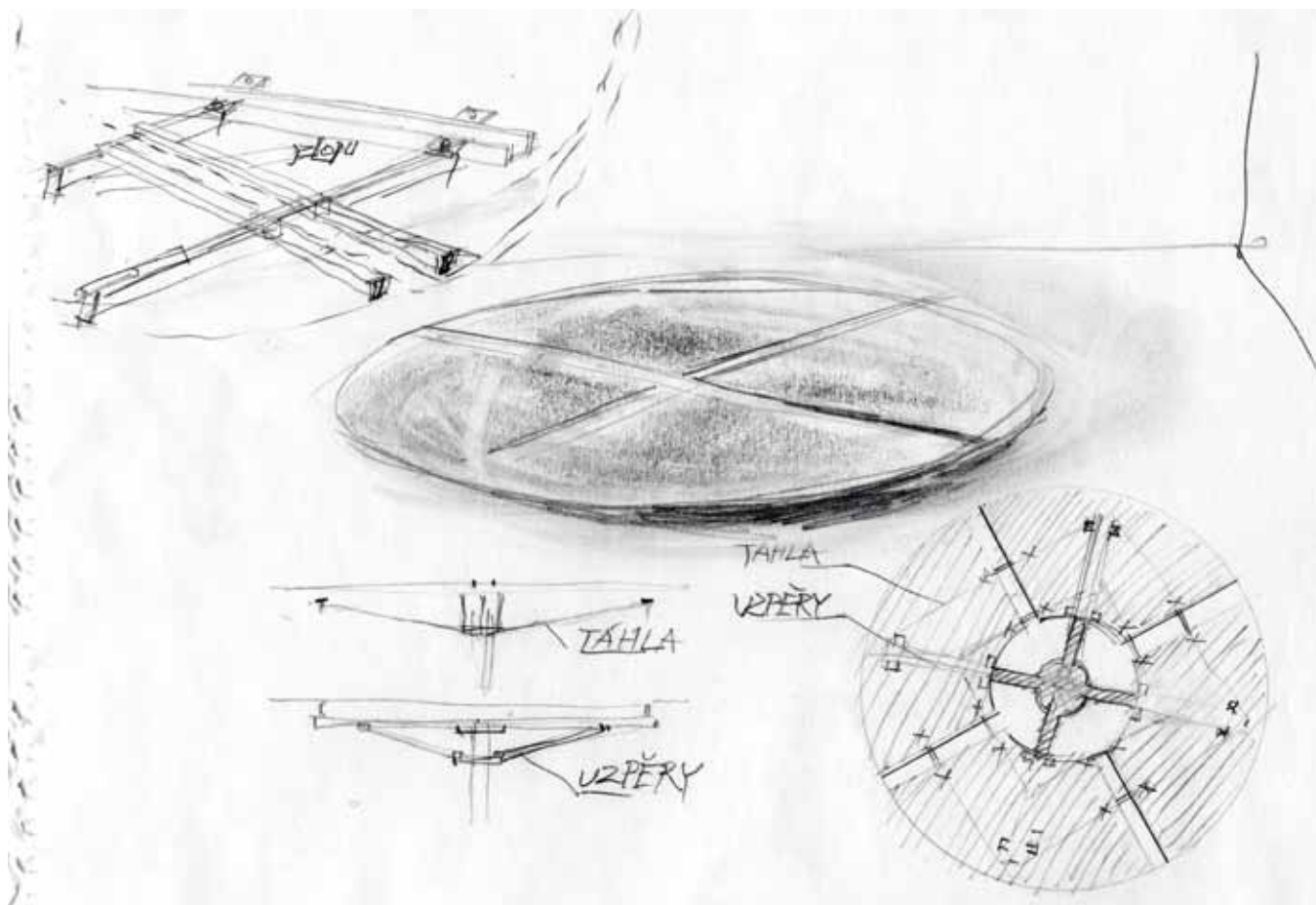
45_Spolupráce Ing. arch. Josef Lhoták.

46_Plastiku musel autor nakonec dodatečně odkoupit zpět a nyní se nachází v majetku rodiny.

47_Rekonstrukce a přístavba budovy od Ing. arch. Borise Šonského.

Obr. 17_Archimédův šroub, nerezová ocel, 130 x 250 x 146 cm, SOkA Liberec, 2003, foto Jiří Jiroutek 2018

Obr. 18_Zatmívací světlíková klapka, nerezová ocel, polykarbonát, elektromotor, průměr 248 cm, Technická univerzita v Liberci, 2009, skici k plastice

48_Autory budovy byli Ing. arch. Jiří Suchomel, Ing. Karel Novotný a Ing. Josef Franc. V souvislosti s rozsáhlou rekonstrukcí budovy byl nápis po polovině 90. let odstraněn.

49_Spolupráce: Ing. arch. Jiří Špikla.

dů otáčely velké pozlacené hranolové tyče. I přesto, že byly často ve statické poloze, vytvářely v hale zajímavý prvek, za nějž by se dnes nemusela stydět žádná současná architektonická budova. I zde se bohužel autora minimalistická konstruktivistická tvorba setkala s nepochopením a koncem 90. let byla na žádost vedení pobočky plastika odstraněna.

Nápisy a liberecké realizace

Počátkem 80. let byl Vratislav Karel Novák vyzván týmem architektů z libereckého SIALu k návrhu a realizaci výtvarného řešení nápisu a podružného označení vstupů na novou přístavbu budovy České státní pojišťovny v Liberci 1981, které bylo provedeno z nerezocelového ple-

chu a k budově s přesazenou fasádou z kopilitu a technicistními slunolamy vhodně stylově ladilo.⁴⁸ Ve spolupráci s Ing. arch. Karlem Hubáčkem realizoval ještě v roce 1985 tři nápisy „Ještěd“ na Obchodní dům Ještěd v Liberci. Byly provedeny z cortenového plechu (atmofixu). Každý z nápisů byl umístěn u jiného východu z obchodního domu. Jednotlivá písmena byla oddělená, plastická, dva nápisy byly menší s písmeny o výšce 116 cm, u největšího naopak písmena měřila 224 cm. Prostorové písmo řešil V. K. Novák v souvislosti s různými architektonickými projekty ještě několikrát. V roce 1982 navrhl a realizoval nápisy na přední stranu odrazové hrany nově postavených skokanských můstků 70 a 120 v Harrachově.⁴⁹ Výroba velkých kovových plastických písmen probíhala v autorově dílně.

Obr. 19_Zatmívací světlíková klapka, nerezová ocel, polykarbonát, elektromotor, průměr 248 cm, Technická univerzita v Liberci, 2009, foto autor

V roce 1988 realizoval kinetickou plastiku „**Zvony**“ pro speciální školu nedoslýchavých v Liberci.⁵⁰ Do atria školy autor navrhl kovovou krychli – složenou jen z hranolů, které vytyčovaly její obrys. Na horní hraně byla položena masivní trubka, z níž byly volně na ocelových lanech svěšeny různé silné trubky, které při dotyku o sebe vydávaly kovově znějící zvuky. Již v návrhu byla plastika odbornou komisí Díla – ČFVU hodnocena pozitivně.⁵¹ Plastika byla sama o sobě jistě velmi zajímavým prvkem, ale autorův záměr nebyl bohužel pochopen studenty školy, kteří jednotlivé trubky na lanech rozhoupávali proti sobě tak, že působily jako nebezpečné beranidlo. Vzhledem k obavám o bezpečnost žáků byly brzy po instalaci trubky svázány a časem byla celá plastika odstraněna. Na budově školy tak zůstal u vchodu pouze autorův kovový emblém se symbolem neslyšících. V roce 1989 vytvořil

ve spolupráci s Ing. arch. Karlem Hubáčkem nápis nad vstup Malé scény činoherního divadla v Liberci. Nápis měl podobu nerezových čtvercových plechů, na nichž byla barvou nastříkána jednotlivá písmena. Čtverce se nezávisle na sobě protáčely na středové horizontální ose nad vchodem a vytvářely tak netradiční optický efekt. Charakterově již zcela jiná byla realizace kašny „**Archimédův šroub**“ pro dvoranu Státního okresního archivu v Liberci v roce 2003. [obr. 17] Výrobu kašny z nerezové oceli zajistila firma Rekuper Sychrov, s. r. o. Její hlavní část je tvořena dvěma různě velkými misami. Ze středu jedné vychází otočná šroubovice Archimédova šroubu, do níž je čerpána voda, která jejím otáčením padá do druhé nádoby. V roce 2009 vyzval V. K. Nováka dlouholetý autorův přítel, architekt Jiří Suchomel, k výtvarně technickému řešení „**Zatmívací světlíkové klapky**“ pro zasedací místnost

50_Budova navržena Ing. arch. Petrem Vanešem.

51_Zápis o odborném jednání komise pro spolupráci architekta s výtvarníkem ze dne 21. 12. 1987 v Ústí n. L.

Obr. 20_Zatmívací světlíková klapka, nerezová ocel, polykarbonát, elektromotor, průměr 248 cm, Technická univerzita v Liberci, 2009, foto autor

52_Spolupráce s kinematikem Ing. Lubošem Málkem.
53_Velkých autorových realizací v ČR i zahraničí jsou přes dvě desítky.

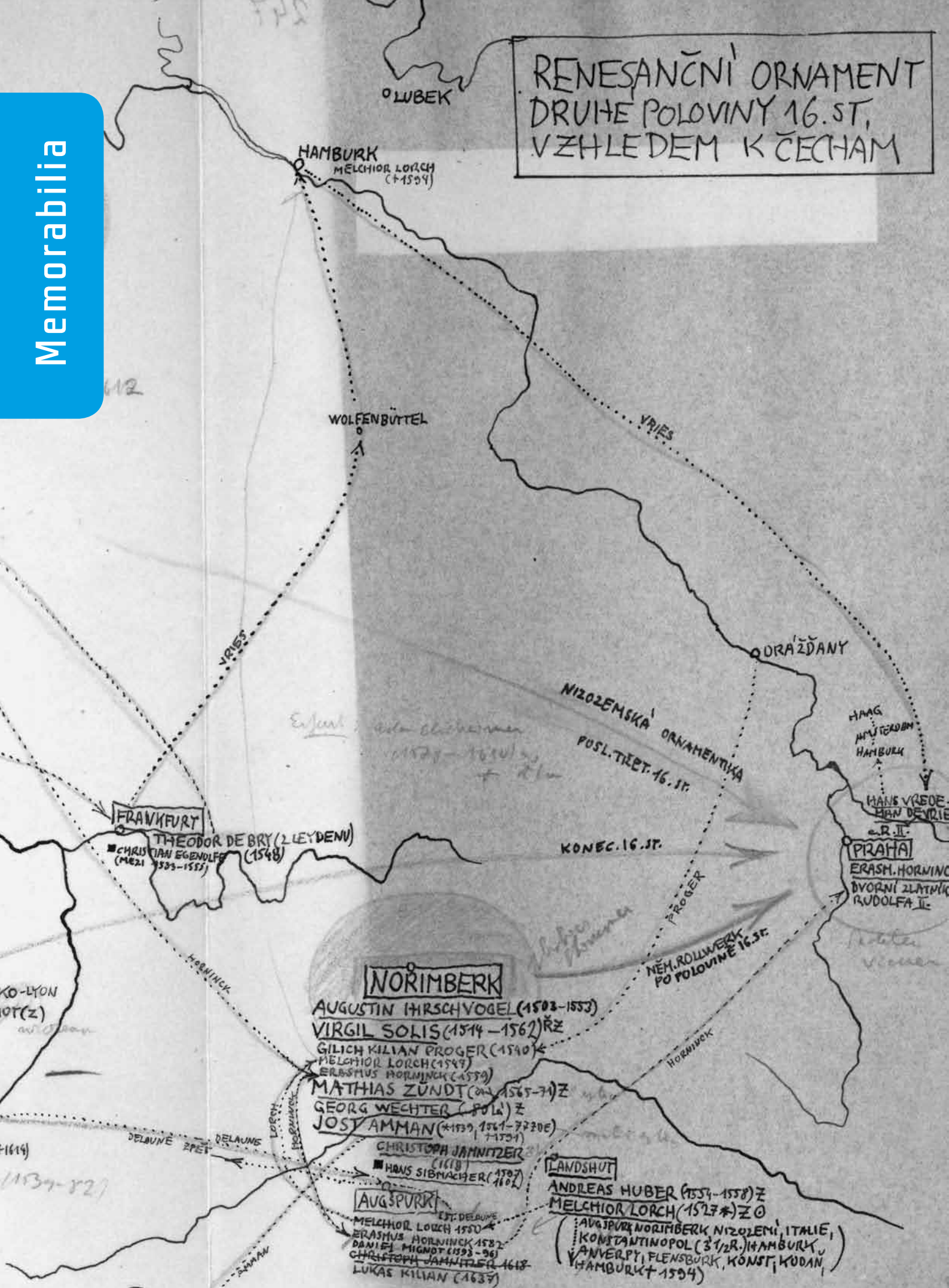
Recenzovaný odborný článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou poskytované Ministerstvem kultury ČR.

rektorátu Technické univerzity v Liberci. [obr. 18–20] Sochař navrhl velký disk se zajímavou technicistní konstrukcí, který se pomocí elektromotoru kolem osy otáčí tak, že odkrývá nebo zakrývá okulus světlíku.⁵²

Další autorovy realizace se v 80. a 90. letech odehrávaly mimo hranice Libereckého kraje.⁵³ Mezi těmi nejzásadnějšími jmenujme alespoň tyto: znějící plastika pro kulturní dům v Teplicích, „Kývač“ v Chomutově-Jirkově, světelná plastika u elektrárny Pruněřov Tušimice II, kyvadlo pro budovu České národní banky v Ústí nad Labem, „Delta“ pro sídliště Dědina v Praze a nejznámější autorova realizace „Stroj času“ známý jako „Metronom“ v Praze na Letenské pláni.

Novákovo bláznovství, nadšení, um, preciznost a především jeho skálopevná neústupnost a dobrá komunikativnost dokázaly pro jeho realizace přesvědčit mnoho řemeslníků, techniků, konstruktérů, architektů a dalších odborníků i dobrovolníků z řad přátel a členů rodiny. Ti všichni, kdo byli ochotni s autorem spolupracovat na jeho realizacích, si mnohdy pomysleli, že autor je potrhlym umělcem, který jde často hlavou proti zdi. Ovšem bez výše jmenovaných vlastností a schopností by nikdy nedokázal prosadit své projekty od myšlenky až k realizaci.

RENEŠANČNÍ ORNAMENT
DRUHÉ POLOVINY 16. ST.
VZHLEDEM K ČECHAM

LUBEK

HAMBURK
MELCHIOR LORCH
(†1594)

WOLFENBÜTTEL

VRIES

ORAŽDANY

NIZOZEMSKÁ ORNAMENTIKA
POSL. TŘET. 16. ST.

HAAG
HANS VREDE
HAMBURK

FRANKFURT

THEODOR DE BRY (2 LEYDENU)
CHRISTIAN EGENOLFF
(MEZI 1533-1551)

KONEC 16. ST.

PRAGA
ERASH. HORMINICK
BYVNÍ ZLATNÍK
RUDOLFA II.

NORIMBERK

AUGUSTIN HIRSCHVOGEL (1503-1553)
VIRGIL SOLIS (1514-1562) ŘZ
GILICH KILIAN PROGER (1540) Z
MELCHIOR LORCH (1574)
ERASHUS HORMINICK (1529)
MATHIAS ZUNDT (1565-74) Z
GEORG WECHTER (POL) Z
JOST AMMAN (1532, 1561-1720E)
CHRISTOPH JAHNITZER (1618)
HANS SIBMACHER (1507-1102)

PROGER
NEM. ROLLWECK
PO POLOVINĚ 16. ST.

LANDSHUT

ANDREAS HUBER (1554-1558) Z
MELCHIOR LORCH (1574*) Z O

AUGSPURK

MELCHIOR LORCH (1574)
ERASHUS HORMINICK (1529)
DANIEL MIGNOT (1593-96)
CHRISTOPH JAHNITZER (1618)
LUKAS KILIAN (1637)

(AUGSPURK, NORIMBERK, NIZOZEMÍ, ITALIE,
KONSTANTINOPOL (31/2R.), HAMBURK,
ANVERP, FLENSBURK, KONST., KUDAN,
HAMBURK (†1594))

KO-LYON
OT(Z)

DELAUNE ZPĚT
DELAUNE
1539-82

DELAUNE
SARAV

Prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc., a výzkum historické knižní vazby

MILAN SVOBODA

1_0 výzkumném projektu NAKI II, č. DG20PQ20VV016, podpořeném MK ČR, podrobněji KAŠPAROVÁ, Anna. Slepí svědkové doby. In: *Slepí svědkové doby. Slepotisková výzdoba na české knižní vazbě 16. století. Katalog výstavy*, [ed. Anna Kašparová]. Liberec: Severočeské muzeum v Liberci, 2022, s. 7–8, ISBN 978-80-87266-48-9.

2_A. Kašparová a P. Štovičková mají podíl jak na doplňování otázek, které jsem připravil, tak na stylizaci dotazů směřovaných k technickým záležitostem, např. k pořizování a uchování grafických obsahů slepotiskových vazeb.

3_0 výzkumu knižní vazby a záležitostech s ním spojených NUSKA, Bohumil. Autobiografické poznámky. In: *Práce zahání démony. Sborník příspěvků účastníků pracovního týmu Scholé Filozofia k sedmdesátinám Bohumila Nusky*, [ed. Eva Koudelková]. Liberec: nakladatelství Bor, 2003, s. 158–163, ISBN 80-902901-5-9.

4_ *Rozhovory Radima Kopáče s Bohumilem Nuskou 2008–2009*. Liberec: nakladatelství Bor, 2010, s. 330–353, ISBN 978-80-86807-97-3.

5_ŠTOVIČKOVÁ, Petra. Bohumil Nuska. In: *Slepí svědkové doby. Slepotisková výzdoba na české knižní vazbě 16. století. Katalog výstavy*, s. 109–125.

6_Další setkání, tentokrát nad konkrétním starým tiskem spojené s jeho popisem, se konalo 25. října 2021 v knihovně Severočeského muzea. Filmový dokument, který pořídila P. Štovičková, je součástí výstavy *Slepí svědkové doby*.

7_ Tímto také plním závazek, na nějž se upozorňuje v katalogu *Slepí svědkové doby*, s. 297.

Ukázka renesanční slepotiskové vazby na světlé usní. (Foto: Bohumil Nuska, archiv autora).

Úvod k rozhovoru

V souvislosti s přípravou výstavy vycházející z projektu *Slepí svědkové doby*¹ i životního výročí pana profesora Bohumila Nusky jsme se v roce 2021 domluvili s pracovnicemi Severočeského muzea v Liberci, Mgr. Annou Kašparovou a Mgr. Petrou Štovičkovou, že požádáme pana profesora o obsáhlejší rozhovor. Zajímaly nás počátky jeho mladického zaujetí výzkumem renesanční knižní vazby a slepotisku především, průběh badání, otevření tématu (nejen) české knihovně a uměnovědné obci, založení publikační základny při Severočeském muzeu v podobě sborníku *Historická knižní vazba* a nakonec i důvody, proč tehdy zcela mimořádné výsledky jeho dvacetiletého výzkumu nezavršila plánovaná monografie o tak zajímavém tématu. Připravili jsme soubor otázek vzešlých z předešlých pracovních setkání a rozhovorů s panem profesorem.² Zaujatí čtenáři jistě vědí, že na uvedené téma se Bohumil Nuska opakovaně vyjádřil, a to jak při sebekritické reflexi svého životního díla³ před dvaceti lety, tak znovu před více než tuctem let v obsáhlém rozhovoru s Radimem Kopáčem.⁴ Pro katalog připravovaný k výstavě nově shrnula bohatý ba-

datelův život Petra Štovičková.⁵ Rozhovory s prof. Bohumilem Nuskou jsme nahrávali v jeho pracovně na katedře filozofie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci 23. září a 1. října 2021.⁶ Nahrávky jsem přepsal, v několika případech stylisticky upravil a předal B. Nuskovi k autorizaci. Jím provedené úpravy spočívaly jednak v doplnění o určité historické a badatelské kontexty i osobnosti spjaté se zkoumaným tématem, jednak v rozšíření některých původně stručnějších odpovědí. Upravený text jsem znovu redigoval a předal k závěrečné korektuře. Také jsem navrhnul narátorovi, že pro lepší porozumění zvláště mladší čtenářské generaci (a nakonec nejen pro „foro externo“, ale i „pro futuro“) opatřím rozhovor poznámkovým aparátem tam, kde je vhodné identifikovat osobnosti, o nichž prof. Nuska hovoří, případně ještě doplnit faktografické údaje. Tento návrh pan profesor přijal. Práce na publikaci rozhovoru byly z jeho strany skončeny k 17. říjnu 2022. Věřím, že otištění obsáhlého rozhovoru potěší jak laskavého jubilanta, tak jeho přítele, stejně jako příznivce starých tisků.⁷

Milan Svoboda

Pane profesore, jak jste se začal zabývat knižní vazbou, proč jste se věnoval zvláště té renesanční a co vše Vás u toho potkalo?

Ke studiu historické knižní vazby jsem se před lety dostal proto, že mě nejprve zajímala umělecká řemesla. Oproti sochařství nebo malířství se mi líbilo, že při studiu dějin uměleckých řemesel lze postupovat s přesnými daty, materiál je mnohočetný a práce zajímavá. Proč renesanční? Materiál byl nejpříhodnější a byl ho dostatek ke studiu a ke zpracování. Kromě toho – gotických vazeb je zachováno velice málo, renesanční materiál je mnohem početnější, barokní už je množstvím výskytů až nepřehledný. Je třeba zdůraznit, že lidé si pod pojmem knižní vazba, když mají v ruce svázaný historický knižní korpus, uvědomují pouze vnější habitus dané knihy. Ale knižní vazbou je ve skutečnosti teprve vlastní organismus vazby, který při vnějším pohledu nevidíme, je jím svázání knižního bloku, zatímco viditelná je pouze vnější podoba knižního korpusu, zpravidla jen jeho pokryv, který je většinou i nějak zdoben. Podstatu knižní vazby tvoří až organismus vazby, který je při vnějším pohledu na knihu neviditelný, neboť se jedná o šití složek, spojovaných příčnými vazy, a tento organismus je překryt usňovým, pergamenovým či jiným pokryvem desek a hřbetu knihy. Ostatně české pojmenování „vazba“ již o sobě implikuje představu svázání či jiné fixáže knižního bloku listů pergamenu, papírových složek atp. po jedné straně, čímž teprve vzniká typ knihy vzaný kodex.

Měl na výběr tématu diplomní práce, kterou jste si volil v padesátých letech 20. století, vliv fakt, že šlo o ideologicky nenapadnutelný námět bádání? S hrála v bádání roli tehdejší politika?

Při volbě tématu mé diplomové práce nehrálo roli takzvané „ideologické“ hledisko, ale spíše charakter materiálu. Celá práce vycházela z knihovědného studia, protože není možné zkoumat vazbu pouze jako uměleckořemeslný artefakt, protože s řemeslem souvisí i mnoho dalších disciplín, týkajících se uměleckých řemesel, dějin literatury i otázek filologických a obecně kulturně-historických, takže jde vlastně o mnohočetné a rozsáhlé téma. V renesanční epoše naší knižní kultury, zvláště v období pozdní renesance tzv. rudolfínské doby, jsme dosáhli evropského standardu po boku západní a jižní

Evropy. Sběry a evidence dochovaných exemplářů renesanční knižní vazby bohemikální provenience měly být přípravou k syntetickému přehledu a nakonec pak i k monografii „Česká renesanční knižní vazba“. Musím zdůraznit, že veškerá práce již od samého počátku byla koncipována jako výzkum umělecko-historicky orientovaný. Již v začátcích prací byla také stanovena metodika práce, která se ovšem postupně v průběhu díla dále vyvíjela a zdokonalovala, vlastně vytvářela či dotvářela. Ustavení speciální pracovní metodiky bylo podmínkou *sine qua non* již proto, že výzkum daného typu byl vlastně u nás až dosud *terra incognita*.

Jak jste vytvářel terminologii pro historickou knižní vazbu? Inspirovalo Vás nějak zahraniční bádání?

Při výzkumu materiálu je třeba pracovat i se speciálním pojmoslovím. Musím zdůraznit, že potřebná terminologie v tomto oboru nebyla až dosud vypracována, primárním úkolem proto bylo vypracovat nejprve pojmosloví. Bylo ovšem možné opřít se o příklady nomenklatur slovanských, německých, francouzských nebo anglických, ovšem nutno zdůraznit, že k výzkumu nezbytná odborná terminologie v oboru knižní vazby musela vycházet až z vlastního studia při delimitování a pojmenování jednotlivých prvků a zároveň i typologických znaků zkoumaného materiálu. Teprve během vlastního průzkumu materiálu a při práci s konkrétními exempláři se rodí i speciální terminologie v oboru, nutná pro definování typologických znaků, badatelsky dosud nerozlišovaných, nedefinovaných a nepojmenovaných. Teprve ustanovení vhodně kvantifikovaných a „klasifikovaných“ odborných termínů pro označení jednotlivých prvků a znaků vazby, materiálu dosud pojmově a terminologicky nedosti delimitovaného. Je samozřejmě, že instalovaný „nový pojem“ vyžaduje i vlastní nové pojmenování neboli instalaci speciálního odborného termínu. Terminologie pro výzkum renesančních knižních vazeb vznikala tedy jaksí „za pochodu“. Především bylo zapotřebí rozlišit na výzdobě pokryvů dva základní znaky, a sice kompozici a ornamentiku, přičemž obojí je dáno otisky výzdobného knihařského nářadí na pokryvu desek vazby. Ornamentikou obecně na pokryvu vazeb rozumíme slepotiskové nebo zlacené či zlatotiskové otisky kolků, tlačítek, razítek, linek, otisků štraj-

Zlacená renesanční vazba z počátku 16. století. Muzeum narodowe w Krakowie. (Foto: Bohumil Nuska, archiv autora).

chajzen⁸, koleček, válečků a roliček a dalších kusů nářadí. Ze systematického hlediska ornamentika zahrnuje jak ornamentální válečkové pásy, tak i solitéry – kolký, plotny, kompozice z tlačítek a velké plotny. Ze systematického hlediska má většinou na pokryvu desek ornamentální funkci i figurace, realizovaná zpravidla zároveň na válečkových ornamentálních pásech. Jedná se většinou o polopostavy ctností, výjevy z Písma a zvláště často pak vertikální osy posázené medailony s hlavami reformátorů nebo antických klasiků. Dekorativní funkci vlastně mají i plotny s figurálními náměty poprsí alegorických postav, výjevy z Písma nebo polopostav reformátorů. Nutno ovšem zdůraznit, že reformní tematika – portréty) a začasť výjevy z Bible a samozřejmě také monogramy a iniciály zahrnuje i významnou úlohu „ideovou“, nicméně v kontextu celkové výzdoby plní funkci výrazné dekorativní, blízkou i „čistě“ ornamentálním strukturám. Základními pojmy a rozlišovacími klíči při popisu výzdob pokrývů bylo tedy dělení materiálů z hlediska použité výzdobné techniky a z ní pak vycházející kompozice výzdoby. Základními typy vazeb jsou proto vazba slepotisková, vazba zlacená a vazba mixní. Na ploše pokrývů pak rozlišujeme dva základní delimitanty, a sice kompoziční princip dané výzdoby, určený knihařem samým, a za druhé složku ornamentickou, danou tematikou výzdobného nářadí, jež je již určena a pevně dána. Významná je také delimitace typů kompozic, které bývají zpravidla buď rámové, převážně u řemeslných vazeb slepotiskových, nebo kompozice dominantové, jež bývají výtvarně náročnější, na vazbách zlacených nebo zlatotiskových, to se většinou týká i typů mixních, takzvaných migmat, při nespočetném množství variant možných výskytů. Ale již zacházíme do přílišných podrobností. Snad ještě dodat, že dominantové kompozice a jejich migmata mívají zpravidla ve středu zdobené plochy, takzvaném volném poli, ornamentální nebo figurální dominantu, ovládající vizuálně celou strukturu. Zpravidla je dominantu zlacena nebo vyvedena zlatotiskem. Stanovení kompozičních typů, typu dominantového, rámového a mixních typů, tedy vychází především z užitého knihařského nářadí. Základní technická stránka je východiskem vnějšího vidu vazby. Terminologie vznikala tím, že byly pojmenovávány jevy, často nově. Když se řekne

„Bucheinband“, rozumí se obecně knižní vazba, ale to je velice široké pojmenování, asi jako když se řekne např. architektura. Bylo třeba pojmově kvantifikovat zpracovávanou látku a jednotlivé typologické prvky pojmenovat. Aby se dalo s materiálem pracovat, bylo třeba vytvořit speciální pojmosloví. A kromě terminologie vytvořit následně i typologii. Proto také byly stanoveny typy knižních vazeb, vycházející z použité techniky a nářadí, ať typy slepotiskové, zlacené nebo zlatotiskové. Zlatotisk je tlačení zlaté folie do usně na bílkový podklad, zatímco zlacení se týká individuální dílčích prvků vyzlacených folií na ploše kompozice zdobené vazby.

Pokud jde o inspirace ze zahraničí, dala se použít nějaká zahraniční terminologie?

Zahraníční terminologie je použitelná pouze do určité míry. Německé „Bucheinband“, anglické „bookbinding“, francouzské „reliure“ sice již o sobě implikuje představu svázaného knižního bloku, pro předmět našeho výzkumu, sledujícího výzdobu pokrývů desek, je snad nejpřehlednějším označením anglické „cover“, což odpovídá českému termínu „pokryv“ knižních desek. Označení „knižní vazba“ při charakteristikách a popisech materiálu ovšem nedostačuje, a proto bylo nezbytné aplikovat i další pojmy-termíny pro kvality, sledované na svázaném korpusu. Musím předeslat, že knižní korpus je těleso, vlastní celek svázaného knižního bloku. Výchozí kvalitou tedy je knižní blok, ať už popsáných nebo tištěných složek materiálu, který je nějakým způsobem svázán a aby se tato vazba udržela a nerozpadla se, je ještě opatřena deskami s pokrývkem. Zde se nedalo vyjít z materiálu okolních badatelských prostředí. Nejdále pokročili Němci, kde hodně udělali dr. Ilse Schunkeová⁹ a Konrad Haebler¹⁰, který vydal velký soupis slepotiskových vazeb. Většinou se tehdy pracovalo při výzkumu knižních vazeb tak, že se šlo po zajímavých výtvarných kusech, jestliže se jednalo o umělecko-historickou disciplínu. Ale nebylo bráno v potaz i řemeslo, jak se tehdy pracovalo. Bylo nutno při výzkumu a sběrech evidovat tisíce vazeb, zpracovat, porovnávat, zjišťovat obrysy periodizace atp., to nebylo dosud zpracováno. U nás většinou knižní vazba byla z hlediska kunsthistorického nebo dějin uměleckého řemesla vlastně popelkou. Věnovala se jí dr. Pavlína Hamanová¹¹, ale ta sbírala hlavně

8 _Německý název „Streichisen“ – mízďící nůž, protahovačka, vytahovací želízko.

9 _Dr. Ilse Schunke (1892–1979), historička umění, badatelka v oboru historické knižní vazby. HAMANOVÁ, Pavlína. 75 let dr. Ilse Schunkeové. In: *Historická knižní vazba V–IX, 1966–1970*, (red. Bohumil Nuska), Liberec: Severočeské nakladatelství – Severočeské muzeum, 1970, s. 160–162; GELDNER, Ferdinand. Ilse Schunke in memoriam, *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie*. 26, 1979, s. 249–250.

10 _Konrad Haebler (1857–1946), německý badatel v oboru hospodářských dějin, knihovník, literární historik. *Meyers Kleines Konversations-Lexikon*. Siebente, gänzlich neubearbeitete und vermehrte Auflage in sechs Bänden, Bd. 3, Leipzig – Wien: Bibliographisches Institut, 1909, s. 357; SCHOLDERER, V. Konrad Haebler In memoriam, *The Library*, vol. 5–II, Issue 2–3, Sept. 1947, s. 150–152.

11 _PhDr. Pavlína Hamanová (1894–1978), filoložka, knihovnice, práce v oboru knižní vazba a knižní ilustrace. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800–2008)*, sv. 1, A–M, (ed. Lubomír Slavíček). Praha: Academia, 2016, s. 375. ISBN 978-80-200-2094-9.

cimélie, obdobně jako významný badatelé zahraniční, kupříkladu Loubier¹², Goldschmidt¹³, Kyriß¹⁴, Hobson¹⁵, Helwig¹⁶ a další. Z hlediska výtvarného sledujeme výzdobu pokryvu, který může být buď usňový, lidově řečeno „kožený“, ale to není správné pojmenování, kůže je pouze vlastní surovina, která může být zpracována buď do podoby usně, tj. to, čemu se lidově říká „kůže“, třeba řemínek u hodinek, nebo do podoby pergamenu, takže z jednoho telátka se může zpracovat buď useň, nebo pergamen. Jako povrch většinou sloužila useň, používán byl i pergamen. Pokryvy jsou často též papírové, textilní, kovové, ve středověku i z drahých kovů, hlavně u liturgického materiálu, objevuje se i kost a další materiály, zkrátka vše, co může pokrývat a chránit. Funkce pokryvu je ochranná, ale také zdobná. Povrch usňový, chránící dřevěné desky, je většinou zdoben. Aby výzdoba, ať už slepotisková, nebo řezaná či pouze tlačená, zlacená atd., časem nezanikla, je chráněna například kováním. Kování má sice ochrannou funkci, ale tato funkce se stává i zdobnou, a proto je kování druhotně zdobeno puncováním, rytím, cizelováním, různými perforacemi. Jde o zajímavý vývojový proces, kdy určitá kvalita přijímá

z ní odvozené kvality další. Takovýto vývoj například dokládá některý „vypravený“, pěkně výtvarně zpracovaný, dokonce i drahý knižní korpus, například iluminovaný rukopis, třeba kancionál nebo evangeliář, evangelistář, což je výběr z evangelií, graduál a různé mešní knihy atd. Ve středu zájmu badatelů byla až dosud jen výtvarná stránka dochovaných dokladů, bylo však zapotřebí přihlídnout i k množství dochovaných artefaktů průměrné, případně pouze řemeslné úrovně. Bylo třeba zabývat se i technikou jak se vázalo, jak se vyvíjela knižní vazba atd., třebaže dnes se to ve světě samozřejmě již dělá. Detailní česká terminologie zatím neexistovala, takže termíny „vaz, vazby, stehy, šití“ byly sice používány, ale nebyl dosud vytvořen pevný, ustálený terminologický aparát. Bylo nutno představit terminologický a typologický aparát, který je vzájemně přitom provázaný. Jestliže jednotlivé kompoziční prvky jsou přesně definovány, potom je možné popisovaný materiál dokonce rekonstruovat po telefonickém sdělení. Dělalí jsme pokusy, kdy přesně popsaná vazba, popis a kompozice výzdoby, souhlasily s tím, co bylo „odvysíláno“. Podařilo se typologii a typologické znaky rozpracovat do detailů.

Renesanční slepotisková vazba na světlé usni, detail Spravedlnosti. (Foto: Milan Svoboda, Severočeské muzeum v Liberci, sign. ST 1449).

12_Hans Loubier (1863–1931), knihovník, znalec knihtisku. *Der große Brockhaus. Handbuch des Wissens in zwanzig Bänden. Fünfzehnte, völlig neubearbeitete Auflage von Brockhaus' Konversations-Lexikon. Elfter Band, L–Mah. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1932, s. 588.*

13_Ernst Philip Goldschmidt (1887–1954), knihovník, antikvář, badatel nad rukopisy a starými tisky. VELLEKOOP, Jacques. In memoriam Ernst Philip Goldschmidt 1887–1954, *Bookseller & Scholar*, Cambridge 1954, 13 s.; KRONENBERG, Maria Elizabeth. In memoriam Ernst Philipp Goldschmidt 1. dec. 1887 – 18. febr. 1954, *Het Boek*, Serie 2, Jaargang 31, 1952–1954, s. 283–290.

14_Ernst Kyriß (1881–1974), stavební inženýr, doktor filozofie, badatel v oboru knižní vazby. *Neue deutsche Biographie*, Bd. 13. Berlin: Duncker & Humblot, 1982, s. 357, ISBN 3-428-00194-X, [autorem hesla je Hermann Knaus].

15_Geoffrey Dudley Hobson (1882–1949), badatel v oboru knižní vazby, britský historik. HERRMANN, Frank. *Sotheby's: Portrait of an Auction House*, London 1980, s. 104. Též biografické heslo na webovém portálu Oxford Dictionary of National Biography (<https://www.oxforddnb.com>).

16_Hellmuth Helwig (1911–1979), historik, knihovník. Biografické heslo na webovém portálu *Lexikon des gesamten Buchwesens Online* (<https://referenceworks.brillonline.com/browse/lexikon-des-gesamten-buchwesens-online>), 2017, tištěná verze 2014 [autorem hesla je F. A. Schmidt-Künsemüller].

Jak jste začal určovat knihařské dílny? Jak jste si je charakterizoval pracovně a potom odborně?

Knižní vazby, které mají výtvarně nebo historicky relevantní hodnotu, jejichž pokryv je zdoben a jsou na něm známky „životního“ vývoje daného bloku, bylo třeba připsat určitým autorům, provést atribuci, zjištění dílen. Nejen datace, která se dá přesně určit na desetiletí, dokonce na pětiletí, ale také kdo je tvůrcem, kdo je knihařem, knihvazačem, který dílo zdobil, to bylo jedním z cílů výzkumu. Nutno dodat, že pojmenování „knihař“ v dnešním významu je novodobé. V 16. století, když se bavíme o době renesanční u nás, byl pojmenováván knihař jako „ligator“ nebo „introligator“, „kněhvazač“, zatímco „knihař“ je pojmenováním pro obchodníka knihami nebo kramáře, který kromě jiného prodával i knihy. Označení „bibliopola“ už ukazuje přímo na obchodníka „ve velkém“ nebo přepravce. Slovo „knihař“ v 16. století tedy označuje především „knihkupce“, který mohl mít někdy i vlastní knihvazačskou dílnu. Pracovaly tehdy také specializované dílny introligatorů, kteří pracovali pro velké tiskaře a nakladatele. Existovaly i nakladatelské vazby v 16. století. Podařilo se mi zkompletovat desítky knižních vazeb z téže dílny a od jednoho vydání velkých nakladatelů druhé poloviny 16. století: Melantrich¹⁷, Veleslavín¹⁸, Nigrín¹⁹ atd. Už tehdy jsme měli také nakladatelskou vazbu. S knihami se obchodovalo, vyvážely se do zahraničí a přivážely z Norimberka, Augšpurku, Basileje, Kolína nad Rýnem, Frankfurtu nad Mohanem a později hlavně ze Saska. Sasko a Franky nám byly nejbližší, čilý knižní trh tehdy fungoval. „Knihař“, jak již jsem uvedl, v našem slova smyslu „knihvazač“, knihy váže. Ale pokud bychom se vrátili do konce 15. a do 16. století, musíme říci „kněhvazač“, tak jako tiskař se nazýval „kněhtlačitel“ nebo „impressor“. Dílny jsem zjišťoval i tak, že našťástí se knihvazač podepsal přímo na vazbě jako třeba „Adam knihař“. Někdy jsou přípisky i na předešlé, to je na vnitřní straně desek. Nachází se často zmínka, že určité městské knihy nebo knihy pozemkové svázal ten a ten, což jsou pro nás velice cenné záznamy, umožňující zjistit, komu patří sada nářadí použitého na pokryvu dotyčné knižní vazby, takže lze identifikovat určitou dílnu. Problémem právě bylo „propojovat“ záznamy o knihařích, někdy provázené i zajímavými detaily, s konkré-

ním vazbovým materiálem, který až do ověřené atribuce byl zatím stále ještě „autorsky“ anonymní, zkrátka kterému z mistrů známých z archivu přináleží to které nářadí. Výzdobné knihařské nářadí bylo drahou záležitostí, vyráběli je specializovaní „řezáči“, kovorytci, knihaři si nářadí samozřejmě sám nevyrobil. Kupoval je buď vyrobené u nás ve velkých českých městech v Praze, v Brně, v Kadani, anebo vlastnil nářadí dovážené ze zahraničí, ze Saska, z jižního Německa, Pomohani, po příchodu reformací pak hlavně ze saských zemí, ze severozápadu. Problémem bývá atribuce jednotlivých kusů nářadí použitého na pokryvu, ploten nebo válečků. Válečku se říkalo „rolo“ nebo „rolička“. Bylo to nářadí, které se objevuje už v 15. století v pozdní gotice a jež velice urychlilo a ulehčilo zdobení pokryvů slepotiskem. Knihvazač si namočil usně, natáhl je na desky, zdobil je potom sériově a zcela „řemeslně“ při použití linkovátek, koleček, kolků a válečků, protože se zhotovovaly desítky kusů najednou u větších nákladů. Usně kupoval knihař od koželuha, dřevěné desky si pořizoval a upravoval sám, takže popis nářadí neboli „vercajku“ či nádobi knihařské dílny do jisté míry může připomínat i pracoviště truhláře nebo řezbáře, jak naznačují i některé soupisy pozůstalostí nebo slavná dřevorezová vyobrazení knihařské dílny šestnáctého století v díle Jošta Ammana²⁰. Mosazné kování knihař kupoval u rotmířů²¹ nebo zámečníků. Atribuce při našem výzkumu probíhala někdy snadno, to když se mistr podepsal na své dílo, takže jsme se chytli určitého znakového originálu a podle něho, často ovšem pracně, protože jsou rozdíly mezi otisky nářadí někdy velice malé, bylo možno určit ostatní exempláře. Ovšem nářadí bylo drahé, dědilo se, kupovalo, prodávalo, přecházelo z jedné dílny do druhé. Část nářadí zůstala, jiná se předala. Věc není tak jednoduchá, jak ji vyprávím. Jde o velice složité a pracné analýzy. Ale bylo možné přece jen určit některé dílenské okruhy a rozlišit práce „velkých knihařů“ od ostatních, hlavně ve velkých městech, kde byly jednak školy, knihovny církevních zařízení, kde byla univerzita. Samozřejmě v Praze bylo koncentrováno nejvíce knihvazačů a knihařů. Přitom knihvazač, introligator většinou sám obchodníkem nebyl, ale někdy knihy i prodával. Knihy se vozily v sudech, protože lépe snesou transporty, třeba až do Frankfurtu nad Mohanem, nejlépe

17_Jiří Melantrich z Aventýna (asi 1511–1580), tiskař, vydavatel. Srov. VRCHOTKA, Jaroslav. *Jiří Melantrich z Aventýna. Průkopník českého knihtisku*. Výstava pořádaná knihovnou Národního muzea v Praze. Muzeum knihy ve státním zámku Žďár nad Sázavou. Praha: Národní muzeum – Melantrich, 1981; ŠPIČÁK, Josef [ed.]. *Jiří Melantrich z Aventýna. Odkaz. Pamětní tisk k 400. výročí úmrtí slavného českého tiskaře*. Praha: Melantrich, 1980; PEŠEK, Jiří. *Jiří Melantrich z Aventýna. Příběh pražského arcitiskaře*. Praha: Melantrich, 1991.

18_Daniel Adam z Veleslavína (1546–1599), tiskař, překladatel, vydavatel. KOPECKÝ, Milan. *Daniel Adam z Veleslavína*.

Praha: Svobodné slovo, 1962; *Dar nejzajímavější. K počtí českého architypografa M. Daniela z Veleslavína*, [red. Alois Caletka, Eduard Kvasnička, Vlad. M. Strojil]. Praha – Přerov na Moravě: Typografa, 1947; BOHATCOVÁ, Mirjam. *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavína. Studie k završení knižní tvorby Mistra Daniela Adama z Veleslavína † 18. 10. 1599*. Praha: Karolinum, 2005, ISBN 80-246-0524-4.

19_Jiří Černý-Nigrin z Nigropontu (†1606), pražský knihtiskař. *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, 3/1, M–O. Praha: Academia, 2000, s. 536–537, ISBN 80-200-0708-3.

20_Jost Amman (1539–1591), německý malíř a dřev- i mědirytec. *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. 2. díl. Praha: Jan Otto, 1889, s. 170; *Der große Brockhaus*. Erster Band, A–Ast, Leipzig, F. A. Brockhaus 1928, s. 395.

21_Německý název „Rothschied“ – kotlář, měďař.

22_Pavel Čížek (doložen 1581–1616), pražský knihvazač. VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století. Papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. I. díl, 2. vyd. Praha: Libri – Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2008, s. 194, ISBN 978-80-7277-390-9; ukázka jeho díla: *Slepí svědkové doby. Slepí tisková výzdoba na české knižní vazbě 16. století*. Katalog výstavy, (ed. Anna Kašparová). Liberec: Severočeské muzeum v Liberci, 2022, s. 193–201, ISBN 978-80-87266-48-9.

23_Václav Volkenštajn (doložen 1575–1606), plzeňský rodák, pražský měšťan. VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století. Papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. II. díl, 2. vyd. Praha: Libri – Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2008, s. 869, ISBN 978-80-7277-390-9, [u hesla Jan Šumar]; ukázka jeho díla: *Slepí svědkové doby*, s. 179–191.

24_Pavel Kutsch, Gutsch (doložen 1558–1590, před 1595), pražský knihvazač, výzdoba vazeb. VOIT, P. *Encyklopedie knihy*. I. díl, s. 330, II. díl, s. 965.

25_Jan Hus (asi 1371–1415), český teolog a náboženský reformátor. *Ottova encyklopedie A–Ž*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2019, 3. aktualizované vydání, s. 373, ISBN 978-80-7541-676-4.

26_Erasmus Rotterdamský (1465–1536), německý humanista. *Ottova encyklopedie A–Ž*, s. 249.

27_Martin Luther (1483–1546), německý náboženský reformátor, *Ottova encyklopedie A–Ž*, s. 573.

28_Filip Melancton (1497–1560), německý teolog, humanista. *Ottova encyklopedie A–Ž*, s. 611.

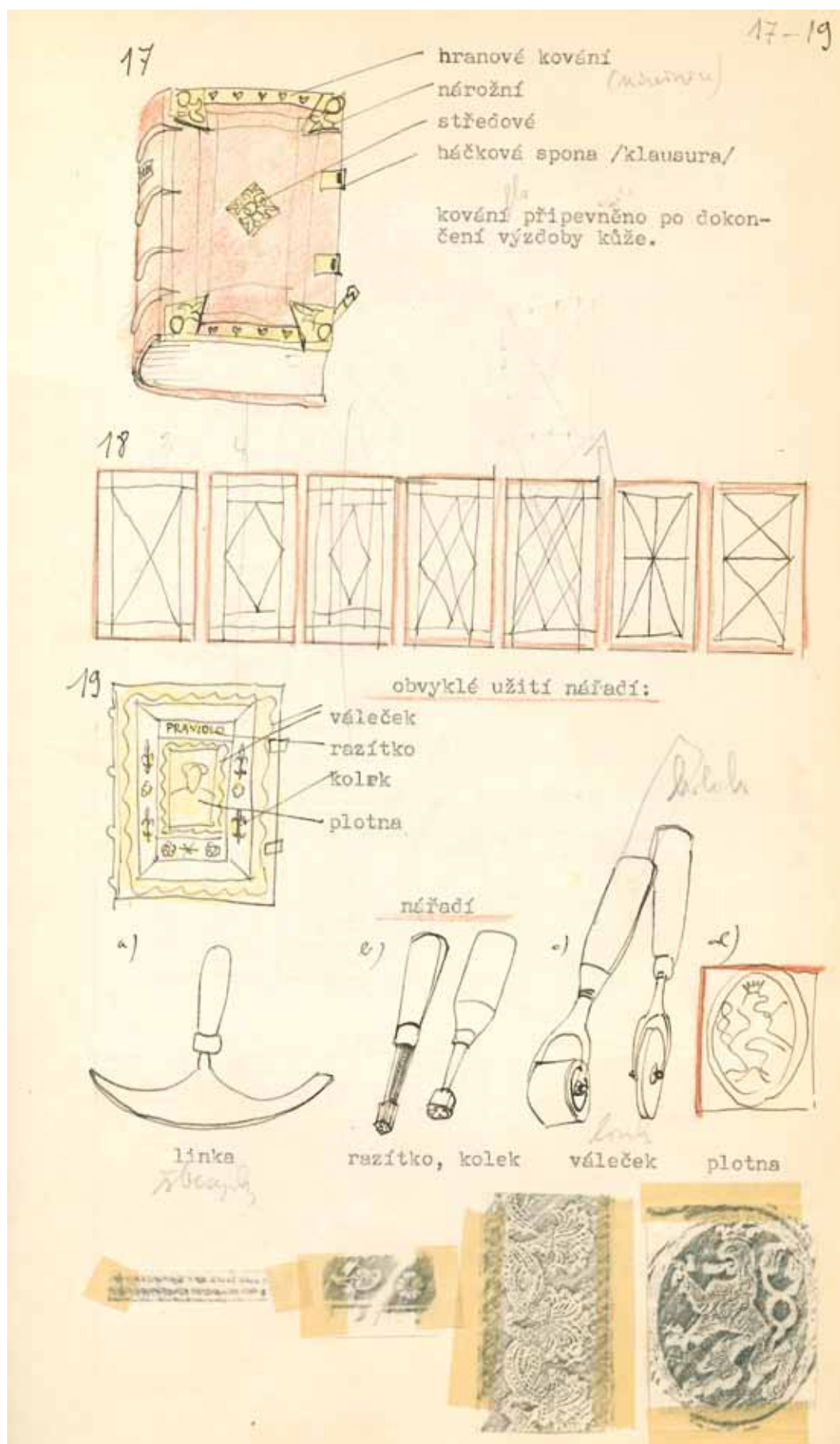
29_MITÁČEK, Jiří, BRODESSER, Slavomír a Zdeněk FIŠER. *Dílo tiskařů jednoty bratrské. Katalog expozice v Památníku Bible kralické v Kralicích nad Oslavou*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2002, ISBN 80-7028-181-2.

Knihařské nářadí – linka, rola, plotny, razítka. (Foto: Bohumil Nuska, archiv autora).

v zimě, ale vozily se často od jara až do podzimu, pokud bylo příhodné počasí. Knihy tehdy byly poměrně běžným artiklem, rovněž tak v Polsku, v Krakově atd. Dílenské okruhy jsou ovšem dosti nepřesně vymezitelné i časově. Nejhorší je, že nářadí, jak bylo drahé, tak se používalo nejen po skončení práce některého z mistrů, nebo majitele, takže už to není třeba Pavel Čížek²², není to Václav Volkenštajn²³, Pavel Kuc²⁴, ale nářadí je bylo používáno dále jinou dílnou. A někdy dokonce i dávno poté, co minula renesanční epocha. Renesanční válečky najdeme ještě na klášterních barokních vazbách sedm-

náctého a osmnáctého století. Jedná se o tzv. klášterní vazby, zhotovené v klášterních dílnách, kde používali ještě nářadí z 16. století, pokud nebylo ikonograficky nevhodné z hlediska potridentského vývoje katolické menšiny v Čechách, zvláště příslušníků vysoké aristokracie. To znamená, že tam nesmělo být reformační téma: mistr Jan Hus²⁵, Erasmus Rotterdamský²⁶, Martin Luther²⁷, Filip Melancton²⁸, nemohly tam být kvality, které by vadily „ideově“, ale pokud mělo nářadí pouze ornamentální a nefigurální charakter, používalo se někdy až do druhé poloviny 18. století. Stanovit delimitaci, do kdy působila nějaká dílna, než se nářadí rozptýlilo, je často přímo napínavá práce. A také není ukončena, to ještě badatele čeká. Nesmíme zapomenout, že mnoho introligátorů pracovalo pro zámožné zákazníky, zvláště pro velkou aristokracii. Nebo pracovaly českobratrské dílny na Moravě, kupříkladu při bratrské tiskárně v Kralicích knihvazačské dílny v Ivančicích.²⁹ Bratrská knihařská officína ale existovala také v Mladé

Pracovní kategorizace výzdoby pokryvu knižního bloku – kompozice, nářadí a výsledky frotáží slepotisků. (Kresby: Bohumil Nuska, archiv autora).

30_Ing. Ivan Vávra (1900–1984), historický kartograf, literární historik. BOHÁČ, Zdeněk. Za ing. Ivanem Vávrou, *Historická geografie* 1985, sv. 24, s. 293–294.

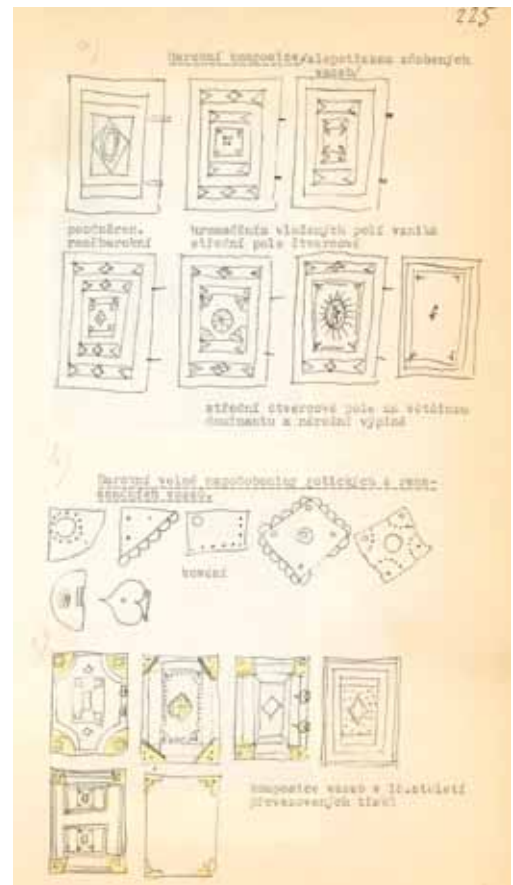
31_VÁVRA, Ivan. Knižní vazby bratrské dílny ivančicko-kralické (1562–1620). In: *Historická knižní vazba V–IX. Sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických vazeb 1966–1970*. Severočeské museum, umělecko-historické oddělení, (red. B. Nuska). Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1970, s. 876–160.

32_Petr Vok z Rožmberka (1539–1611), český aristokrat. PÁNEK, Jaroslav. *Poslední Rožmberk. Životní příběh Petra Voka*. Praha: Brána, 1996, ISBN 80-85946-47-5.

33_Václav Budovec z Budova (1551–1621), český aristokrat. REJCHRTOVÁ, Noemi. *Václav Budovec z Budova*. Praha: Melantrich, 1984.

Vývoj výzdoby knižního bloku od gotiky po baroko.
(Kresby: Bohumil Nuska, archiv autora).

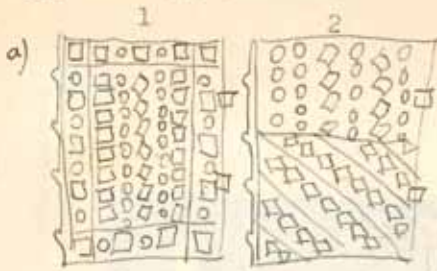
Barokní kompozice výzdoby desek.
(Kresby: Bohumil Nuska, archiv autora).

Boleslavi, jak detailně popisuje Ing. Ivan Vávra³⁰ v pátém ročníku sborníku *Historická knižní vazba*.³¹ Byly také dílny, které působily výhradně pro potřebu panovníckého dvora a jeho okruhu, např. rudolfínští knihaři, nebo dílny, vytvářející bibliofilsky orientované artefakty pro přední šlechtické objednávatele. Vesměs se jednalo o díla výtvarně kvalitní a slohově velmi pokročilá ve stylu dobové italofrancouzské a španělské vazby, na rozdíl od běžné slepotiskové produkce nebo stylově konzervativních, byť řemeslně kvalitních vazeb českobratrských. Objevují se také knihvazači rožmberští – Petr Vok z Rožmberka³² zaměstnával řadu vazačů, specialistů pracujících jenom pro něho. Podobně i velká šlechta, většinou katolická, ale také pan Václav Budovec z Budova³³

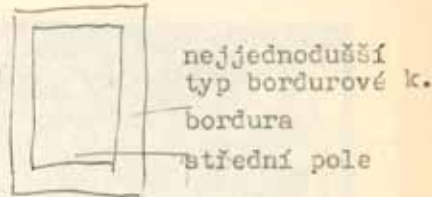
měl knihovnu a v ní velice strážlivě zdobené pokryvy vazeb kalvinistické ražby, tam je pramálo parády románskokatolické. Čili potom kněhvazač je vlastně introligátor, „vevazovač“. Situace se zásadně změnila třicetiletou válkou a po válce, kdy u nás vyznívá velice pozdní manýrismus a barok. Bavíme se o době renesanční vazby, kterou musíme časově vyhranit od konce 15. století zhruba do roku 1620/1621. Tam jsou politické události delimitantem výtvarného vývoje knižní vazby. Renesance k nám ovšem přicházela postupně, zprvu v detailech, nikoliv ještě v kompozici výzdoby, ale v některých prvcích, hlavně v ornamentálních, podobně jako v architektuře, kde se renesance objevuje už v 15. století v některých prvcích na architektuře, na portálech, okenních

20-22

20 Typy pozdněgotické kompozice :

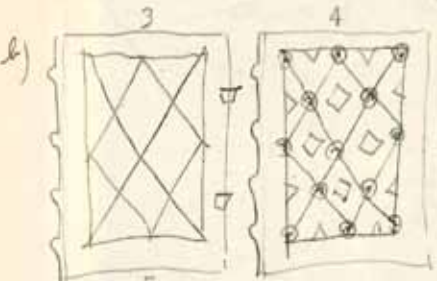

1,2 kolkové kompozice

nejjednodušší typ bordurové k.

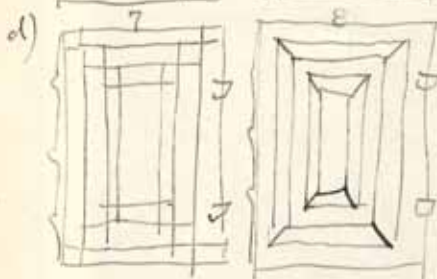
bordura
střední pole

3 bordurová kompozice s diagonálně rozvrženým středním polem
4 kombinovaný typ

5 bordurová kompozice s dessinovým středním polem
6 též kompozice s vpadlým dessinovým polem /kombinace 3/5/

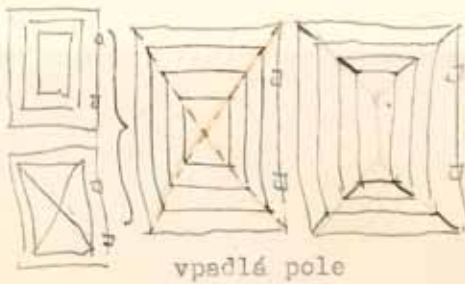

7 bordurová rámová kompozice
8 bordurová/rámová/kompozice s motivem vpadlých polí /kombinace 3/7/

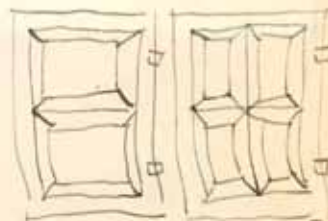
d. 9

21

vpadlá pole

22

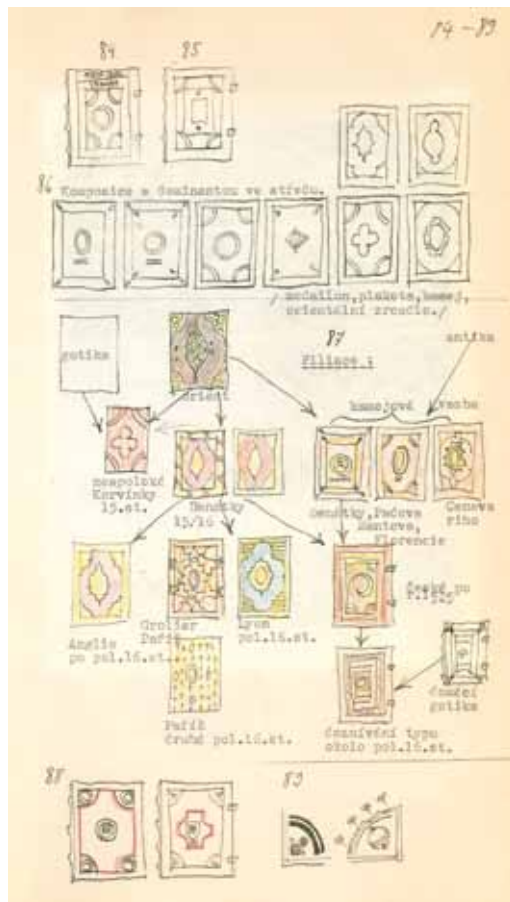
dělivé členění plochy na pozdněgotických a renesančních vazbách.

Typy pozdně gotické kompozice. (Kresby: Bohumil Nuska, archiv autora).

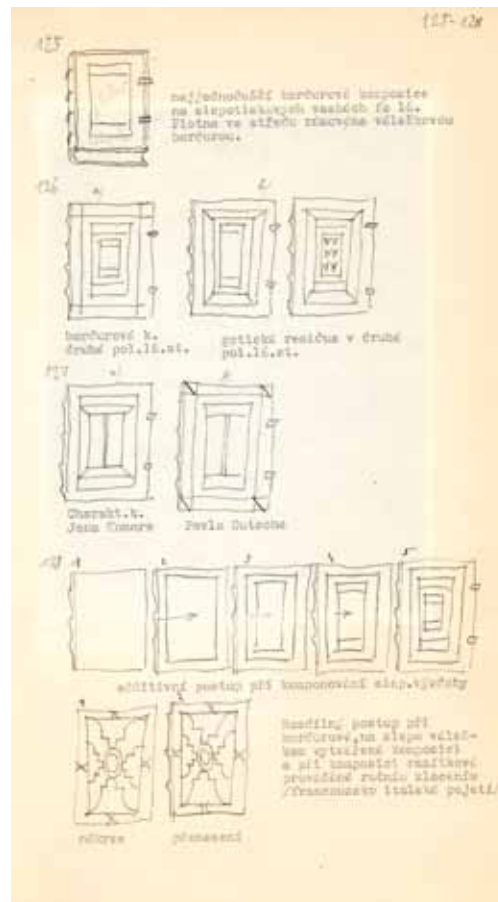
34_KALOUS, Antonín. *Matyáš Korvín [1443–1490]. Uherský a český král*. České Budějovice: Veduta, 2009, ISBN 978-80-86829-48-7.

35_Jiří z Poděbrad [1420–1471], šlechtic, český král. MACEK, Josef. *Jiří z Poděbrad. Studie s výběrem archivních dokumentů*. Praha: Svobodné slovo, 1967; ŠMAHEL, František. *Humanismus v době poděbradské*. Praha: ČSAV, 1963; FELCMAN, Ondřej – FUKALA, Radek a kol. *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*. Praha: NLN, 2008, ISBN 978-80-7106-949-2.

36_Michal Polák [doložen 1529], knihař, měšťan Starého Města pražského. NUSKA, Bohumil. *Počátky české renesanční vazby, Umění 10*, 1962, č. 5, s. 469–493.

Filiace evropské slepotiskové výzdoby desek.
(Kresby: Bohumil Nuska, archiv autora).

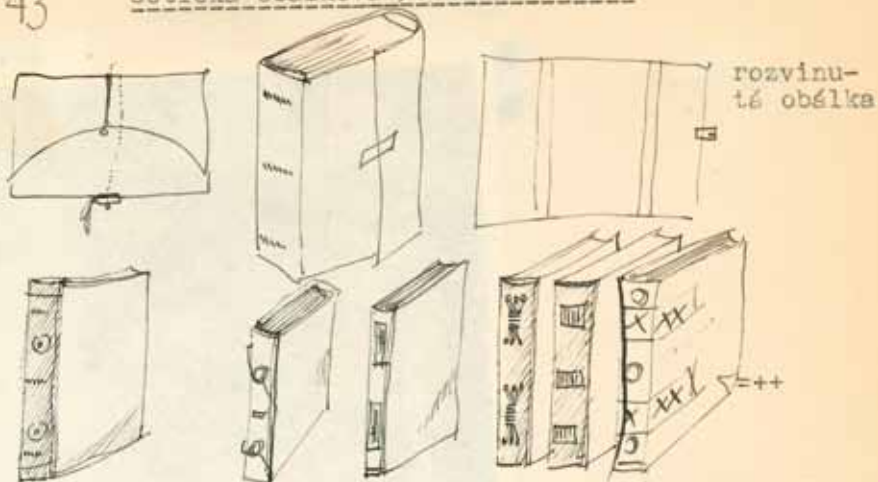
Kompozice na slepotiskových vazbách v 16. století.
(Kresby: Bohumil Nuska, archiv autora).

rámech, ve výzdobě, ale ne v celkovém pojetí, ve struktuře, v organizaci celku. Rovněž na knižních vazbách jsou sice ještě pozdně goticky pojímané prvky, ale jsou tam už také jednotlivé stopy renesanční – některé ornamentální motivy nebo technika zlacení, které nebylo ještě typické pro tlačenou gotickou vazbu. A skutečně renesanční v „čisté podobě“ je vazba v Praze druhého desetiletí 16. století. První příklady, jestliže pomineme Moravu, která určitou dobu patřila pod Uhry a v 15. století se tam objevují renesanční prvky již za Matyáše Korvína³⁴, v Čechách jsou to až dvacátá léta 16. století, kdy se k nám dostává skutečně „čistá“ renesance. A přichází k nám ne z jihu, z Podunají, ale kupodivu z Východu,

z Polska, protože v Polsku renesance zakotvila velice záhy díky tomu, že si panovníci brali italské princezny a s nimi pokaždé přišel celý dvůr. Podobně v Uhrách už v polovině 15. století, u nás za Jiříka z Poděbrad³⁵ ještě vládně tvrdě pozdní gotika, ale Matyáš Korvín také díky italské manželce už má renesanční dvůr. Takže k nám renesance nepřichází z jihu, ale z východu, z Polska. Dokonce známe i jména „raných tvůrců“ – Michal Polák³⁶ a celá jeho dílna roku 1525. Zachovaly se desítky dokladů jejich prací. Co bylo předlohou knihařského nářadí? Byly to grafické listy s ornamentálními strukturami v tiscích nebo v malované výzdobě renesančních rukopisů, vycházela i kupříkladu díla Petra Flötnera³⁷,

43-44

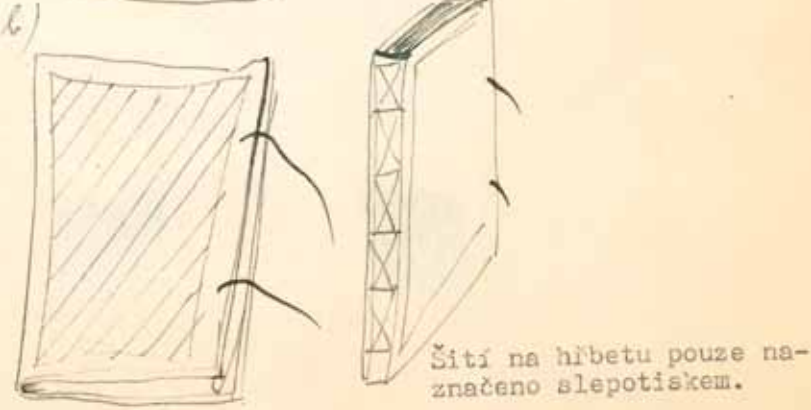
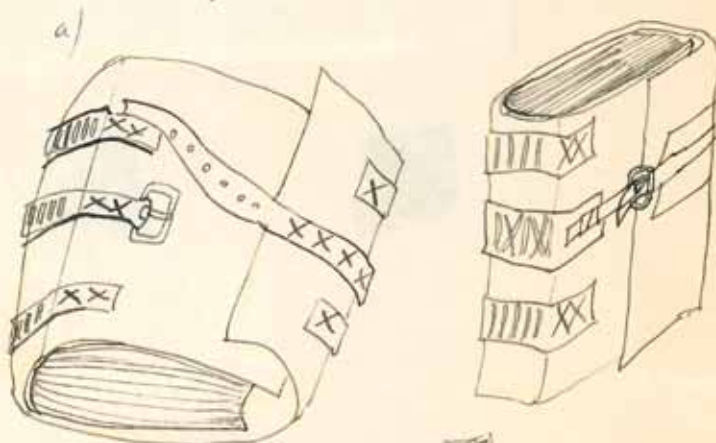
43 Gotická obálková /sešitová/vazba

pruh tuhé kůže vyztužuje hřbet, šití řemínky vně.

/++ podle A.Sickler, Über mittelalterliche Heft- und Bindearten, Archiv für Buchbinderei, XXV/1925/, str.45-48/

44 Obálková vazba v 16.století

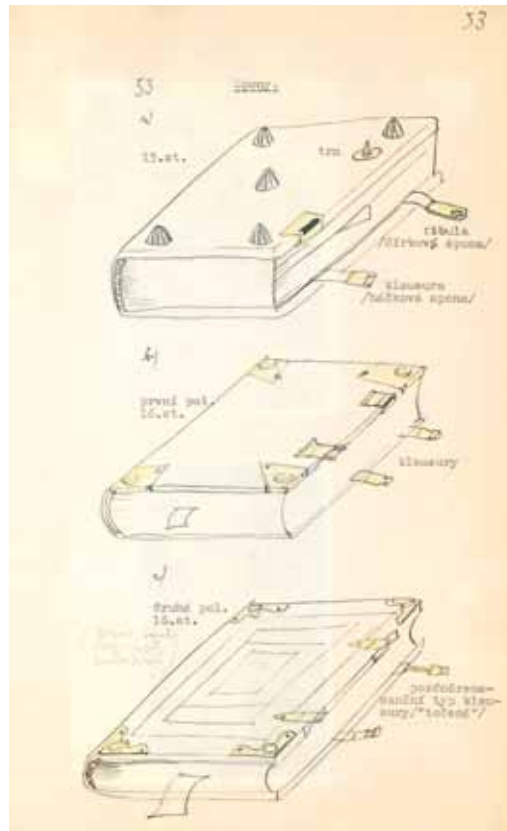

Šití na hřbetu pouze naznačeno slepotiskem.

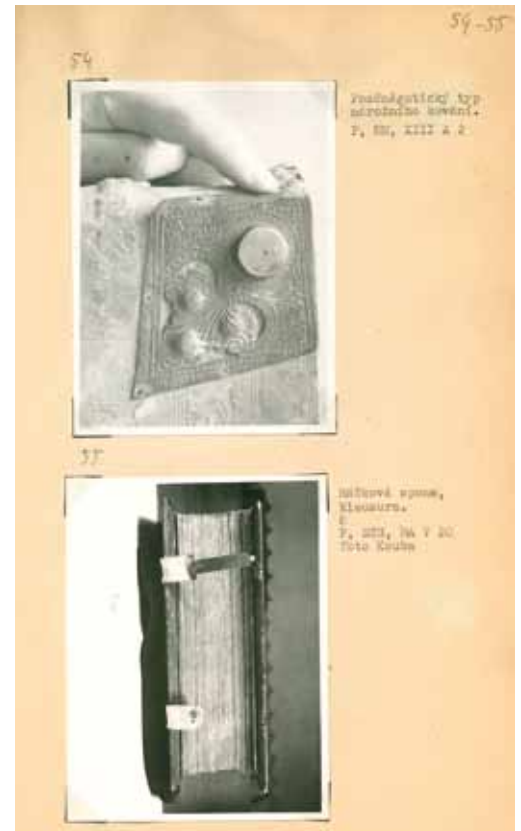
měkké vazba 16/17.st.

Obálkové knižní vazby.
(Kresby: Bohumil Nuska,
archiv autora).

37_Petr Flötner (1485/1490–1546), sochař, kreslíř, zlatník, dřevořezáč. VOIT, P. *Encyklopedie knihy*. I. díl, s. 268.

Spony na přední desce knižního bloku.
(Kresby: Bohumil Nuska, archiv autora).

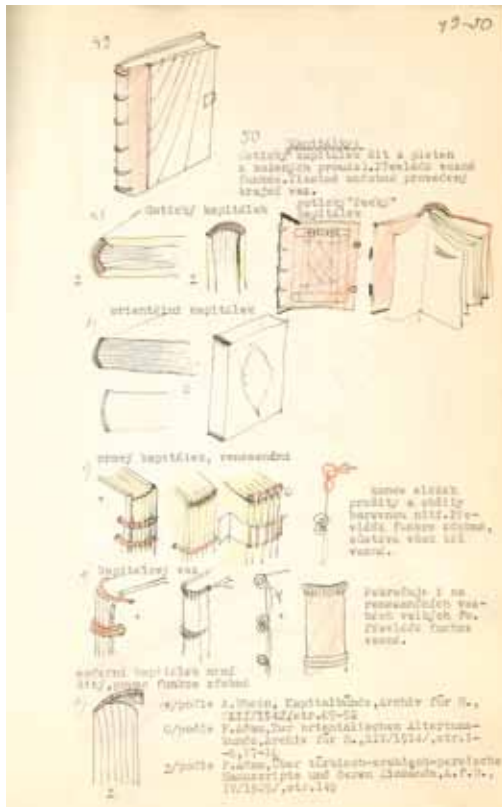
Kování a spony na deskách. (Foto: Bohumil Nuska, archiv autora).

různé vzorníky zvané „Vorlageblätter“, vydávané tiskem. Podle nich se pak zhotovovaly ornamentální artefakty i v jiných oblastech uměleckého řemesla, takže i řezáči výzdobného knihařského nářadí, zvaného leckdy „nádobí“, postupovali podle daného dobového ornamentického standardu či „módy“. Zajímavé je, že u výtvarně pokročilých vazeb je z hlediska ornamentiky skutečně udržen vývojový standard, byť o několik let pozadu. Musíme uvádět ornamentický, nikoliv ornamentální, neboť „ornamentální“ je už vlastní realizace, zatímco „ornamentické“ se týká ornamentiky obecně. Tady je terminologické rozlišování důležité.

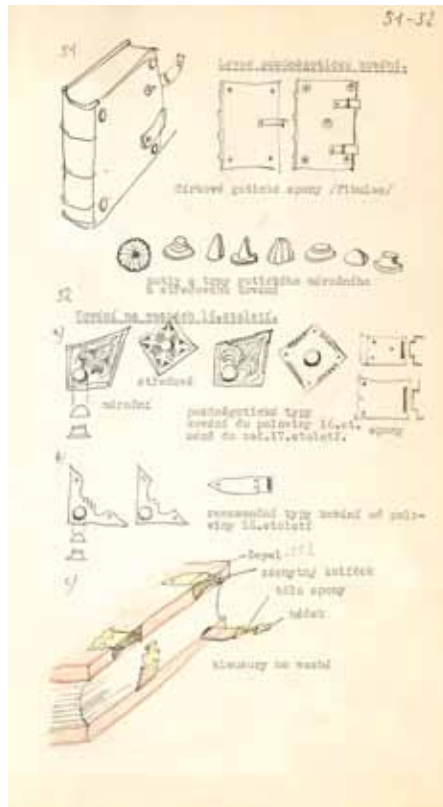
Díval jste se při určování autorství také do archivních materiálů, do účtů a tak podobně?

Knihař, který svázal knižní blok a zdobil potom pokryl desek, jak už jsem říkal, se někdy mohl na svém díle „podepsat“. Dozvídáme se také z pramenů, kdo ru-

kopisnou nebo tištěnou knihu vázal nebo komu bylo zapláceno. Tehdy se právě může podařit i atribuce použitého nářadí. Proto velice cenným materiálem jsou městské knihy, pozemkové knihy a další „úřední“ materiál rukopisné povahy, často z venkovských nalezišť, archivů, městských, okresních nebo ve státních archívech sbírky pozemkových knih. Někdy se rukopis vozil k vázání až do Prahy, když byl úřad v oblasti středních Čech, ale dílny byly i v západních, východních, jižních Čechách. Hlavně při školách, když tam byla latinská škola, ať už městská, nebo klášterní. V 16. století humanismus u nás zapustil poměrně hluboké kořeny už od poloviny 16. století a vlastníků knih rychle přibývalo i v městském prostředí. Občas se podařilo identifikovat majitele nářadí a tvůrce vazeb podle toho, že byl nějaký signifikant přímo na nářadí, zpravidla na válečku. Málodky se knihař na vazbě přímo podepsal, jako třeba Jiřík knihař³⁸, spíše nacházíme iniciály knihařů

Vývoj kapitálku.
(Kresby: Bohumil Nuska, archiv autora).

Pozdně gotické a renesanční kování.
(Kresby: Bohumil Nuska, archiv autora).

na jejich výzdobném nářadí jako třeba AB na vazbách z dílny Adama knihaře³⁹, nebo PG na otiscích rola, které vlastnil Pavel Gutsch nebo Kutsch⁴⁰, psaní jmen tehdy kolísalo. Byl to zřejmě Němec, ale v záznamech se vyjadřuje česky. Anebo se objevuje monogram nebo iniciála do válečku už vyřezaná rytcem; v takovém případě se jedná o značku výrobce nářadí. Zpravidla když jde o monogram, kdy tvoří písmena na rozdíl od iniciály grafický celek a jsou tedy propojena, se jedná o výrobní značku třeba saského nebo durynského „šnajdra“, který nářadí vyrobil. A když jsou ex post do volné plochy dodatečně, např. válečku s figurálními motivy, vyřezány iniciály, tj. samostatná písmena třeba SS, což značí Sixt Stanhauer⁴¹, můžeme usuzovat, že si dal své nářadí označit knihař.

Knihaři měli cechy, v městech pražských od 14. století. Knihaři byli zpravidla cechovní, někdy přímo téměř zaměstnanci velkého impresora, případně náleželi

ke dvoru, anebo pracovali pro významné bibliofilské aristokraty, takže jejich postavení byla různá. Samostatní knihaři pracovali v Praze, kde byl velice mocný cech a tam se mi podařilo díky pražským městským knihám realizovat řadu atribucí. Někdy jsem nacházel zajímavé detaily. Třeba když je na předešlé uvedeno kolik za svázání zapláceno grošů, případně i komu, že „knihařem“ byl třeba Jan Harovník⁴² a že práce stála tolik a tolik. Výzkum vazeb zahrnoval vlastní řadu jakýchsi „poddisciplín“. Dlouze bych musel povídat třeba o tehdejších mezinárodním knižním trhu, který byl velice rozsáhlý.

Pane profesore, Vy jste v padesátých a šedesátých letech podnikal řadu výzkumů po české části tehdejšího Československa (bez Moravy a bez Slezska), ale sám. Otázka, která se pochopitelně nabízí, zní: Proč jste si nevytvořil pracovní kolektiv, který by si práci rozdělil podle regionů a Vy byste ho mohl vést. Proč

38_Jiřík knihař (doložen 1547–1563), knihvazač v Praze. VOIT, P. *Encyklopedie knihy*. I. díl, s. 424.

39_Adam knihař (doložen 1546–1582), knihvazač, měšťan Starého Města pražského. VOIT, P. *Encyklopedie knihy*. I. díl, s. 37; ukázka jeho díla: *Slepi svědkové doby*, s. 173–177.

40_Pavel Gutsch viz pozn. 17.

41_Sixt Stanhauer (doložen 1546 – 70. léta 16. století), knihvazač, měšťan Starého Města pražského. VOIT, P. *Encyklopedie knihy*. I. díl, s. 832; ukázka jeho díla: *Slepi svědkové doby*, s. 165–171.

42_Jan Harovník (doložen od 50. let 16. stol. – †1598), knihvazač v Praze, cechmistr od 1571. VOIT, P. *Encyklopedie knihy*, II. díl, s. 342.

43_ Univ. prof. Jan Květ (1896–1965), historik umění, práce o středověkém umění. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů [asi 1800–2008]*, sv. 1, s. 781–783.

44_ Univ. prof. Jaroslav Pešina (1912–1992), historik umění, práce o vývoji české gotické deskové malby. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků... [asi 1800–2008]*, sv. 2, s. 1109–1111.

45_ Dr. Maria Krynicka (1920 až 2006), historička umění, práce o historické knižní vazbě, zvl. v Krakově. SKORUPSKA-SZARLEJ, Janina. Maria „Muszka“ Krynicka (1920–2006). In: *Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie*, Tom. 10, 2017, s. 237–247.

46_ Anna Lewicka-Kamińska (1906–1979), historička knižní kultury. PIROZYŃSKI, Jan. Anna Lewicka-Kamińska (1906–1979). *Przegląd Biblioteczny* 1980, 48, Nr. 3, s. 329–331.

47_ Éva Koroknay (1925–1987), klasická archeoložka, knihovněkyně. *Magyar életrajzi lexikon (1978–1991)* [Maďarský biografický lexikon], Budapest, Akadémiai Kiadó 1994, s. 504–505, ISBN 963-05-4113-0. Nekrológ RÓZSONDAI, Marianne. Sz. Koroknay Éva [1925–1987]. *Magyar Könyvszemle* [Maďarská knižní revue] 104, 1988, 4. sz, s. 311–312.

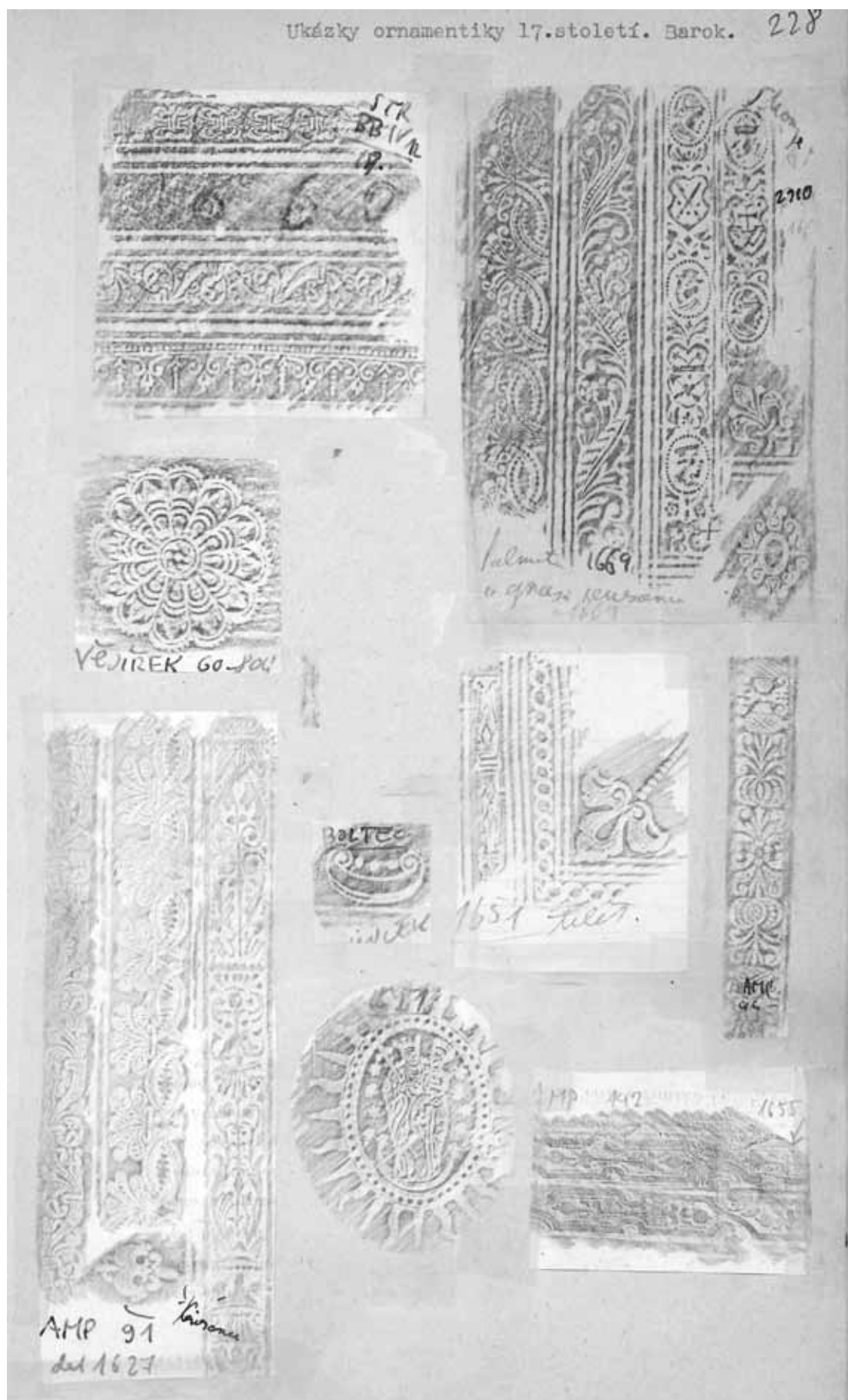
jste pracoval takhle dlouhodobě sám?

Vaše otázka hovoří o situaci dnešní, nebo nedávné. Nesmíme zapomenout, že jsme na konci padesátých let, kdy tyto možnosti nebyly. Já jsem musel pracovat individuálně, sám. Tým – to nebylo tehdy možné. Řešil jsem úkol tím, že jsem si rozdělil území Čech na „kvadranty“ a pak jsem postupoval tak, že jsem vždy určitý úsek kvadrantu zpracoval. Třeba podél Ohře, nebo úsek podél Berounky, Plzeňsko, Hradecko atd. Říkal jsem tomu „dobývání nového území pro krále“. Anebo jsem pořádal jakési „spanilé jízdy“, a tak jsem území postupně dobýval či „štrafoval“, byla to zároveň i jakási „hra“. Jednalo se o místa, kde byly městské, okresní nebo státní archivy, muzea, galerie, klášterní a zámecké knihovny, takže jsem postupně mohl vypracovat i dosti podrobnou mapu předpokládaných „nalezišť“. Některá místa při „dobývání pro krále“ ovšem vzdorovala velkým množstvím relevantního materiálu pro dokumentaci, některá místa méně, jiná více. V některých případech dokonce „dobývání“ trvalo i několik dní, takže jsem se musel k „dokončení dobytí pevnosti“ po čase ještě vrátet. Navíc někdy byly knihovní fondy porůznu přemísťovány, muzea rušena a tak podobně, přičemž se jednalo o lokality, jež byly již zpracovány, což mi velice ztěžovalo práci. Ty sběry materiálu trvaly řadu let, ale celý projekt byl zřejmě nad síly jedince, chtělo to práci týmovou, ale bylo to snad nové v tom, že jsem napodoboval jednoho německého badatele. Jmenoval se Konrad Haebler – měl pomocníky – , který se takto pokusil zachytit produkci německých dílen slepotiskové vazby s výzdobou pokrývá tlačenou do usně. Nepodařilo se mu to beze zbytku, ale sebral mnoho materiálu. Já jsem ho chtěl trošku napodobit, ale bylo to přece jen ještě mladický a ne dostatečně uvážený pokus. Bývalí moji učitelé, na dějinách umění prof. Jan Květ⁴³ i prof. Jaroslav Pešina⁴⁴, mi také později opakovali „udělejte jenom důkladný katalog vybraného materiálu, na víc do šířky se raději nepouštějte“. Během let se ukázalo, že původně zamýšlený projekt je skutečně nad mé síly, takže jsem nakonec výchozí program omezil, Moravu jsem nechal stranou, Olomouc, Brno, Rajhrad, Kroměříž... V Čechách jsem „zpracovával“ hlavně venkov, aby mi to neuteklo, zvláště klášterní knihovny. Ty byly částečně v pohybu. Byl jsem svědkem hrozných zvěrstev, jak se to vyváželo... Svozová centra, to by bylo

zase dlouhé povídání. Byla krajská svozová střediska, kde byl materiál různých knihoven, jež neměly status chráněných interiérových památkových knihoven, jako byly velké klášterní knihovny. Zrušené knihovny byly svezeny a často byl antikvariát pověřen tříděním materiálu. Co se mu hodilo, se prodávalo do zahraničí a zbytek šel k likvidaci. To je na dlouhé vyprávění. Starých tisků k evidenci byly desítky tisíc, takže bylo nutné, jak už jsem řekl, výzkum omezit na Čechy, ale zato jsem zde zpracoval skoro celý venkov, včetně i malých míst. Tuším, že v Solnici byla jen jedna vazba, ale já jsem tam kvůli ní jel. Anebo pak velké fondy, ať už to byla Plzeň, Cheb nebo jiná města, v Litoměřicích jsem bydlel skoro měsíc. Moravu a Slezsko zpracovat už nebylo možné. Dosti materiálu jsem zato dostával laskavostí badatelů ze zahraničí. Z Polska, z Maďarska, dokonce i z Congress Library ve Washingtonu. S nimi jsem dosti korespondoval. K tomu jsem musel mít zvláštní povolení. Biblioteca Apostolica Vaticana – to byly hrozné tahanice, abych vůbec mohl dostávat materiál z Říma. Poměry pro nás dnes těžko uvěřitelné. Jak už řečeno, nebylo tehdy možné mít nějaký tým. Kdo by ho honoroval? Mé pracoviště bylo laskavé, to bylo Severočeské muzeum v Liberci, ale platil jsem si cesty sám, celou rezií. Vše se dělalo jakoby „na koleně“, byla to pionýrská práce, ale přesto se dost materiálu snad podařilo zpracovat a zachytit jej, alespoň dokumentačně, díky jednoduché technice tužkových obtahů, která je geniální, poněvadž stačí tužka a papíry formátu A5 a můžete jet – dešť neděšť – daleko, třeba až do Teplé nebo Vyššího Brodu. Nemusíte vozit s sebou žádné aparatury.

Které zahraniční vzory, nebo spolupracovníky, informátory byste mohl uvést pro své letité bádání?

Z takových vzorů anebo prekurzorů práce by to byl asi především prof. Konrad Haebler, pak jeho asistentka dr. Ilse Schunkeová, s kterou jsem se seznámil, a jí jsem otiskl příspěvek v Historické knižní vazbě. V Polsku by to bylo několik badatelů, zvláště magistra Maria Krynicka⁴⁵ nebo dr. Anna Lewicka-Kamińska⁴⁶ v Maďarsku Éva Koroknayová⁴⁷, v Německu, tehdy západním, zprvu Ernst Kyriss. To byli badatelé, kteří se sami zabývali buď pozdně gotickou, nebo renesanční knižní vazbou, takže bylo možné s nimi komunikovat. Badatelů, vzpo-

48_András Gergelyffy (1935 až 2005), knihovědec. VALTER, Ilona. Dr. Gergelyffy András 1935–2005, *Műemlékvédelem. Kulturális örökségvédelmi folyóirat* [Památková ochrana. Časopis ochrany kulturního dědictví] 49, 2005, 3. sz., s. 184. [Za pomoc s vyhledáním maďarské literatury děkuji Mgr. Zénó Vernyikovi, Ph.D., z katedry anglického jazyka FP TUL].

49_Konrad Haebler viz pozn. 3.

50_Albin Václav Kuthan [1927 až 2012], výtvarník, knihař-restaurátor v Litoměřicích.

51_*Historická knižní vazba. Sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb 1962*, [red. Bohumil Nuska]. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství – Severočeské muzeum, 1962; *Historická knižní vazba. Sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb II/1963*, [red. B. Nuska]. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství – Severočeské muzeum, 1963; *Historická knižní vazba. Sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb III-IV/1964-1965*, [red. B. Nuska]. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství – Severočeské muzeum, 1965; *Historická knižní vazba V-IX. Sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických vazeb 1966-1970*. Severočeské muzeum, uměleckohistorické oddělení, [red. B. Nuska]. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1970.

mínám, byla ovšem řada. Pomáhali mi, třeba s maďarským materiálem, kolegové András Gergelyffy⁴⁸ a další. Někdy to byli místní archiváři nebo muzejníci, kteří mi pomáhali materiál vyhledávat. Pracovním vzorem mi byl, jak už řečeno, Konrad Haebler, který vydal obsáhlý soupis⁴⁹, v němž popisoval vazebný materiál 16. století, označovaný jako „Blindpressung“ čili slepotisková vazba. Většinou se jedná o řemeslnou produkci, žádný velký kumšt. Abych nezapomněl, z blízkých pomocníků nelze neuvést také Albina Kuthana⁵⁰, knihaře a restaurátora Státního oblastního archivu v Litoměřicích.

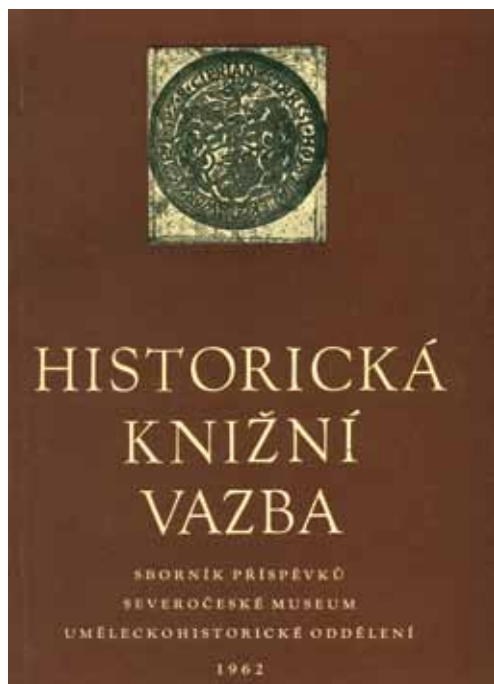
Někteří z Vámi jmenovaných lidí posléze přispěli do sborníků *Historická knižní vazba*, který jste začal vydávat v šedesátých letech.

Od roku 1962 se dařilo vydávat sborník *Historická knižní vazba*⁵¹, který byl zaměřen na historický materiál, ale byla tam i látka širší povahy; bylo to i uměnovědně a trochu také literárněhistoricky zaměřené. To se vydávalo až do roku 1967. Důležité je, že se nám tam podařilo vydat terminologii a typologii historické, konkrétně renesanční

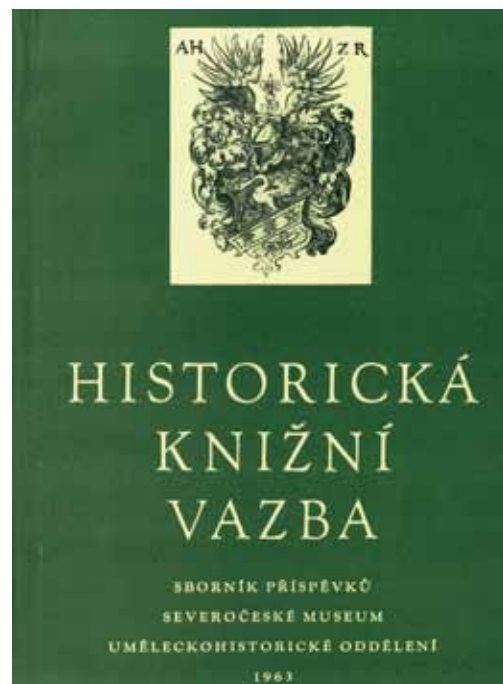
knižní vazby. Tato typologie je použitelná i pro jiné stylové epochy. Čeští i zahraniční badatelé tam otiskovali své práce. Bylo to jediné periodikum či sborník tohoto typu ve střední Evropě a tak to bylo i hodnoceno. Dokud byla možnost finanční i organizační, sborník jsme vydávali.

Sborník končí ročením 1970. Napadlo Vás, že by ještě někdy mohl pokračovat, třeba po převratu 1989, že by se na jeho vydávání dalo navázat?

Poměry se natolik změnily, že už by to asi nebylo možné. Já sám bych nemohl být redaktorem. Sám jsem tehdy všechno dělal – korekturami konce, počínaje organizací, sháněním peněz, přípravou a redakční prací. Celé jsem to dělal sám, což bych dnes už nemohl. A byla by tu i otázka finanční. Organizační struktura je dnes jiná, poměry v oboru také. Sám bych v té věci už nemohl být garantem, protože se už zabývám jinými obory v souvislosti s estetikou a filosofií in genere: rytmologií a symbolonikou. Myslím, že tehdy ale bylo vše jednodušší a primitivnější, ať už příprava, vydání, rozesílání – to se dnes zdá jako pohádka.

Obálka sborníku redigovaného B. Nuskou.

Obálka sborníku redigovaného B. Nuskou.

Zmínil jste Severočeské muzeum v Liberci. Pro jeho knihovnu jste zakoupil řadu starých tisků, které mají zajímavou slepotiskovou výzdobu či krásnou vazbu vůbec. Jak jste si tyto staré tisky vytipovával, abyste je mohl uchránit delimitací do muzea?

Byl jsem přidruženým členem komise pro výkup starožitností při Národním muzeu v Praze a měl jsem na starost staré tisky a vůbec materiál knihovědné povahy. Peněz byl dostatek, milion korun nakonec dostačovalo, takže jsem se snažil „uhlídat“ bohemiální materiál, pokud jsem ho považoval za natolik historicky cenný, že by byla nevratná škoda, aby opustil bez dokumentace a navždy Československo. Staré tisky se tehdy vyvážely pod státní dirigencí bezhlavě z komerčních důvodů. Při zákroku jsem ovšem musel pokaždé do protokolu uvést, do které české sbírky je příslušný exemplář delegován; někdy byl distribuován do různých muzeí, ale já dával samozřejmě přednost Severočeskému muzeu, takže se časem podařilo vybudovat možná zajímavou sbírku starých tisků od 15. až do poloviny 17. století. Především ovšem z hlediska historické knižní vazby. Obsah knihy při zvažování akvizice býval při volbě k zablokování zpravidla až druhořadý, třebaže byla sledována i další kritéria, třeba význam daného exempláře pro dějiny českého humanismu a básnictví v českých zemích atp. Historická, případně i umělecko-historická stránka uměleckořemeslného artefaktu byla ovšem při rozhodování o pozastaveném titulu hlediskem primárním. Když byl exemplář pozastaven, nebylo již možné vyvézt jej přes antikvariát, potažmo Artii⁵², kde šlo o vývoz již mimo korunovou sféru. Tehdy se hodně vyváželo, podařilo se však přesto některé knihy zachytit. Dokonce i po různých „bitkách“ s některými kolegy, kteří pečovali na ústředních pracovištích o staré rukopisy a tisky, protože tvrdili, že ten či onen titul už máme v generálním katalogu. Ovšem jakýkoliv starý tisk nebo rukopis v kodexové nebo jiné podobě je přece originální, nezaměnitelný a neexistují zde multiplikáty. Každý knižní korpus je poznamenán svým dlouhým životem, převzbami, nejrůznějšími poznámkami, jsou tam marginálie, vpisky, kresby. To je nenahraditelný materiál, pro kulturního historika vůbec, a pro budoucnost, až se budou dělat i dějiny vazačské techniky a její vývoj. Dařilo se ty věci pozastavovat, pokud byly bohemiální,

musím zdůraznit. Šlo o původem bohemiální materiál český, latinský nebo německý, nebo mající vůbec vztah k Čechám, třebaže provenienčně přímo vázaný. A tím se do značné míry dostal i do sbírek Severočeského muzea, kde mají docela pěknou kolekci.

Měl jste tedy z řad antikvářů – řekněme – určité informátory, kteří Vás upozornili na to, které zajímavé tisky by bylo dobré uchránit?

To jsem právě neměl. S antikvárními pracovníky jsem vedl takovou tichou, pololaskavou, někdy i nelaskavou válku. Když jsem dělal soupisy materiálu a kreslil jsem výzdoby pokryvů, tak jsem na relevantní exempláře v regálech prodejen přišel. Antikváři sami je naopak zatajovali. Když jsem vpadával do svozových center, skladů a depozitářů nebo knižních depotů, třeba ve Štěpánské ulici, v Jungmannově a tak dále, kde byly sklady knih a depozitářů, nebo na jiných místech, mohl jsem bohemiální materiál zachraňovat před vyvezením do zahraničí, dokonce vyvážením bez jakékoliv dokumentace. Měl jsem také zjištěno, že staré tisky přede mnou antikváři schovávali. Třeba kolovalo, aniž bych někoho jmenoval: „Bacha, Nuska je v Praze.“ Já jsem však vychytrale zůstal den dva navíc, a už se zboží znovu objevilo v regálech hned druhý den. To se stávalo třeba v Karlově ulici, na Starém Městě, kde byl toho času nejlepší, renomovaný antikvariát na staré tisky.

Mluvil jste o lidech, které jste poznal kolem starých tisků. Nabízí se otázka: Jaký jste vedl společenský život v rámci knihovědné komunity? S kým jste se stýkal a spolupracoval? S knihovědci pražskými, nebo regionálními? Jaké vlivy měla tato setkání na Vaši práci?

Tato otázka má mnoho aspektů. S kým jsem se setkával, s kým jsem spolupracoval? Byli to knihovědní odborníci, badatelé i vědecktí pracovníci, jejichž specializace nebo aktivity nějak souvisely s mou prací. Mohu tu po paměti vyjmenovat, ovšem zcela nesystematicky a víceméně nazdařbůh jména, jež mne napadají, ovšem jména bez titulů a křestních jmen, jako kupř. kolegové Ryba⁵³, Poche⁵⁴, Pešina, Urbánková⁵⁵, Vyskočil⁵⁶, Daňková-Bohatcová⁵⁷, Kneidl⁵⁸, Tichá⁵⁹, Drobná⁶⁰, Bohatec⁶¹, Lifka⁶², Čadík⁶³, Hamanová, Diviš⁶⁴, Stará⁶⁵,

⁵²_Artia, podnik zahraničního obchodu. Oficiálně se mj. se zabýval vývozem a dovozem kartografické produkce a antikvárních publikací. *Malá československá encyklopedie*, sv. 1. Praha: Academia, 1984, s. 245.

⁵³_Univ. prof. Bohumil Ryba (1900–1980), klasický filolog, literární historik, editor, překladatel. TOMĚŠ, Josef a kol. *Český biografický slovník XX. století*, III. díl, Q–Ž. Praha: Paseka – Petr Meissner, 1999, s. 69–70, ISBN 80-7185-247-3.

⁵⁴_Univ. prof. Emanuel Poche (1903–1987), historik umění, práce o baroku a uměleckém řemesle.

Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, 2. d., s. 1139–1141.

⁵⁵_Dr. Emma Urbánková (1909 až 1992), knihovnice, kodikoložka, práce o rukopisech a starých tiscích. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 2. d., s. 1561–1562.

HOFFMANOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana. *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha: Libri, 2000, s. 676, ISBN 80-7277-023-3.

⁵⁶_Josef Vyskočil (1899–1980), umělecký knihař, restaurátor.

⁵⁷_Dr. Mirjam Bohatcová (1919 až 2007), historička kultury, práce o dějinách knihtisku a knižní ilustraci. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 1. d., s. 125–127.

⁵⁸_Dr. Pravoslav Kneidl (1927 až 2003), knihovník, knihovědec, bibliograf, literární historik. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 1. d., s. 636–637. Jeho osobnost charakterizuje B. Nuska ve sborníku *Práce zahánjí démony*, s. 159–160, ISBN 80-902901-5-9.

⁵⁹_Dr. Zdeňka Tichá (1927–1984), literární historička, badatelka o starší české literatuře, editorka literárních děl 14.–18. století. *Malá československá encyklopedie*, sv. 6. Praha: Academia, 1987, s. 213.

⁶⁰_Dr. Zoroslava Drobná (1907 až 1988), historička umění, archeoložka středověku. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 1. d., s. 250–251.

⁶¹_ThDr. Miloslav Bohatec (1913–1967), evangelický farář, teoretik umění, knihovník. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 1. d., s. 127.

62_Dr. Bohumír Liška (1900–1987), knihovník, historik, bibliograf. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 1. d., s. 825–826.

63_Dr. Jindřich Čadík (1891–1979), archeolog, historik umění starověku. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 1. d., s. 195–196.

64_Mgr. Jan Diviš, CSc. (1928–2000), historik umění, specializace na barokní řemeslo a umělecká řemesla. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 1. d., s. 227.

65_Mgr. Dagmar Stará (1928), historička umění, specializace na umělecké řemeslo. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 2. d., s. 1356.

66_František Moravec (1906–1962), redaktor Lidové demokracie, grafik, autor práce o knihtisku.

67_Mgr. Jitka Pavlíková (1932 až 1976), historička umění, restaurátorka. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 2. d., s. 1091.

68_Mgr. Jiří Burian (1935–1999), historik umění. *Slovník historiků umění*, 1. d., s. 177.

69_Dr. Marie Váilková (1901–1977), historička, archivářka, zpracování starých tisků. HOFFMANNOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J. *Biografický slovník archivářů českých zemí*, s. 681.

70_Dr. Jan Martínek (1924–2014), klasický filolog, práce o latinské humanistické poesii. MARTÍNEK, Jan. *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, s. 28, ISBN 978-80-200-2380-3.

71_Dr. Josef Hejnic (1924–2019), filolog, literární historik. PÁNEK, Jaroslav. Josef Hejnic, Český časopis historický 118, 2020, č. 1, s. 263–267; BAĐUROVÁ, Anežka. In memoriam Josefa Hejnice, *Knihy a dějiny* 26, 2019, č. 1–2, s. 177–178.

72_PhDr. Josef Krása, CSc. (1933–1985), historik umění – medievista. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 1. d., s. 705–707.

73_PhDr. Karel Stejskal, CSc. (1931–2014), historik umění, práce o středověké nástěnné malbě a knižním malířství. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 2. d., s. 705–707.

74_Univ. prof. Ivan Hlaváček, CSc. (1931), historik středověkých dějin, diplomatik, archivář. HOFFMANNOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J. *Biografický slovník archivářů českých zemí*, s. 224–225. Viz HLAVÁČEK, Ivan. *Knihy a knihovny v českém středověku*. Praha: Karolinum, 2005, ISBN 80-246-0917-7.

75_Doc. Dr. Petr Voit, CSc. (1956), historik knižní kultury. *Who is...? (v České republice). Životopisná encyklopedie osobností České republiky obsahující více než 11 300 životopisů, částečně s fotografiemi. Jmenní [!] seznam obsahující přibližně 25 100 jmen a In Memoriam s téměř 450 osobnostmi, které významně ovlivnili [!] českou společnost. Dodatkové dílo*, 10. vydání. Praha: Verlag für Personencyklopedien, 2012, s. 1858, ISBN 978-80-7290-0109-1.

76_Mgr. Marie Kostílková (1934–2004), historička, archivářka v Praze. HOFFMANNOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J. *Biografický slovník archivářů českých zemí*, s. 334–335.

77_Dr. Kamil Boldan (1966), historik knižní kultury, kodikolog. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 1. d., s. 129.

78_Prof. Ivo Kořán, DSc. (1934), historik umění, práce o gotickém a barokním umění. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 1. d., s. 671–672.

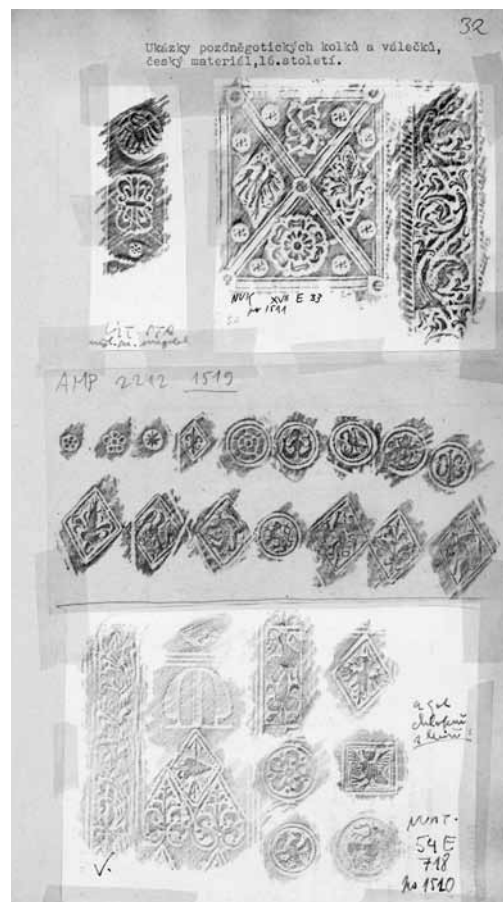
79_Dr. Jaroslav Macek (1925–2008), historik, archivář Biskupství litoměřického. HOFFMANNOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J. *Biografický slovník archivářů českých zemí*, s. 390–391.

80_Dr. František Navrátil (1903–1974), archivář v Třeboni a v Českém Krumlově. HOFFMANNOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J. *Biografický slovník archivářů českých zemí*, s. 439.

81_NUSKA, Bohumil. Knihařské účty pana Petra Voka z Rožmberka. In: *Sborník Národního muzea* 1964, řada C, sv. IX, č. 2, s. 53–80.

82_VESELÁ, Lenka. *Knihy na dvoře Rožmberků*. Praha: Scriptorium – Knihovna Akademie věd ČR, 2005, ISBN 80-86675-06-8 (+CD-ROM).

Moravec⁶⁶, Pavlíková⁶⁷, Burian⁶⁸, Váilková⁶⁹, Martínek⁷⁰, Hejnic⁷¹, Krása⁷², Stejskal⁷³, Hlaváček⁷⁴, Voit⁷⁵, Kostílková⁷⁶, Boldan⁷⁷, Kořán⁷⁸, Macek⁷⁹ a tak bych mohl ve vzpomínce pokračovat snad ještě dále. Prosím, to pořadí jmen nemá nějakou relaci chronologickou ani nesouvisí s významem či postavením uvedených, to jen jak mi ta jména ve vzpomínce po letech a jaksi ad hoc přišla nyní na mysl. Když jsem v rámci sběrů putoval po vlastech českých, samozřejmě jsem se někde vždy také „zabydlel“. Zpravidla jsem zůstával v inspekčních pokojích klášterů, muzeí, archivů, někdy jsem bydlel u archivářů na pracovišti, většinou ale v místním hotýlku. Kontakt společenský tu zvláštní nebyl. Pracovníci byli většinou laskaví a ochotní, kolegiální, pomáhali

Pozdně gotické kolkky a válečky, 16. století. (Frotáže B. Nuska).

mi fyzicky, dokonce s dohledáváním materiálu, s jeho evidencí, dokumentací, protože na obtahy neboli frotáže není třeba nějaké zaškolování. Pomoc většinou neměla podobu odbornou, ale někdy ano, jako třeba pomoc středoškolského profesora Františka Navrátila⁸⁰ z Českého Krumlova, který byl tak laskav, že pro mě dělal výpisy z účtů pana Petra Voka z Rožmberka⁸¹, v nichž jsme přímo „načapali“ některé kniháře. Ovšem vazebný materiál je dnes většinou ve Švédsku⁸², kam ho odvezli Švédové, když uloupili rožmberskou knihovnu po obsazení Pražského hradu v roce 1648. Pomáhali mi i jiní kolegové, někdy dokonce sami antikváři, kteří mi posílali obtahy, když věděli, že se nejedná o akci, jež by

nekorespondovala s jejich usilováním o prodeje a křížila by jejich záměry. Šlo vesměs o gotické materiály, o něž jsem zvláštní zájem neměl. Tu a tam mi něco i „nakreslili“, ale to bylo spíše takové vzájemné společenské laškování. Jinak jsem s nimi vedl tichou poziční válku, protože šlo o to, aby se tisky nevyvážely bez dokumentace do zahraničí. Ale bylo to nad síly jedince...

Jak už jste zmínil, byl jste i vyhledávaným konzultantem lidí z jiných oborů...

Dost často jsem byl konzultantem, volali mi, zda je kniha později převázána, zda může být z udávané doby. Dalo se poznat, zda s kodexem něco udělali – kování bylo mnohem mladší, kniha byla převázána, poněvadž se jedná o vazby pravé, kde to poznáte hned. Takže se mě knihovědci dost ptali. Také antikváři, ač jsme měli složité vztahy, se mě na leccos dotazovali. Dotazy nepřicházely ze strany kunsthistoriků, ale většinou „čistých“ historiků, archivářů a knihovníků, literárních historiků, těch, kdo zpracovávali český literární humanismus, českou renesanční poezii. Nebo se na mě obraceli knihaři a restaurátoři, takže jsem byl u kolaudací nebo mezikolaudací, jak to udělat a jak to udělali a když se rozhodovali, co odstranit a co ponechat. Zásady konzervování se mi tehdy snad také podařilo stanovit, tak se podle toho postupovalo. Konzervování je prodloužením života památky, a pokud možné zachování původního stavu, restaurování už je radikálnější, tehdy se doplňují zmizelé části, jež ale použitým materiálem i tvarově musí být totožné. Nutno však postupovat velice opatrně a vše konzultovat a dokumentovat stav před zahájením zásahu, jeho průběh i výsledný stav památky. Knihaři-restaurátoři se se mnou radili, dokonce v restaurátorské dílně v Klementinu jsem byl velice často. Úzká spolupráce byla i s Litoměřicemi. Restaurátorské knihařské dílny byly při státních archivech, např. v Třeboni nebo v Litoměřicích.

Litoměřicemi jste myslel biskupskou knihovnu?

Myslel jsem pracoviště Albína Kuthana, který byl knihařem-restaurátorem v Litoměřicích. Byl uměleckým knihařem a stali jsme se přáteli, jezdil za mnou, když nebyla jistota, co při zásahu ponechat nebo vypustit a jestli vůbec starý tisk nebo rukopis restaurovat čili pře-

vazovat. Šlo vůbec o to, aby se zbytečně nepřevazovalo. Někteří restaurátoři-knihaři, které nechci jmenovat, protože restaurování bylo státem placeno, převazovali manuskripty nebo staré tisky zcela zbytečně jen proto, že to bylo honorováno. To by byla další smutná kapitola na vyprávění. Spolupráce probíhala mnohočetně a v různém stupni. Co se týká odborné pomoci: Musel jsem jakési syntagma celého projektu vždy teoreticko-typologicky vypracovat sám, protože nikde se to tehdy ještě nedělalo. Potud mi nikdo nepomáhal. Mohl jsem naopak já pomáhat při datování i při atribucích materiálu. Největšími díky jsem však zavázán emeritnímu panu řediteli Josefu Vyskočilovi⁸³, vedoucímu konzervačních a restaurátorských dílen Univerzitní knihovny v Klementinu, který byl mým hlavním zsvětitelem do oboru historické knižní vazby a restaurátorství.

Je jasné, když jste zmiňoval, jak jste se dostával do antikvariátů. Ale jak jste se dostával do institucionálních knihoven, do nichž by člověk běžně nepronikl?

Dostal jsem se do nich tak, že jsem dojednal podmínky s jejich vedením. Nebyl problém dostat se do knihoven pod správou Památníku národního písemnictví, které řídil dr. Pravoslav Kneidl. S ním jsem také velice úzce spolupracoval a dost jsem mu byl i já nápomocen. A naopak on umožnil, že jsem měl naprostý přístup a otevřené jakékoli zámecké, palácové a interiérové knihovny. To byla velká výhoda. Dokonce i klášterní knihovny, pokud byly interiérové, uloženy na původním místě a chráněné jako památky. Vždy jsem také jednal se správcem příslušné státní knihovny. Zámecké a klášterní knihovny byly dvě rozsáhlé oblasti, obsahující množství relevantního materiálu. V Památníku národního písemnictví ve Strahovské knihovně jsem pobýval často. Také jsme tehdy realizovali na Strahově velkou výstavu „Knižní vazba sedmi století“.⁸⁴ Pokud jde o přístup k materiálům, nebyl tehdy žádný problém. Někde byl lehký i proto, že tam na vedoucích místech byli moji spolužáci ze studia nebo přímo kolegové, ať už to byl Archiv Pražského hradu, nebo státní archivy. Ale to nehrálo roli. Fakt, že jsem téma zpracovával vážně, a původně jsem měl legitimaci doporučující k práci na daném tématu zprvu pro diplomovou práci a poté i disertaci, to usnadňovalo kontakty. Nestalo se, že bych

⁸³_Josef Vyskočil viz pozn. 49.
⁸⁴_HAMANOVÁ, Pavlína
a Bohumil NUSKA. *Knižní vazby
sedmi století z fondů Strahovské
knihovny*. Praha: PNP – Orbis,
1966.

Něradí saského charakteru

146

33 F 2

16°

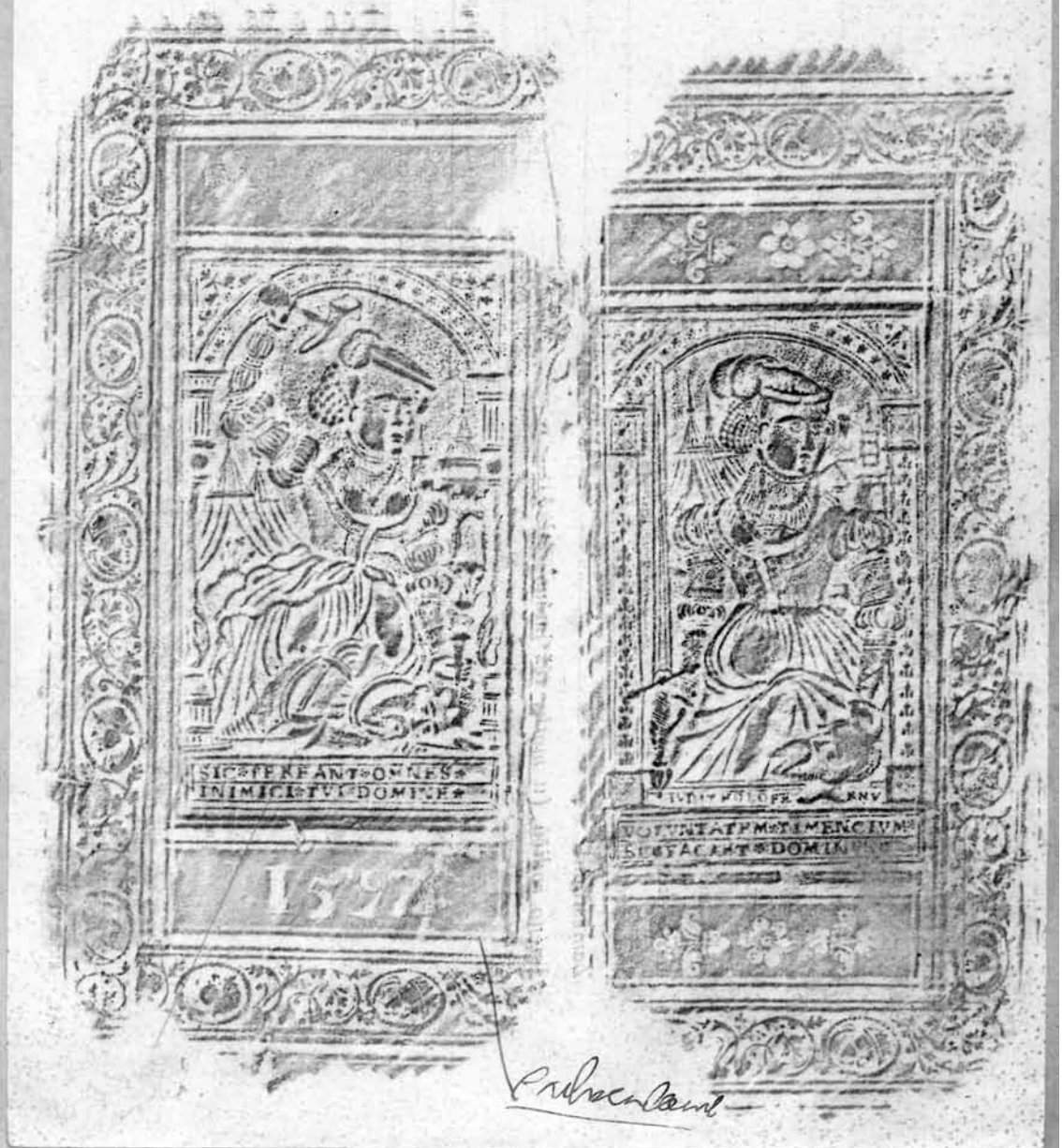
NMT

Iyphulic
suman 1589

16. XI. 8

D. 1592

ves. h. k. m. d. v. 3 v. 2. l. v. d. f. v. l. e. t. n. e.
v. l. e. i. v. i. h. e.

Renesanční slepotisková figurální výzdoba. (Frotáž B. Nuska).

Slepotisková vazba – ozdobné motivy, 16. století.
(Frotáže: B. Nuska)

někde narazil. Dnes by to tak snadno nešlo. Ani u majetku církevního nebyl problém: farní, děkanské knihovny, seminární knihovna, arcibiskupská knihovna v Praze. Ovšem nutno zdůraznit, že i velké klášterní knihovny nebyly již pod správou církve.

Lze říci, že jste nepotřeboval zvláštní povolení k tomu, abyste se dostal do těchto knihoven?

Měl jsem sjednáno s prof. Jaromírem Neumannem⁸⁵, že mi vystaví legitimaci, ale nakonec jsem ji nepotřeboval. Měl jsem při ohlašování se na novém místě s sebou často výtisk některé své publikace, aby viděli, že jde o vážnou práci. Nejpodivnější a nejzajímavější byly si-

tuace, s nimiž jsem se při sběrech setkával. Zajímavé typy jsem potkával na nejrůznějších venkovských pracovištích, kde žili různí „samorostové“ i „zapadlé existence“ a také nespokojenci v dobrovolném exilu, někteří režimem pronásledovaní.... Bylo by to dlouhé povídání, materiál pro novelu.

Když jste zmiňoval spolupráci svého blízkého okolí, jmenoval jste i svou manželku. Jak Vám paní pomáhala ve Vašem bádání?

Moje spolupracovnice, ještě než jsme se vzali, a potom i po svatbě a než přišly děti, mi pomáhala velmi tím, že se mnou jezdila na sběrné cesty po „vlastech českých“. Byla dosti angažovaná i fotografováním vybraných materiálů. Pak jsem se to naučil a také jsem sám fotil. Olga se mnou sjezdila velký kus Čech. Udělali jsme postupně kus Poohří, ale hlavně východní Čechy a celé jižní Čechy od Sedlčan dolů na jih. Já jsem materiály v regálech dohledával, protože bylo možné poznat už podle hřbetu, jestli jde o renesanční vazbu. A i když se jedná o slepotisk až barokní doby, tak klášterní vazby jsou jakoby „křídované“, vypadají úplně jinak. Já jsem určené svazky povytahoval z polic, pokud byly relevantní pro evidenci, a manželka kreslila obtahy. Já jsem zhotovoval stručné popisy a po dokončení frotáže jsem zakládal knihy zpět na původní místa do regálů. Když konjektura čtvrtiny kompozice výzdoby, která zpravidla bývá celkem symetrická, nestačila nebo se zcela lišily kompozice výzdoby přední a zadní desky téže knihy, Olga mě na to upozorňovala, jakož i na různé diference ve struktuře výzdoby. Také frotážovala kování desek a štítky spon atp. Někdy i opisovala tituly, jež většinou byly tištěny latinkovými kapitálkami či antikvou, české nebo německé texty švabachem. Ovšem manýristické a pozděně renesanční a zvláště pak prebarokní tituly bývají obsáhlé a v řadě případů je pro laika obtížné vypracovat informaci, která by mohla posloužit k pozdější identifikaci ukládaných materiálů. Je totiž nutné uvést alespoň první slovo titulu, který často tvoří sloupečky, nebo také „bloky“, a dále vytáhnout signifikantní podstatu z textu „titulatury“. Manželce se – po zhotovení obtahu a při stručném popisu pomocí našich „šifer“ – ovšem pokaždé nepodařilo „succus“ zachytit a já jsem pak záznam doplňoval ještě ex post před vrácením knihy na původní

⁸⁵ Univ. prof. Jaromír Neumann (1924–2001), historik umění, práce o barokním malířství. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 2. d., s. 1004–1006.

86_Dr. Jaroslav Kavan [1928 až 1994], archeolog, ředitel Severočeského muzea v Liberci. KLANICA, Zdeněk. Odešel PhDr. Jaroslav Kavan, CSc., *Pravěk. Časopis moravských a slezských archeologů*, nová řada 4, 1994 [vyd. 1996], s. 386–387.

místo do police nebo regálu. Ale žena mi pomáhala velice. Třeba Postoloprty! Obrovským „soustem“ byla zde uložena roudnická lobkovická knihovna, kde jsem trávil mnoho času. Tam mi manželka velice pomohla. Anebo Vyšší Brod, Zlatá Koruna, Broumov, Osek, Teplá...

Pane profesore, když jste zmiňoval, jak jste postupně „zásoboval“ Severočeské muzeum starými tisky s velmi zajímavými výzdobami pokryvu, nabízí se otázka, jak samo muzeum podporovalo Vaše výzkumy. Zmínil jste, že finančně i jinak podpořilo vydání řady sborníků Historická knižní vazba, ale je tu otázka, jak bylo podporováno Vaše bádání, když jste sám říkal, že to nebylo prioritní náplní Vaší práce v muzeu.

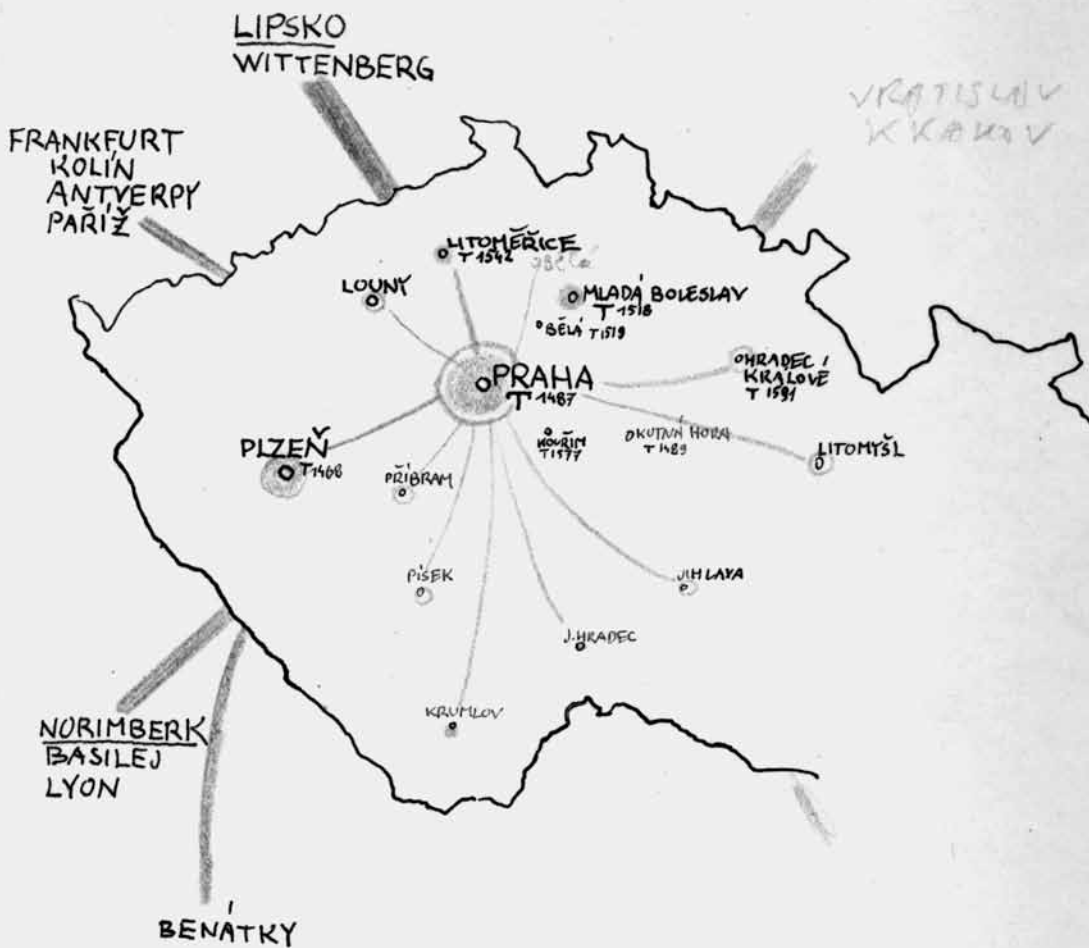
V muzeu jsem byl vedoucím historického oddělení a měl jsem na starosti chod oddělení a byl jsem i muzeologicky angažován. Publikoval jsem leccos o muzejních aktivitách na teoretické bázi o konzervování a o restaurování. Muzejní vedení, konkrétně ředitel prehistorik pan dr. Jaroslav Kavan⁸⁶, mi šel takzvaně „na ruku“, měl pochopení pro mou práci. Často jsem odjížděl na čtrnáct dní, na tři neděle, to při větších sběrech materiálu. To bylo tolerováno. Neměl jsem hrazeny cesty, noclehy atd., ale materiál k práci ano, např. úložné krabice, ale hlavně možnost vydávání sborníku Historická knižní vazba. Takže pochopení bylo. Menší pochopení zato bylo na okrese nebo kraji, neboť dělat na venkově „čistou vědu“ nebylo v očích tehdejších funkcionářů příliš žádoucí. Pamatujeme, že jsme na konci let padesátých. Naštěstí jsem se tehdy stal okresním konzervátorem Státní památkové péče a navíc, jak již jsem zmínil, především jsem mohl jednat z pověření Komise pro výkup starožitností Národního muzea v Praze se zaměřením na obor starých tisků a dějin knižní kultury. Před místními veličinami jsem však nezdůrazňoval, že konám přípravy na napsání dějin české knižní vazby. Dějiny české renesanční knižní vazby se ovšem místním papalášům na okrese a v kraji mohly jevit jako celkem nedůležité, ale neměl jsem v práci zásadní překážky a že bych tuto práci musel přímo tajit, to se nestalo. A ani by to zatajovat nešlo. Důležité však bylo, že jsem měl značné časové dispozice, že jsem se mohl kdykoliv uvolnit, korespondovat, telefonovat, vše, co s výzkumem bylo spojeno.

Přijížděli za mnou restaurátoři, kniháři, badatelé, často se o něčem poradit. Já jsem také hodně jezdil. Trávil jsem někdy i větší část týdne mimo pracoviště. Zajížděl jsem také do restaurátorských a knihařských dílen a sledoval, zda se alespoň generelně dodržují zásady konzervování a restaurování historických vazeb.

Dostával jste konzultace přímo u lidí, kteří vážali knihy?

Někdy jsem tam byl povolán, někdy jsem byl u toho, když se konala mezikolaudace, zda se postupuje správně, protože jsem za asistence vedoucího konzervátorské dílny Státní knihovny v Klementinu pana Josefa Vyskočila vypracoval zásady, jež se zhruba dodržovaly. Šlo o delimitaci co je restaurování a co je konzervování. Kde je mezi nimi hranice. To se snad podařilo definovat a já jsem to takzvaně hlídal. Státní grafická škola mě využívala, abych tam vyučoval, na to jsem neměl čas. Ale restaurátoři mě znali všichni. Pro studenty jsem rovněž pořádal přednášky, to byla také činnost spojená s výzkumem. Když k tomu připočítáme hlídání fondů starých tisků, aby se nevyvázely do zahraničí, byl to velký zástož. Východiskem bádání byl můj soupis materiálu na území Čech a Moravy. Pak se omezil na Čechy, jak teď vidíme. Chybějí některé velké fondy, kupodivu pražské, protože jsem věděl, že mi takzvaně „neutečou“. Mně šlo hlavně o venkovský materiál a fondy, které byly „v pohybu“. Tehdy se rušila a spojovala muzea, prodávalo se a vyváželo do ciziny, tak jsem dělal jakéhosi „hlídacího psa“. V tom jsem měl opravdu podporu kolegů i nadřízených. Dalo by se to udělat i přes nejvyšší místa, „hnát to“ ministersky a přes partaj [myšlena Komunistická strana Československa]. Toho se právě báli vedoucí antikváři a lidé z Artie, ale k tomu jsem se neodhodlal, protože to bylo spojeno už s mimobadatelským a politickým angažováním. Bylo by to pro mě nesnesitelné „politikum“. Bylo totiž možné úplně zastavit jakýkoli vývoz, jako tomu bylo prý v Polsku nebo v Maďarsku. Nepouštět nic před rokem 1800 nebo až 1850, ale k tomu jsem se nikdy neodhodlal. Našel bych i silnou podporu, ale byla tam řada dalších, s tím souvisejících problémů. To by bylo na dlouhé vyprávění. Vzpomínám, že jsem se tehdy doslechl od kolegů, že si šéfové z vedení Antikvariátu a Artie-Knižního velkoobchodu říkali, že bych mohl být

Tisk a knihařství v Čechách po polovině 16.st.

- knihaři (knihvazači-obchodníci, vazači)
 - knihaři (obchodníci, kramáři)
 - zjištěná spojení (náradí pražských knihařů na vazbách, zprávy že dodávány knihy ap.)
- T 1591 založena první tiskárna r. 1591

Podle pramenů v Archivu hl. města Prahy a podle údajů Z. Wintra (Řemeslnictvo a živnosti 16. věku v Čechách, str. 329).

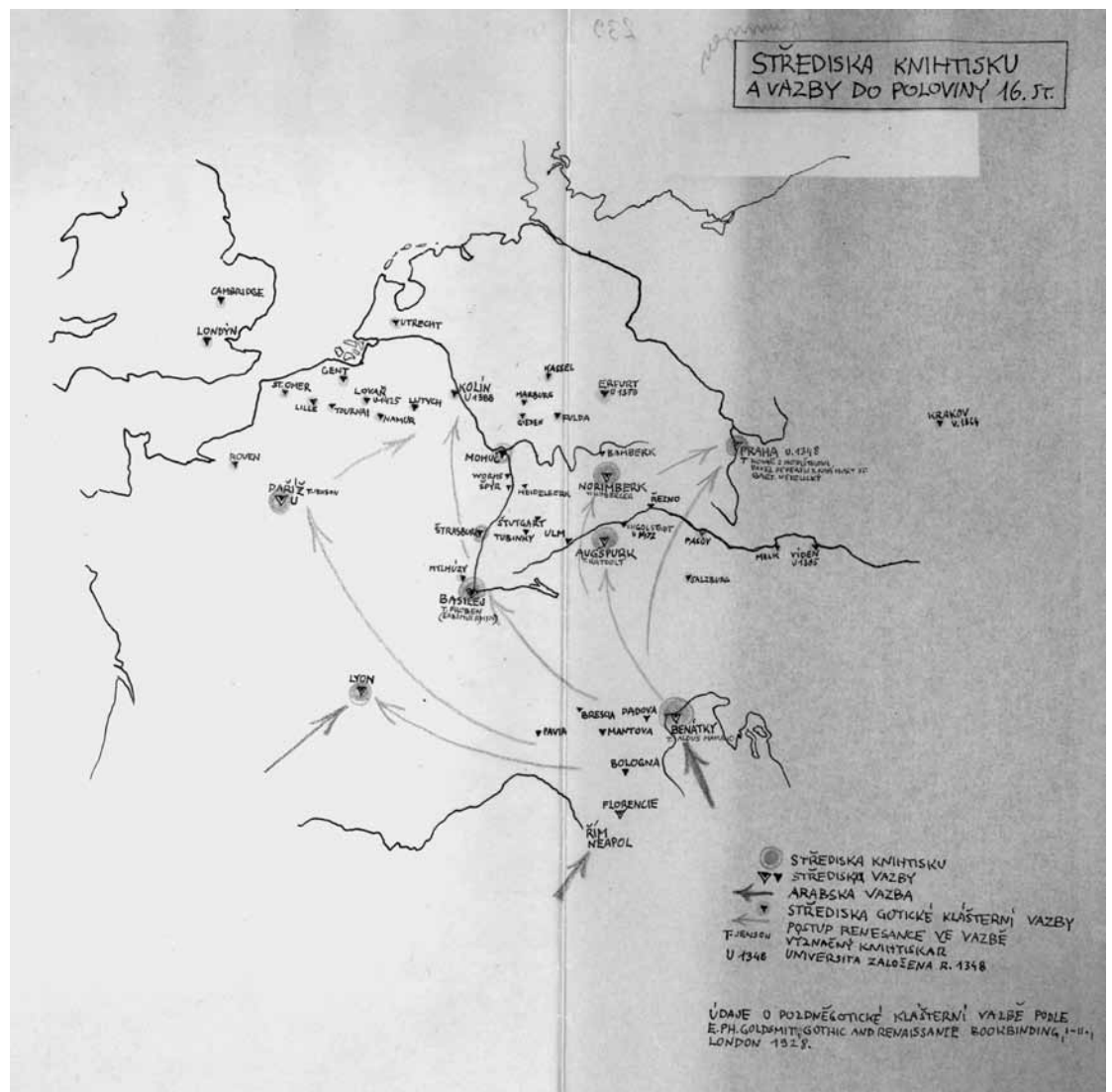
Údaje o tiskárnách podle tabulky Rozvoj knihtisku v Čechách a na Moravě do r. 1620 (Památník nár. písemnictví na Strahově).

„velmi nebezpečný, pokud bych to hnal přes Ministerstvo nebo nejvyšší partajní místa“. Přes partaj – toho se báli. Generální zákaz a blokáda vývozu do zahraničí za devízy – to by ovšem bylo terno! Jenomže...

Když jste nyní zminil, že jste se soustředil na Čechy, nikoli na Moravu, jak dnes chápat, že Váš výzkum tehdy nepokračoval na Moravě či ve Slezsku?

Nestihlo se to. Čechy jsou zhruba dokončeny, na pracovní mapě už nezůstávají skoro žádná volná „pro krále nedobytá“ místa. Dokonce se povedlo zpracovat i všech-

na svozová centra, některá i zachránit. V Plzni se už nepodařilo antikvářům rozebrat a rozprodat svoz, to jsem zarazil. Antikváři se tehdy hrozně urazili. Přijeli tam s kufry a vrátili se s prázdnou. Dominikánská knihovna v Plzni měla v podstatě skončit v cizině. Morava zůstala nezpracována. Brno by byla dobrá základna, mám tam mnoho kolegů a přátel, ale to je skutečně práce pro tým a na léta a mně se v mladistvé nadšenosti vyvinula práce do soupisu všeho materiálu. Začal jsem sbírat co nejvíce látky, abych měl solidní základ pro detailní analýzu a závěrečnou syntézu a nakonec i pořádnou monogra-

Střediska knihtisku a vazby do poloviny 16. století. (Mapku vypracoval B. Nuska).

fii „Dějiny české renesanční knižní vazby“, jak už víte. V průběhu počínajících prací bylo také důležité, kromě vlastních sběrů ve fondech obsahujících renesanční vazbový materiál bohemikální povahy, vytěžit pokud možno co nejvíce i z rukopisných materiálů archivní povahy, obsahujících důležité informace pro studium vazebného materiálu a zvláště pro identifikování knihářů a jejich dílen. A nebo naopak, při atribučování a klasifikaci již sebraného materiálu.

Jak jste si vybíral knihovny? Podle kterého typu? Jak jste si je mapoval?

Vypracoval jsem si plán. Konzultoval jsem s knihovědnými badateli i s archiváři, kde jsou možné fondy. Seřadil jsem mapu a podle ní jsem postupoval. Tam, kde byly relevantní státní nebo vědecké knihovny, svozová střediska, depozitáře těchto knihoven, dále muzea, galerie, archivy státní, okresní, městské, děkanské a farní knihovny, samozřejmě i pražského arcibiskupství a semináře v Litoměřicích, dále knihovny opatské a klášterní, obrovský to zdroj relevantního materiálu z 16. století, ale i pozdní gotiky a raného baroka. Pokud ovšem nebyly zrušeny velké klášterní knihovny v uměleckohistoricky hodnotných prostorách, tzv. interiérové knihovny, protože měly našťástí i památkovou hodnotu, takže byly zachovány in situ a unikly tak zrušení, likvidaci fondů, jejich prodeji a začasté i vyvezení do kapitalistické ciziny. Bylo to strašné! Nedá mi, abych při našem povídání nezmínil také již dávné, ale stále ještě živé krásné zážitky při práci v nádherných, často všemi uměními zářících interiérových velkých klášterních bibliotékách pozdně barokních, rokokových i klasicistních. Z hlediska výskytů fondů starých tisků s vazbami 16. a počátku 17. století nutno samozřejmě uvést i knihovny zámecké, palácové a hradní. Nejvýznamnějším zdrojem ovšem zůstávaly jednak státní a okresní knihovny a jimi spravovaná pracoviště nebo depozitáře, jednak muzea všech typů a fondy v jejich správě. A konečně ovšem archivy státní, okresní a městské, zde velmi důležité a cenné vazby rukopisů úřední povahy. Privátní sbírky jednotlivců, tedy materiál v soukromých rukou, jsem už bohužel nemohl registrovat. Již od počátku bylo nutné postupovat systematicky a důsledně. V počátcích práce jsem v rámci řečneme „heuristiky“ využíval také dosud

publikovaná data, obsahující pro započínající výzkum zajímavé signatury a další údaje. Především se jednalo o práce Zibrty⁸⁷, Herainovy⁸⁸, ale i Bradáčovy⁸⁹, Strakovy⁹⁰ a Liškovy⁹¹, zvláště ovšem o Knihopis, dále o díla Chytilova⁹², Truhlářova⁹³, Winterova⁹⁴, Čefovského⁹⁵, Tobolkova⁹⁶, Lábkova⁹⁷, Čadíkova⁹⁸, Lifkova⁹⁹, Horáková¹⁰⁰, Urbánkové¹⁰¹ a dalších badatelů.

Měl jste vytvořen nějaký systém postupu výzkumů, abyste stihnul vše, co jste si naplánoval?

Nechal jsem stranou velké pražské knihovny a rozdělil jsem si Čechy. K Moravě jsem se už, jak řečeno, nedostal. Je mi líto, že zůstaly stranou Brno, Kroměříž, Olomouc, ovšem pan profesor Dokoupil¹⁰² se velice postaral o fondy na Moravě. Hlavně je do značné míry zdokumentoval a zamezil snad státním vývozům a oficiálnímu rabování. Čechy jsem si rozdělil na „kvadranty“, čtvrtiny území Čech, a ty ještě na další menší úseky. Často jsem postupoval podle historických celků, někdy podle panství. Například rožmberské dominium. Někdy jaksí teritoriálně – Poohří, Polabí, Podkrkonoší, Pošumaví, Třeboňsko, dolní Lužnice atp. Zvolil jsem si vždy určitý úsek kvadrantu, třeba území podél Středního Povltaví s dolním Pootavím, samozřejmě i s ohledem na očekávatelnost výskytů registrovatelných vazeb a jejich předpokládanou četnost. Kam až jsem během jednoho „tažení ve službách panovníka“ dorazil, tam jsem také do vyčerpání zdroje zůstal. Zpravidla jsem se snažil v určitém městě „zpracovat“ fondy starých tisků z hlediska výskytu renesančních vazeb

87_Čeněk Zibrť (1864–1932), kulturní historik, etnograf, bibliograf. *Malá československá encyklopedie*, sv. 6, 1987, s. 827.

88_Jan Herain (1848–1914), archivář. HOFFMANNOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J. *Biografický slovník archivářů českých zemí*, s. 219.

89_Bohumír Bradáč (1884–1953), archivář, HOFFMANNOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J. *Biografický slovník archivářů*, s. 99.

90_Cyrl Antonín Straka (1868–1927), římskokatolický kněz, premonstrát, bibliograf, literát, knihovník. *Československý biografický slovník*. Praha: Academia – Encyklopedický institut, 1992, s. 663, ISBN 80-200-0443-2.

91_Antonín Liška (1900–1978), historik umění, muzejník. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 1. d., s. 830–831.

92_Prof. Karel Chytil (1857–1934), historik umění, muzejník. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 1. d., s. 528–530.

93_Dr. Antonín Truhlář (1849–1908), filolog, literární historik, zakladatel Rukověti latinského písemnictví v Čechách a na Moravě. *Malá československá encyklopedie* 6, 1987, s. 301. – Dr. Josef Truhlář (1840–1914), literární historik, kustos univerzitní knihovny (Klementina) v Praze, práce o humanismu, katalogizace rukopisů v nynější Národní knihovně. *Komenského slovník naučný* 10. Praha: Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného, 1938, s. 375.

94_Středoškolský profesor Zikmund Winter (1846–1912), archivář, historik.

HOFFMANNOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J. *Biografický slovník archivářů českých zemí*, s. 716.

95_Jan Čefovský (1913–1980), teolog, knihovník. HOFFMANNOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J. *Biografický slovník archivářů českých zemí*, s. 132.

96_Zdeněk Václav Tobolka (1874–1951), historik, bibliograf, knihovník. TOMEŠ, J. a kol. *Český biografický slovník XX. století*, III. díl, s. 359.

97_Ladislav Lábek (1882–1970), muzejník, národopisec. TOMEŠ, J. a kol. *Český biografický slovník XX. století*, II. díl, K–P, s. 242, ISBN 80-7185-246-5.

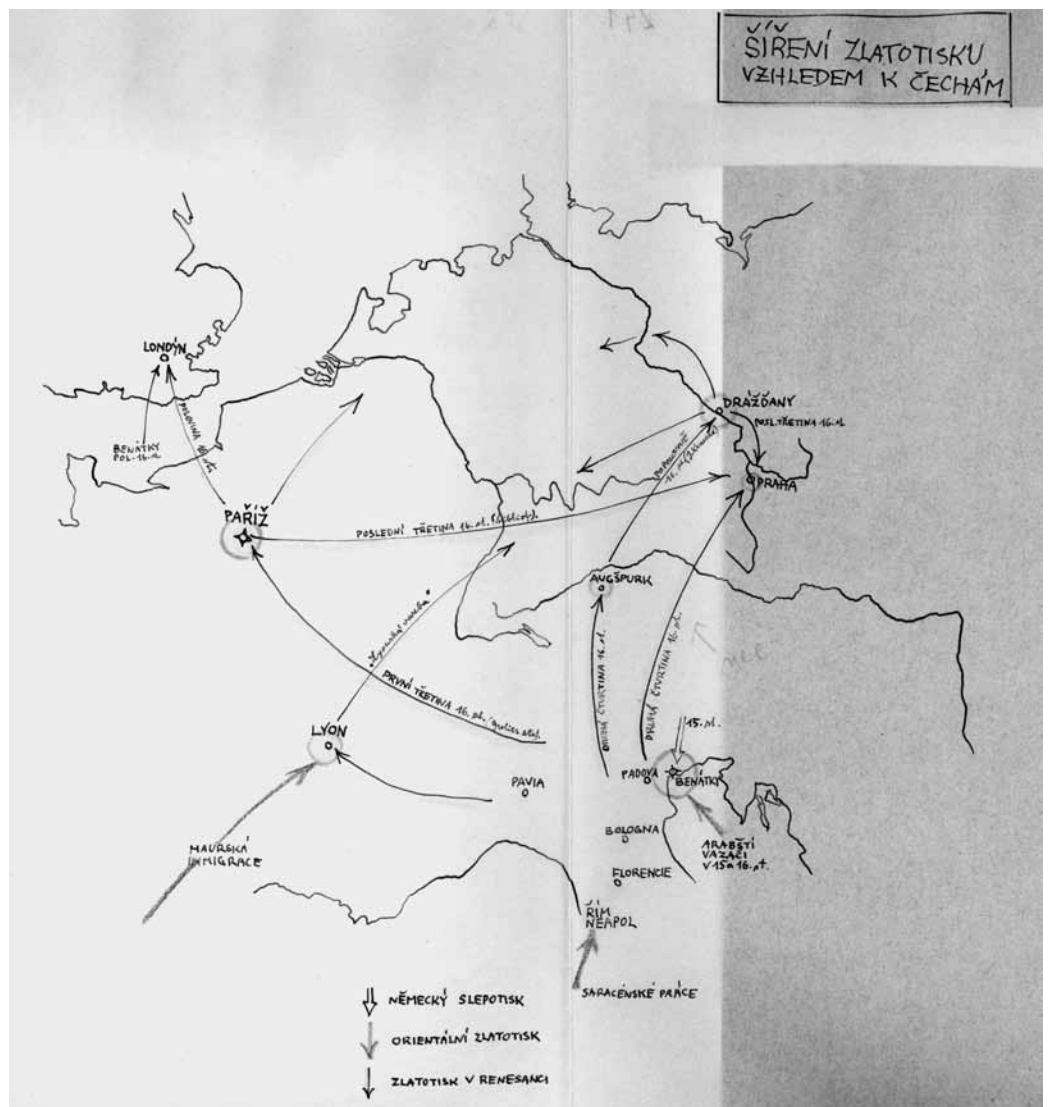
98_Jindřich Čadík viz pozn. 56.

99_Dr. Bohumír Lifka (1900–1987), historik, archivář, knihovník. HOFFMANNOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J. *Biografický slovník archivářů českých zemí*, s. 380–381.

100_Mgr. Karel Horák (1930–1998), archivář v Telči, Žďáru nad Sázavou a v Zámrsku. HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana. *Biografický slovník archivářů českých zemí*, s. 241.

101_Dr. Emma Urbánková viz pozn. 48.

102_JUDr. Vladislav Dokoupil (1918–1992), knihovník, práce na soupisu prvotisků, rukopisů v klášterních knihovnách, historie knihtisku v Brně a na Moravě. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků*, 1. d., s. 232–233.

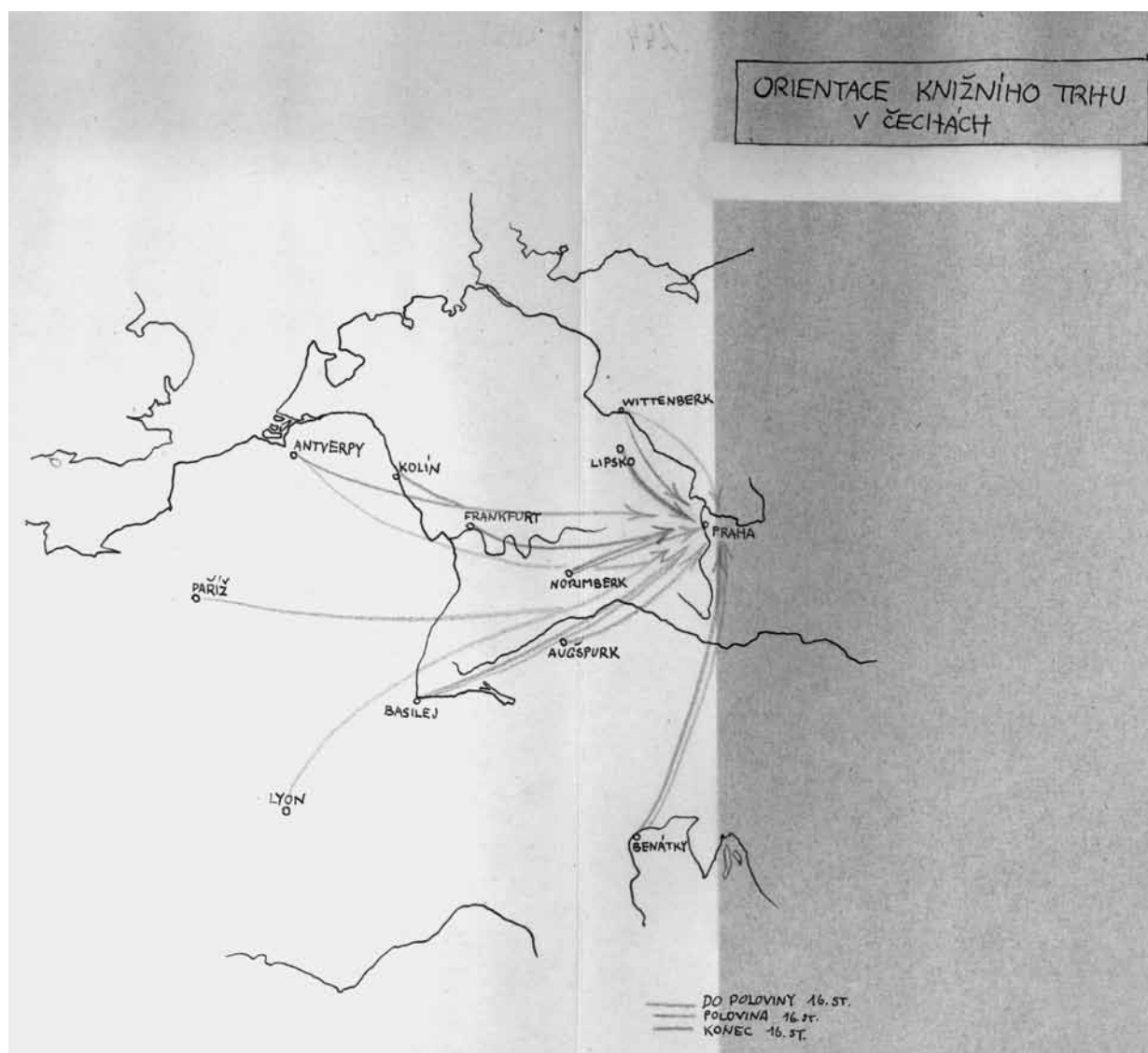
Šíření zlatotisku vzhledem k Čechám. (Mapku vypracoval B. Nuska).

za jediný den, případně za dny dva. V řadě případů se však práce protahovaly, zvláště tam, kde sídlily státní knihovny a jimi spravovaná svozová centra z bohužel zrušených nebo jinak „degradovaných“ knihoven. Tam jsem pobýval řadu dní a musel jsem se někdy i později ještě vracet, a to na místa „již pro krále dobytá“. Takto jsem postupně zhruba „zpracoval“ celé území Čech. Ty vyčerpávající, ale zároveň dobrodružné a zajímavé, tehdy ještě mladistvým elánem nesené práce pokračovaly řadu let. Podstata fondu renesančních vazeb tak byla, i navzdory všem potížím, snad zachycena. Věci byly tehdy bohužel „v pohybu“, zvláště svozy zrušených knihoven zůstávaly ve velikém ohrožení. Svozy knihoven totiž obsahovaly již zrušené nebo právě rušené a likvidované knihovny menších klášterů, ale i muzeí. Svozy pak nepřípadly do správy muzeí, ale většinou do správy krajských knihoven: Plzeň, České Budějovice, Liberec, Hradec Králové. Situace byla o mnoho složitější, než

říkám. Bylo tam velké množství dokonce i unikátního materiálu. Knihovny měly nedostatečné personální vybavení, navíc nedostatek kvalifikovaných sil, odborně vybavených, takže likvidací obrovských svozových skladů byl pověřen státní podnik Kniha – Antikvariát! Jeho pracovníci, zdatní obchodníci, svozy třídili, věc to podivuhodná, vhodné kusy převzali do prodeje, zbytek býval dokonce v některých případech likvidován. Znovu – strašné! Antikvariátem převzaté materiály šly do prodeje u nás nebo prostřednictvím Artie již mimo korunnou sféru ve velkém do zahraničí – a to bez jakékoliv dokumentace, nutno opět zdůraznit. A znovu – strašné!

Kromě pražských a moravských knihoven – řekl jste si, že jsou typy knihoven, které zatím navštěvovat nebudete, kde nebudete bádat?

Nařed jsem si vybíral cimélie, jak to často badatelé dělají, potom jsem pokročil na veškerý relevantní materiál.

Orientace knižního trhu v Čechách. (Mapku vypracoval B. Nuska).

Šlo mi o to, chápat úkol nejen kunsthistoricky – nesmíme zapomínat, že práce byla či je původně uměleckohistorická. Pak jsem vzal i řemeslo, kde je 90 % materiálu dochováno. A to jsou desítky tisíc dosud dochovaných exemplářů. Snažil jsem se je zaznamenat technikou frotáží, to jest grafitových obtahů – jak jsem již uváděl, přitom i za pomoci dalších pracovníků. Nebylo fondu, kterému bych se vyhýbal. Snad je důležité zdůraznit, že šlo dosud o první práci toho druhu. Prosím nepovažujte to za nějaké holedbání. Musel jsem vypracovat techniku sběru a vůbec celou metodologii a s tím spojenou terminologii a typologii v podobě pevně ustavené nomenklatury. Teprve od toho se odvíjela vlastní práce. Byla to skutečně „work in progress“. Výzkum se vyvíjel řadu let, ale dílo nakonec nemohlo být uzavřeno, protože bylo nad síly jednoho pracovníka. A poměry politické i hospodářské a vůbec tehdejší situace společenská byly

takové, že neexistovala specializovaná pracoviště jako je tomu dnes, kde jsou celé týmy, přitom honorované státem. Pracoval jsem zcela sám díky laskavosti svého zaměstnavatele, Severočeského muzea a jeho vedení. Ale to už bylo také řečeno.

Když jste zmiňoval pomoc jiných lidí: Setkal jste se ve svých rodných jižních Čechách s lidmi, kteří byli ochotni pomáhat Vám při práci?

Velice mi pomáhali v Třeboni, kde měl vedoucí postavení můj spolužák z vysokoškolského studia, archivář ve státním archivu. Nebo v Českém Krumlovu již zmíněný pan profesor Navrátil mi velice pomáhal s archivním materiálem. Tam jsem zpracovával rožmberské věci, které jsem částečně také publikoval. Jsou tam naštěstí záznamy, kolik bylo komu zapláceno. To je právě klíč k odhalení určitých dílen. Máme zachovány

103_PhDr. František Holce, CSc. (1925–2011), archivář, ředitel Archivu Hlavního města Prahy. HOFFMANNOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J. *Biografický slovník archivářů českých zemí*, s. 235.

knihářské účty pana Petra Voka z Rožmberka. Podobné účty jsou jistě také zachovány z poměrů dvorských z Archivu Pražského hradu. Tam se mi už nepodařilo práci dokončit, ačkoli i tam jsem měl otevřené dveře. Dokonce správkyní archivu byla moje kolegyně ze studia. Pomáhali mi také místní archiváři v „terénu“. V Sedlčanech nebo v Lounech, někdy zcela jednoduše tím, že mi pomáhali při práci fyzicky a někdy dělali rešerše, nebo zprávy. Rozesílal jsem vždy předem oběžníky, jaký tam mají materiál, mají-li něco. Definoval jsem pokaždé zhruba, o co mám zájem. Vedl jsem si také rozsáhlý listář, který jsem po letech částečně předal do archivu Severočeského muzea. Korespondenčně jsem dostával různé cenné rady a hlavně sdělení, mám-li vůbec na dotyčná místa jet. Někdy jsem tam přijel „načerno“ a našel něco, co nebylo hlášeno. V jiných případech naopak jsem s dobrým úmyslem pracoviště dostal tipy, ale materiál neodpovídal požadavkům. Nevadí, aspoň jsem tak postupně poznal dosti důkladně svoji vlast. Někdy i malá místa, kam bych se ani nebyl jinak dostal. Bohužel se neustále měnila místa uložení a status fondů. Tehdejší vládnoucí establishmentem byly často spojovány malé muzejní sbírky, muzea často rušena, archivy převáděny a spojovány, knihovny zrušených klášterů svázeny a prodávány do zahraničí. To bylo špatné, zvláště když jsem měl věci již fixovány podle určitých míst, kde jsou uloženy. Nejhorší byly farní a děkanské knihovny, to byl velký problém.

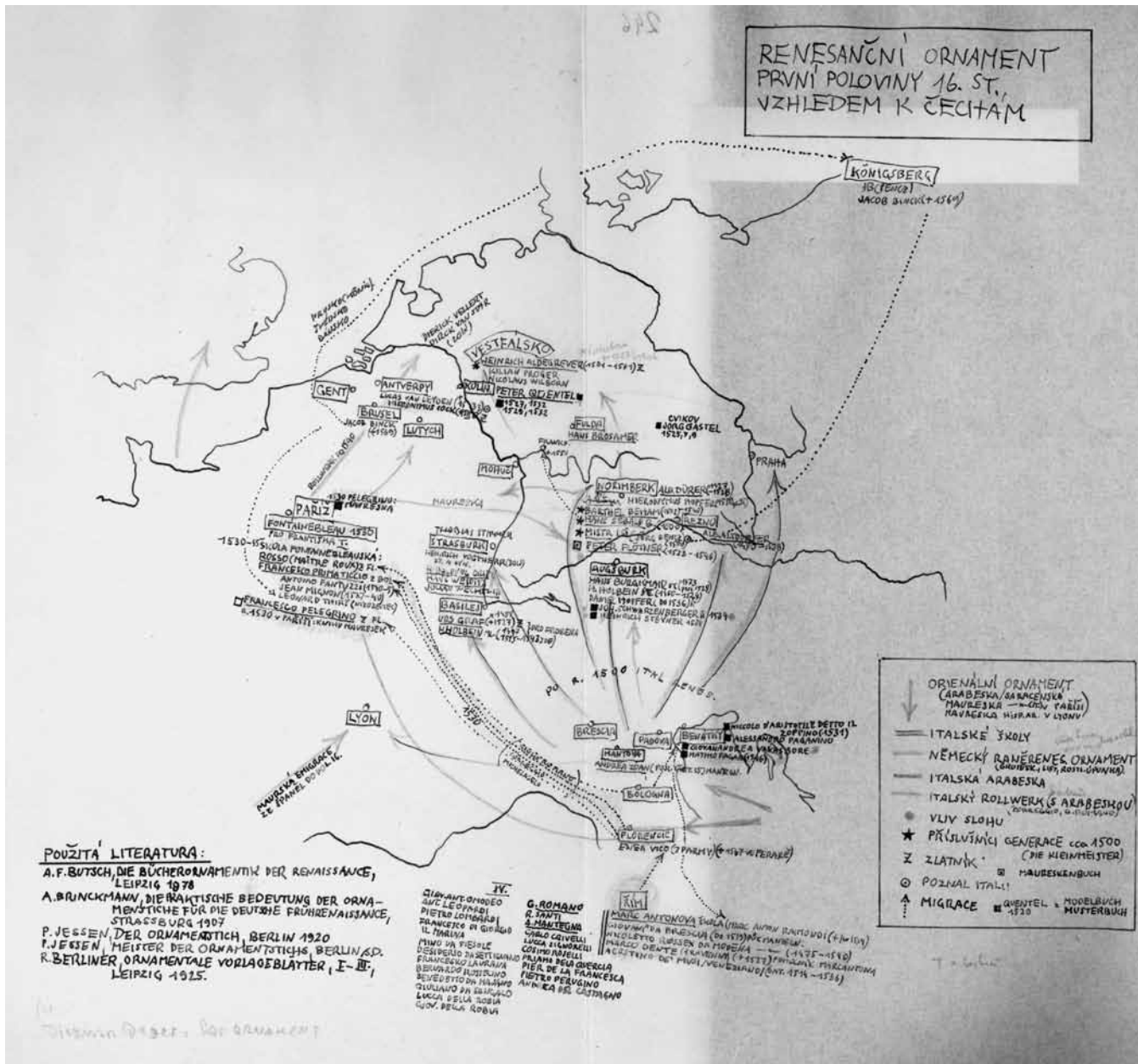
Měl jste možnost vycestovat někam do zahraničí, do nějakých zemí v Evropě, abyste tam hledal bohemikální tisky?

Vycházel jsem především z dochovaného materiálu v Čechách. Když jsem výzkum začínal, tak původně hlavně z materiálu v pražských fondech, především v Archivu hlavního města Prahy s pomocí a za přispění dr. Františka Holce¹⁰³, vedoucího pracovníka AHMP. Zvláště pražské městské knihy byly velice cenným východiskem heuristické a atribuční práce. Zároveň jsem zahájil práce i v některých sbírkách starých tisků mimopražských. Také v zahraničí je dochováno velice mnoho materiálu, bylo ovšem možné cestovat pouze do zemí tehdejšího „socialistického tábora“, takže jsem dosti dlouho pobýval v Polsku a v Maďarsku. Do Sovětské-

ho svazu jsem se nevypravil, je to jiná kulturní oblast. Renesanční materiál končí tam, kde končí i gotická architektura, východním Polskem. Krásná pravoslavná oblast už je něco jiného. Na Západ jsem jen korespondoval a rozesílal dotazníky. Některé materiály mi dodal Ernst Kyriss a dosti jsem spolupracoval s dr. Ilse Schunke z tehdejší Německé demokratické republiky. Spolupráce se týkala též badatelů polských a maďarských, kam zajíždět bylo možné, neboť se jednalo o „východní“ zónu, oblast zemí takzvaného „socialistického tábora“. S cizinou jsem většinou korespondoval formou speciálních a přitom jednoduchých dotazníků, dokonce až do Spojených států amerických. V zahraničí je totiž dochováno množství relevantního materiálu z dílen kniharů a knihvazačů pracujících v českých zemích. Podle národnosti se jednalo většinou o Čechy nebo Němce. Například podle kšaftů poznáme, že byli Němci, ale měli počeštěná jména. Korespondoval jsem s Kongresovou knihovnou, s Vatikánskou knihovnou. Tam jsem měl problém dostat povolení vůbec korespondovat. Musel jsem jet až na naše ministerstvo zahraničních věcí. Tam se zajímali ironicky, proč nekoresponduju přímo s papežem a proč píšu do Vatikánu. Dnes nazíráno – neuvěřitelné poměry. Hodně materiálu je v německých zemích, v Sasku, to bylo tehdy ještě východní Německo, v Rakousku, a pak na západ od nás, v Porýní. Francie by nepřicházela v úvahu. Ani anglický materiál, poněvadž se již jedná o jinou stylovou oblast knižní vazby. Totéž platí o Španělsku. My jsme z hlediska dějin knižní vazby oblast středoevropská. Říkalo se také, že „německá“, ale to není přesné. Území mezi Rýnem, Dunajem a dále až k východnímu Polsku je ovšem víceméně stylový celek, možná v širším slova smyslu. Říkám mu středoevropská knižní vazba renesančního typu. To se vztahuje i na gotiku. V baroku se pak proměny vazby vyvíjely do úplně jiných poloh.

Měl jste možnost podívat se na bohemikální tisky tady v blízkém příhraničí, například v Žitavě, v Christian-Weise-Bibliothek, nebo třeba v Drážďanech?

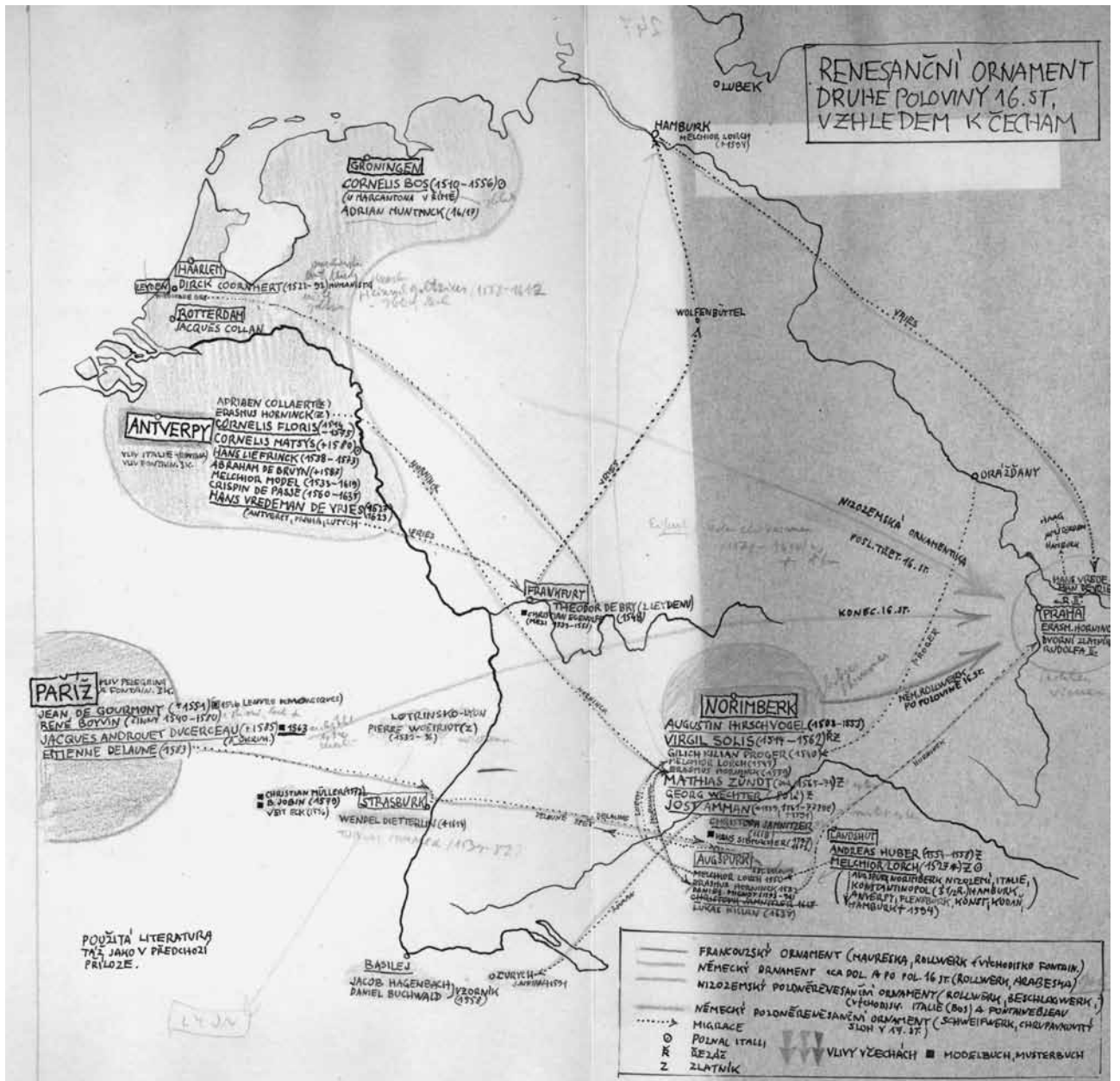
V Drážďanech jsem nebyl. Zato jsem obrátil „naruby“ některé polské knihovny. To proto, že se mi podařilo zjistit, že renesance k nám přicházela nikoliv od jihu,

Renašanční ornament první poloviny 16. století vzhledem k Čechám. (Mapku vypracoval B. Nuska).

z Podunají, protože my jsme byli pozdně gotický střeoevropský „kotel“, kde seděla pozdně gotická vazba ještě počátkem 16. století, ale ukázalo se, že k nám přišly renesanční impulsy z Polska, z východu, konkrétně z Krakova. V Krakově, ale hlavně ve Vroclavi, v Bibliotece Ossolińskich, byla spousta průkazního materiálu, naštěstí nevzala zasvě za druhé světové války anebo ji po válce neodvezli Rusové, kteří pak částečně něco z kořisti vrátili. Doktorka Schunkeová mi posílala materiály z NDR. Dostí jsem dostával frotáž korespondenčně, na základě mých dotazů a dokonce i posílaných ukázek obtahů. Možná se zdá neuvěřitelným, ale nutno dodat, že se dochovaly tisíce bohemikálních vazeb z 16.

a počátku 17. století u nás i v cizině navzdory všem pozdějším požárům, rabování a plundrování, zvláště za třicetileté války, ale nejvíce škod a ztrát vznikalo pozdějšími převazbami. Poměrně málo dokladů gotických se zachovalo, zvláště z období před patnáctým stoletím, což se týká i jiných oborů uměleckých řemesel a uměleckořemeslných prací. Ředitel Uměleckopřemyslového muzea v Praze, dr. Emanuel Poche, často upozorňoval, že skutečně původní autentické gotické artefakty řady oborů užitého umění a uměleckých řemesel jsou poměrně vzácné. Knižní vazby bývaly po celá staletí od svého vzniku často převazovány, polské „oprava“ označuje vlastně „opravený“ či převázaný knižní kor-

Renesanční ornament druhé půle 16. století vzhledem k Čechám. (Mapku vypracoval B. Nuska).

pus. Organismus knižní vazby nevydržel příliš námahy mnohaletých manipulací, zvláště když se jednalo o liturgický materiál. Nebo slovníky velmi využívané, nebo městské knihy, vůbec jakýkoli materiál vzniklý administrativní činností. Rukopisné bloky úřední povahy bývaly později často převazovány. I navzdory tomu se však dochovalo, hlavně u menších formátů velké množství dokladů. Od té doby, co zobecněl knihtisk již před koncem 15. století, od počátku 16. století je pak dochováno materiálu množství. I v pozůstatostech prostých řemeslníků nacházíme občas několik knih, někdy až malé „soubory“, které mají deset patnáct svazků. V gotických

dobách před vynálezem knihtisku v polovině 15. století by to byla už poměrně slušná knihovna. Roste obecná vzdělanost dokonce i v populaci větších měst, ovšemže vrstev měšťanských, ještě po boku inteligence, drobné šlechty a příslušníků církve – s výjimkou některých řádů. Nárůst obecné „vzdělanosti“ a pronikání renesanční kultury počíná již rozkvětem humanismu v Čechách z přelomu 15. a 16. století a zvláště první poloviny šestnáctého věku. V druhé polovině 16. století a na počátku 17. století pak dochází až k jakési „domestikaci“ renesanční kultury u nás. Dobu rudolfínskou, čas velice pozdní renesance a manýrismu, v Itálii již s náběhy

„barokními“, lze u nás považovat především v umění za období plné recepce renesanční kultury. S tímto jevem nepochybně souvisí i zmíněný nárůst obecné vzdělanosti, lze-li to tak nazvat. V inventáři pozůstalosti vdovy po řezníkovi jsou zaznamenány také tituly několika knih. Možná že manžel paní řeznice se objevil zmlada třeba na artistické fakultě pražské univerzity. Nacházíme tu slovníky, „tureckou kroniku“ i latinské tisky. Díla české i zahraniční provenience, Česká kronika i Práva městská, bývají uváděna v kšaftech po pozůstalých, někdy se jedná téměř o malou „knižničku“. Nejde snad o nějaké „minibibliotéky“, ale v truhlách a armáříích¹⁰⁴ leckterých humanisticky vzdělaných příslušníků inteligence případně i drobné šlechtě bychom našli překvapivě mnoho dokladů o nárůstu obecné kulturnosti a průniku pozdně renesanční kultury do obecnějších vrstev městského obyvatelstva u nás. V původních vazbách, navzdory všem pozdějším nepříznivým okolnostem, se u nás dochovalo značné množství materiálu z 16. a prvních desetiletí 17. století. Renesanční knižní vazby u nás přečkaly i druhou světovou válku v poměrně neztenčeném stavu, zato těžkou ranou byly ony státem organizované vývozy starých tisků do zahraničí, hlavně na Západ, motivované především ekonomicky. Promiňte, že se opakuji. Zvláště v padesátých a šedesátých letech se jednalo o bezuzdné a ničím a nikým nereglementované plnění „znárodněných“ knihovních celků, soustředěných ve svozových centrech v Praze a při krajových městech. Hrůza, hrůza, nenahraditelné škody! A vyvážené materiály odcházely bez jakékoliv dokumentace a ve velkých počtech, včetně unikátních autografů a vzácných již výtisků některých děl.

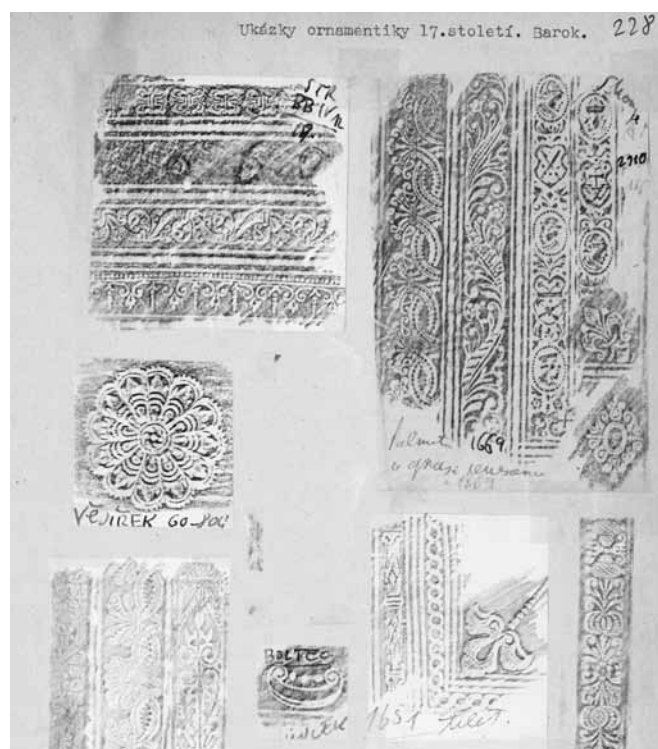
Proč Vaše knihovědné výzkumy renesančních vazeb nezahrnují například zámeckou knihovnu na Frýdlantě? Zámecké knihovny spravovalo Národní muzeum, částečně také Památník národního písemnictví. O to se velice zasloužil dr. Pravoslav Kneidl. Hlavně šlo o zmiňované již klášterní knihovny interiérové, které měly status památkově chráněných objektů a které byly nedotknutelné, zatímco menší knihovny, které měli třeba servíti v Nových Hradech, nebo malé klášterní knihovny ve středních Čechách, to vše se svázelo a nakonec i likvidovalo. Nevím, nakolik se staraly místní orgány o knihovny, pokud tyto

nebyly pod správou muzeí. Někdy to bylo složité, třeba velká knihovna kláštera v Oseku byla kupodivu spravována teplickým muzeem. Většinou měl dohled Památník národního písemnictví, konkrétně pracoviště strahovské knihovny. Jak to vypadalo v severních Čechách, bohužel přesněji nevím. Materiál z frýdlantské zámecké knihovny jsem tehdy nebral v potaz, jsa přesvědčen, že mi věci „neutečou“ v místě mého pracoviště.

Nyní několik „technických“ dotazů. Proč jste se rozhodl dát přednost tužkové frotáži před fotografií?

Dokumentace pomocí tužkových obtahů má proti fotografii řadu předností: Je levnější, přístupnější, jednodušší, při práci v terénu není třeba vozit speciální materiál, stačí blok vhodného papíru formátu A5 a tužka „tvrdosti“ 2 či B. Důležitější je, že frotáž zaznamenává určitě kvality, které fotografie nezachytí. Jde o specifika reliéfu tlačené usně nebo zlaceného pergamenu. To by na fotografii nevyniklo, zatímco tužkou jsou sebestmíňji obtažené detaily vidět. A co je nejdůležitější: Lze provádět komparaci frotáží, tj. srovnávat dva obtahy průsvit-

104_Tj. ve skříních.

Druhy ornamentiky v 17. století. (Frotáže B. Nuska).

Francouzská vazba pro Thomasia Mahieu, 1537
(foto: archiv B. Nusky)

105_Myšlen Památník národního písemnictví v Praze na Strahově. Označení „Strahovská knihovna“ [Bibliotheca Strahoviensis] je po roce 1990 vyhrazeno opět pouze pro Knihovnu královské kanonie kláštera premonstrátů na Strahově, tedy pro soukromou knihovnu řeholního řádu.

kovou technikou, což by fotografie nedovolila. Jsou si někdy reliéfy totiž velice podobné, protože nářadí bylo, jak již jsem říkal, zhotovováno sériově v dílnách, často v zahraničí. Ikonograficky shodné motivy jsou si tak někdy podobné – ať už to byly plotny, nebo válečky, že teprve detailním srovnáním rozměrů a velikostí lze určit, zda jde o nářadí od toho kterého mistra českého nebo německého či jiného původu, kniháře, který v Čechách působil, anebo zda se jedná o materiál pocházející třeba z Frankfurtu nad Mohanem nebo z Míšně. Grafitový obsah výzdoby pokrývá desek kodexu či jiného typu knihy byl tehdy nenahraditelnou dokumentační pomůckou. Při pořizování obsahů v různých sbírkách „v terénu“ při nedostatku času mi někdy pomáhal případně i místní archivář či správce sbírky. Tuto pomocnou práci totiž může dělat každý, nepotřebuje zvláštní výuku. Fotografování je až pro publikaci, to je jiná otázka. Ne každý materiál lze také fotografovat. Pomocí grafitového obsahu se zachytí i reliéf, který je vizuálně už téměř neznamatelný. Technika frotáže, grafitovou tužkou na přiložený papír pořízených obsahů plastického reliéfu určitého artefaktu je stará technika, známá dobře pracovníkům

v oborech pomocných věd historických, zvláště numismatikům a sfragistikům. Ale možná ještě spíše je známa dětem, když si obkreslují plastický povrch kovové koruny. Žádná středověká pečeť nebo římský solidus či český brakteát nebo groš...

Jak jste si vybral formát papíru pro frotáže? Připomíná totiž formát muzejní karty.

Formát A4 byl zvolen proto, že je nejpřístupnější. Rozdělením formátu A4 na půlku vzniká vhodný „registrační materiál“ a během cest jej lze snadno dokoupit. Aršíky, sešity a další materiál na psaní jsou většinou ve formátu A5.

Jak jste dosáhl toho, aby se frotáže nerozmazávaly?

Po návratu ze sběrné cesty, nebo už večer toho dne, kdy jsem obsahy zhotovil, jsem frotáže adjustoval fixativem, což je šelak rozpuštěný v lihu, pomocí fixírky, techniky, kterou používají grafikové, výtvarníci atd. Tato technika se i po letech ukázala jako velice trvanlivá. V nouzi lze použít i lak na vlasy.

Jak jste pak frotáže rozřídil, když jste měl obsahy hotové a vrátil jste se domů?

Třídil jsem je „nahrubo“ už na místě, pokud byl dostatek času. Když postačil pro knižní korpus jediný arch formátu A5, nebyl problém. Už na místě kromě signatury vlevo nahoře jsem uváděl uprostřed při horním okraji i sbírku a město, případně místo, kde je exemplář uložen. Takže město a poté OA (okresní archiv), nebo MA (městský archiv), PNP (Strahovská knihovna¹⁰⁵), NM (Národní muzeum) apod., nebo též další údaje, které bylo nutné uvést. V záhlaví evidenčního listu a zároveň obsahu je vždy také uvedeno datum zhotovení frotáže. Pokud bylo obsahů od jedné vazby více, zpravidla se jednalo o velké formáty, napomáhala při symetrické kompozici i technika konjektury, kdy stačilo zachytit pouze čtvrtinu zdobené plochy, případně s vyznačením drobných rozdílů v detailech symetrické struktury kompozice výzdoby. Dvojice nebo i větší počet obsahů těžké vazby bylo nutné ve frotážní dokumentaci doplňovat ještě i slovním popisem, většinou za pomoci zkratk a standardních „šifer“. Jednalo se hlavně o štítky háčkových spon a kování středově, nárožnicové

nebo hranové, zvláště u velkých a honosných bohatě vypravených kodexů liturgické povahy. Na nich se objevují pukly, záchytné trny s podložkou a přezkou se zakončením dírkovou úchytkou. Někdy bývá i masivní kování lité a cizelované, bronzové nebo měděné, pouze výjimečně též železné. Masivní středové a nárožní kování pak bývá zdobeno ornamentálními motivy či figurativně, podloženo barevným textilem nebo pergamenem. Z typologického hlediska tato díla šestnáctého a ještě i počátku sedmáctého století připomínají ještě pozdně-gotické dědictví, jak bývá běžné u liturgických předmětů. Jestliže bylo obtahů od jedné vazby více, spojil jsem je ihned po dokončení frotáží alespoň provizorně kovovou sponkou na spisy, každý další z listů po listu úvodním či titulním pak již datován a lokačně poznamenán nebyl. Podrobnější pořádky a třídění materiálu jsem prováděl ještě „začerstva“ až večer po návratu z dokumentačního sběru, dokud jsem ještě měl vše v paměti. Protože byla většinou při dokumentování časová nouze, psal jsem na záhlaví frotáží pouze nejnnutnější záznamy, jen minimální poznámky pro pozdější identifikaci a lokaci. Většinou jsem při nejstručnějších charakteristikách nebo popisích užíval vlastní „šifry“, abych práci stíhal v čase vymezeném a většinou dosti omezeném. Zpravidla také nebylo možné podrobněji si prohlížet obsah „zpracovávaných“ knih nebo se začítat do textu. Přesto jsem někdy propadal popočítávání zajímavého textu, dotyčného přideští a předsádky knih nebo sledoval vpisky a marginálie podél tištěného textu, pokud tyto mohly mít výpovědní hodnotu. Tím rozumím uvedené knihaře nebo knihvaže dané vazby, cenu za svázání nebo dokonce i jméno „knihkupce“ či bibliopoly, obchodníka. Právě většinou na předešlých jsem nalézal občas velmi cenné informace. Zvláštní pocit – mít v ruce třeba svazek, o němž je známo, že jej napsal vlastní rukou Jan Hus, že jde tedy o mistrův autograf. Anebo pozastavení se nad tím, kolik lidí, kolik osobností mělo ten který korpus za staletí v ruce a co všechno ta kniha během svého dlouhého života již zažila, kolik majitelů asi vystřídala, jakým nebezpečím unikla, jaké úrazy za ta dlouhá léta na ní zanechaly stopy...

Na některých frotážích se objevují dvě razítka s různými daty Vašeho bádání. Vy jste se znovu vrátil k určitým vazbám?

V některých případech bylo nutné dokumentaci opakovat, anebo jsem se na místo již „pro krále dobyté“ musel vracet kvůli ověření si některých dat, kontrole atp. Jestliže by byla na některém z obtahů použita v levém záhlaví listu dvojí lokalita, potom se samozřejmě jedná o chybu. Je-li některý kus uveden z Lnářů a zároveň z Blatné, pak je to ovšem omyl. K možným chybám ale docházelo, zvláště při velkém množství frotážovaných vazeb, během večerních delimitací právě získaného materiálu. Na některých postech jsem musel při množství výskytů setrvat i delší dobu, jak již víme, dokonce čtrnáct dní i déle. Třeba v Litoměřicích, v Chebu, v Plzni, ale i v Třeboni a zvláště v Postoloprtech v lobkovické knihovně jsem byl málem nastěhovaný. Datum uvedené napravo v záhlaví evidenčního listu-obtahu vždy značí den, kdy byl obtah pořízen. Zpravidla bylo frotážování a průvodní popisy, provázející obtah, dokončeny v jednom dni, třebaže se jednalo třeba i o rozměrný korpus s bohatě zdobeným usňovým pokryvem a ochrannou adjustací. Ale co korpusy opatřené masivním kováním někdy značné výtvarné hodnoty, kdy odlévané nárožnice a středové kování jsou zdobeny plastickou ornamentací a figuracemi, většinou symbolického charakteru. Anebo vazby opatřené rozměrnými nárožnicemi deltoidního typu, ke konci šestnáctého století již vykrajované, ovšem mosazné deltoidy jsou ještě pozdně-gotickou tradicí? Bývají zpravidla mosazné, s puklami a s plochou kování v podobě stylizované lilie, velké kusy mívají i textilní nebo pergamenové podložení. Tehdy se říkalo „pergament“ a samet byl nazýván „aksamitem“. Všechnu tu krásu ale bylo ovšem nutné na evidenčním listu zaznamenat a dokumentačně zachytit, takže není divu, že jedna „položka“ se skládala i z několika pospojovaných čtvrtek formátu A5. Jsou-li na jednom obtahu nebo na prvním a vůdčím „listu“ v případě, že se jedná o malý „fasciculus“ frotáží celku i detailů velkých děl, jak výše poznamenávám, jsou všechny obtahy vedeny pod jedním datem listu úvodního i v případě, že dokumentování nějakého kancionálu nebo graduálu pokračovala ještě také druhého dne. Aby nedošlo k matení, bylo pouze úvodní datum platné, jsou-li data dvě, jedná se opět o „renonc“. Při dokumentaci „velkých kusů“, čili „notných soust“, kromě nezbytného „bajverku“¹⁰⁶ bylo záhodno upozornit rovněž na skutečnost, že se jed-

106_Německý název „Beiwerk“ – příkrasa, vedlejší věc.

ná o uměleckohistoricky z výtvarného hlediska o zvláště hodnotné dílo, případně i z typologického hlediska pozoruhodné. Protože u zmiňovaných „velkých štyků“ vznikl většinou téměř „štůsek“ obtahů jak celku, tak i jeho jednotlivých částí a prvků, bylo třeba již na místě obtahy zařadit do posloupnosti a provizorně pospojovat; extra číslovány obtahy již nebyly. Že bylo možné popisy ještě kromě obtahování při dokumentaci stihnout, umožňoval jednotný šifrový a zkratkový systém, jehož metodika se během prací postupně vyvinula. Při procházení obtahů a dokumentace jaksi ex post a případně až za delší dobu, šifrování a zkratkování umožnilo orientovat se a rychle si učinit představu o vzhledu dokumentované památky. Šifrování jsem také naučil příležitostného pomocníka nebo pomocnici. Někdy bylo nutné zaznamenat titul u některých zpravidla již manýristických tisků s velice dlouhým titulem, zásadně vždy pouze první slovo, které není podstatné z hlediska obsahu, a potom z textu vybrat to hlavní, jak bývá někdy v knihopisných záznamech.

Co si máme představit pod slovem „šifra“?

„Šifra“ je má standardní grafická značka v záhlaví listu formátu A5, užívaná při popisech obtahů hned na místě po dokončení frotáže. Šifry jsem zavedl proto, abych při nedostatku času během sběrů „v terénu“ nemusel užívat slov nebo dokonce vět v případě opakujících se charakteristik či stručných definic. Abych měl situaci ulehčenu, zvolil jsem si zkratky v podobě grafických symbolů i pro některá stále se opakující slova jako kupříkladu totěž, téhož, přední deska, zadní deska, slepotisk, zlacení, zlatotisk, spony háčkové, spony dírkové, štítky, nárožnice, pukly, středové kování, hranové kování, zkosení hran atp. Svým způsobem jsou šiframi vlastně i jakékoliv použité standardní zkratky, často jednopísmenové, u pojmu jako *díl, svazek, hlava knihy, pata knihy, přideštit, předsádka, kapitálek šitý, kapitálek barevný, kapitálový vaz, mezivazí, pokryv, deska, dřevo, lepenka, pergamen, papír, mosaz, bronz, prošívání, vázání, klopý, chlopně, stuhy, obalová vazba, sáčková vazba, prošívání hřbet, měkká vazba, formát 2°, 1°, 8°, 16° atd., kloub, knižní blok, korpus, vazba pravá, složky, stehy, šití, vazy, dvojvazy. A k výzdobným technikám řezání, puncování, malování, lako-*

vání, aplikace, mozaika, podkládání, vykládání, rytí, perforování, cizelování. A ještě ornamentální, figurální, typologický znak, kompozice, ornament, figurace, válečkový pás, razítko, kolek, plotna, linka, dvojlinka, trojlinka. K typům kompozice a kompozičním prvkům rámová kompozice, dominantová kompozice, rámově-dominantový typ, mixní typ, rám, vložené pole, vpadlé pole, volné pole, střední pole, nárožní výplň, redukované střední pole... Nezapomeňme na *supralibros, titul, text-nápis, supralibros znakové, iniciálové, jmenné, textové...* Samozřejmě také ještě *obtah, neúplné, konjektura, poškozeno, pozdější doplňky, chybí, převazba, incertum* a tak dále jak po paměti nazdařbůh uvádím vlastně terminologický heslář názvů vesměs typologických a relevantních znaků, jež při rychlovidenci nutno občas zachycovat zkratkami. A málem bych byl zapomněl ořízku: ořízka zlacená, barvená, malovaná, puncovaná a jejich kombinace, to jsou jednotlivé techniky. A nakonec jako perličku: hojně byly užívány i zcela banální zkratky, kupodivu však často potřebné – HKV neboli Historická knižní vazba a ČRV, to jest Česká renesanční vazba.

Prý jste si nechal na obtahy vyrobít speciální krabice...

Ano, ty jsem si dal zhotovit v Liberci, hradilo je pracoviště, a byly připraveny pro formát A5. Jsou i dobře přenosné a uložitelné, měl jsem jich zásobu. Uloženy byly na pracovišti, s sebou jsem vozil jen pracovní tašku. Pokud jsem knihy fotografoval, byl to ovšem neúspěšný pokus, fotografie nebyly použitelné k publikování a někdy ani k identifikaci materiálu. Také mě při evidování a dokumentaci materiálu zdržovalo, že po jistý čas jsem dokonce lepil na volná místa předních přideštit zvláště významných exemplářů papírové štítky, upozorňující na historickou hodnotu a uměleckohistorické kvality dané vazby. Fixoval jsem ovšem ty štítky pouze na volnou plochu papírového potahu přideštit nebo na holé dřevo bukové desky. Šlo totiž o to neporušit případně původní informativní kvality přelepovaného místa. Jakékoliv původní dochované prvky na vazbě totiž mohou mít výpovědní hodnotu, a proto vlastně i charakter typologických znaků, napomáhajících při datování a atribuci dané vazby. Kolegové mě ještě po letech upo-

zorňovali, že našli třeba v Broumově nebo v Litomyšli na předešlý některého starého tisku onen upozorňující štítek. Ještě musím dodat, že na fixování štítků jsem při sběrných cestách vozil i speciálně zhotovené lepidlo, nestravitelné pro hmyz. Celou „dokumentační“ výbavu, včetně potřeb pro fotografování vybraných exemplářů, jsem později během cest přestal vláčet. Byla to tehdy nadšená romantická práce na zvoleném díle. Nakonec už se jednalo často pouze o boj s časem, protože jsem nepočítal s tím, že na některém místě pobudu někdy nečekaně dlouho, déle než den. Nebo ta dobrodružství, když jsem ještě před půlnocí vytahoval pana faráře z postele, abych to stihnul, abych aspoň trochu viděl obsah farní knihovny, jestli mám zůstat, nebo odjet.

Krabice byly vyrobeny jen pro tu dobu, protože jste předpokládal, že se k tomu pak ještě vrátíte a budete materiál přeuspořádat?

Byly pro dlouhodobé, trvalé uložení. Než jsem si krabice pořídil, měl jsem všechen materiál v regálech na stěně, a tam byli i běžci. Většinou řazeno podle abecedy, pak podle dílen, to znamená dle určitého okruhu náradí. Zpravidla se nejednalo jen o jednu dílnu, ale šlo o okruh náradí, určité kontinuum souboru.

Rozhodl jste se už na začátku, že budete alba třídit podle náradí, supralibros, nebo ještě přidáte nějakou další kategorii? Teď je sbírka roztržena na dvě alba. Jak Vám posloužila?

Alba byla pracovními pomůckami. Protože jsou si velmi podobné hlavně ornamentální plotny, když je na nich třeba pletenec, průpletka, uzel, motiv arabesky nebo mauresky, což je v podstatě geometrizovaná arabeska. Totéž se týká různých ornamentálních válečkových pásů atd. I když materiál již byl identifikován, atribuce byla jasná, zřejmě, že jde o český materiál a že s ním pracoval např. Pavel Čížek nebo Pavel Gutsch, Němec, ale pak se zřejmě počestil, jak již řečeno, a psal se jako Kuč, šlo přesto vlastně o kontinua dílen někdy až dvacetiletého anebo až třicetiletého trvání. Aby se v materiálech bylo možné vůbec orientovat, sestavil jsem si pro pracovní potřebu album exemplárních obtahů náradí evidentně českých dílen, především pražských knihářů. Během atribucí velkého množství postupně přibývajících frotáží jsem si mohl in-

certa právě ověřit porovnáním se vzorovými obtahy v albu. Otisky, zvláště válečkových pásů, totiž bývají často navzájem velice podobné a s pouze milimetrovými distancemi v detailech se liší. A právě k tomu měla sloužit vzorová alba obtahů válečků, kolků a ploten. Obtížná rozlišitelnost se týká většinou především ornamentální motiviky válečkových pásů, zvláště pásů arabeskových, maureskových, groteskových, florálních, listenových a mixních struktur rostlinných pásů a figuralit. Na příklad pásy s výjevem z Písma nebo medailony na vertikální ose, obrústané listovím a tak dále. Ale týká se to též ploten s výjevem většinou z Nového zákona jako Ukřížování, Zmrtvýchvstání, Nanebevstoupení atd. Anebo symbolické postavy jako třeba Judit a Lucrecia, zpravidla ve dvojicích. U poprsí reformátorů takové problémy většinou nejsou.

Vytvořil jste si specifickou terminologii pro identifikaci některých postav na slepotiskových vazbách: „hubatý Luther“, „rozplizlí svatí“ atp. To bylo asi také jen pracovní názvosloví...?

To bylo čistě pracovní a pomocné pojmenování. Jinak jsem pro anonymy prozatím používal pojmenování jako „Mistr AB“ nebo „Mistr Práv českých“ a tak podobně. K posledně uvedenému – později se ukázalo, že šlo o Poláka. Byl to Michal Polák, který se přistěhoval z Krakova do Prahy. Ohledně onoho „hubatého Luthera“: při komparacích obtahů během atribucí jednotlivých vazeb mi bylo nápadné, že hlava Luthera v medailonu dotyčných válečků měla téměř až korpulentní tváře. A tak dostal dotyčný váleček, to jest otisk válečku při frotážování, ono humorné pojmenování. To abych jej okamžitě poznal. Luther je v ornamentálním válečkovém pásu zpodoběn spolu s ostatními reformátory, Janem Husem, Erasmem Rotterdamským a Filipem Melanchtonem. Jedná se o charakteristický ornamentální válečkový pás s hlavami reformátorů v medailonech, jež bývají kruhové, ke konci 16. století už oválné, posazeny na vertikální ose, většinou v podobě žerdi, která je obrústána úponkami nebo akantovým listovím. Tento motiv byl úžasně rozšířen zvláště v polovině a druhé polovině šestnáctého věku u nás v prostředí výrazně převážně utrakvistickém, spolu ještě s šířícím se luterstvím. Autorem grafického prototypu je patrně Urs Graf.¹⁰⁷ Poté se ho zmocnili zlatníci, grafikové a kreslíři, řezbáři a rytci a stal se

107_Urs Graf (1485/1490–1529?), malíř, kreslíř, zlatník, mědirytec, řezbář v Basileji. *Ottův slovník naučný*, 10. díl, Praha, J. Otto 1896, s. 394; *Der große Brockhaus*. Siebenter Band, Gasse, Leipzig, F. A. Brockhaus 1930, s. 394.

108_Z německého „der Schneider“, řezáč, od „schneiden“, řezat.

oblíbenou součástí ornamentiky bordur titulních listů, ornamentálních rámců stránek psaného nebo tištěného textu a objevuje se hojně i na textiliích, keramice, dokonce i sgrafitech. Samozřejmě je častým motivem také na knihařských válečcích, řezán podle dobové grafiky a zvláště podle již tehdy vycházejících přílohových listů anebo dle dekorací v dobových tiscích. Výzdobné nářadí tehdy zhotovovali kovoví zvaní „řezáči“ nebo „šnajdeři“¹⁰⁸ a jejich artefakty byly, jak již uvedeno, zhotovovány téměř „sériově“, ve velkém. K nám byly dováženy zpravidla ze Saska a z ostatních vesměs protestantských území na sever a na severozápad od Českého království. Proto válečky s tematikou hlav reformátorů se týkají samozřejmě téměř bez výjimky protestantského materiálu, kalvinistických materiálů již daleko méně, tam převažuje nefigurální ornamentika. Kalvinisté a poté i naši Čeští bratři se figuraci většinou vyhýbali. Pokud byla ornamentika nefigurální a nebyla „ideově závadná“, používala se i v katolických dílnách. Katolické artefakty ovšem měly vlastní ikonografii. Zato pouhý ornament nevedl nikomu, ani kalvinistům, ani protestantům nebo katolíkům.

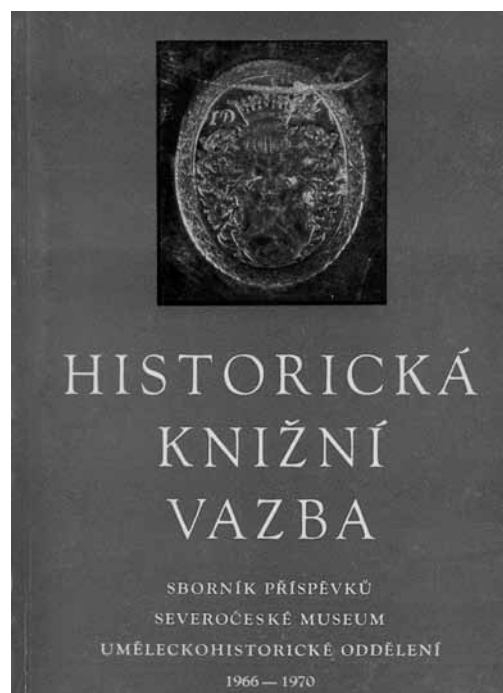
Charakterizoval byste svou práci, která je nyní k dispozici v Severočeském muzeu, a zpracovává se k výstavě, jako dokončenou, nebo v torzálním stavu, nebo jak ji máme vnímat?

Je důležité, jaký termín zvolíme. Když se řekne „torzální“, vypadá to jako torzo skulptury, že tam něco chybí. To by nebylo přesné. Ne, že by to mou tehdejší práci desavovalo, ale řekl bych přesněji, že dílo sice není zcela dokončeno, ale celek lze považovat za přesto celkem uzavřenou záležitost. Jsou naznačeny dějiny bohemikální knižní vazby, aniž byl dokončen soupis. Je trochu všesnahou, chtít všechno, ale na základě desítek tisíc exemplářů lze už učinit závěry o celkovém stylovém vývoji. Ty překračují výdobytky Chytila, Lábka, Čadíka, Pešiny, Hamanové. Bylo totiž důležité sledovat i hospodářský vývoj a knižní velkoobchod – jak a odkud se knihy vozily. Jak vypadaly ve vztahu k vazbě náboženské poměry v Čechách a jejich proměny. Kulturně-politické reflexe, vývoj humanismu u nás, stav básnictví, to vše se pozná i na knižní vazbě. Jak, proč a kdy se měnila kulturní orientace Čech. To vše se podařilo zjistit, k tomu provedený výzkum snad stačí.

Když to shrneme: Vaše práce je dlouholetým svědectvím Vašeho bádání...

Teď mě napadá, že to zpřesním: Nebyl dokončen soupis, ale dějiny bohemikální renesanční knižní vazby byly v obrysech vypracovány, takže lze s nimi pracovat. Už z toho by byla velice tlustá knížka. Ale je také možné zjistit, jak vypadala komunikace a dovoz, na koho byla napojena Praha, na koho naopak jižní Čechy, které dost tendovaly k Podunají, to je hotové. To se podařilo, i když to není publikováno, ale drobně se objevuje v mých zprávách a v různých příspěvcích u nás i v zahraničí. K velké monografii na téma „Česká renesanční knižní vazba“ sice zatím ještě nedošlo, ale byl alespoň načrtnut, snad i dosti detailní, obraz rámce stylového vývoje české renesanční knižní vazby od konce 15. století do počátku doby pobělohorské. Metodologickým přínosem v rámci budovaného oboru je zřejmě i stanovení závazné odborné nomenklatury k typologii, terminologii, datování i atribucím materiálu.

Děkuji Vám za trpělivost a vstřícný a otevřený rozhovor, pane profesore!

Obálka sborníku redigovaného B. Nuskou.

Bohatě naplněný život (K devadesátinám prof. Bohumila Nusky)

EVA KOUDELKOVÁ

Když jsem byla požádána o napsání *laudatia* při příležitosti páne profesorova významného jubilea, pochopitelně jsem se cítila poctěná a potěšilo mě to. Jenže brzy poté, co jsem kývla, jsem strnula. Vzpomněla jsem si totiž na rok 2003, kdy jsem pořádala sborník *Práce zahání démony* k sedmdesátinám nynějšího jubilanta, a na jeho tehdejší kategorický imperativ: „Jenom, proboha, žádná *laudatia*!“

Pochybuji, že dnes, téměř po dvaceti letech, se názor oslavence v tomto ohledu nějak zásadně změnil. Plně to chápu, být vyzvednut na piedestal a v tváři mít povinný ruměnc z toho, kdo je chválen, být zcela zaslouženě, musí být neuvěřitelně drásavé a ve svých důsledcích trapné. Tím spíše, když vím, že pan profesor netouží po zviditelňování a září reflektorů, po pozornosti velkého množství lidí a po všemožných poctách, jakkoliv zasloužených.

Abych tedy předešla jeho případným rozpakům, pokusím se aspoň trochu distancovat se od stylu, jaký bývá s *laudatii* spojován, a vynasnažím se, aby atmosféra mého vzpomínání byla méně škrobená a obřadná, ale naopak se přiblížila způsobu našich vzájemných setkávání osobních či telefonických. Přičemž ta telefonická, často předlouhá, a ještě opakovaná, jsou plnoprávnými způsoby konverzace, jež neradno podceňovat.

Známe se přes třicet let, od chvíle, kdy jsme oba přišli na tehdy nově vzniklou Fakultu pedagogickou rodící se Technické univerzity v Liberci, v té době však ještě Vysoké školy strojní a textilní. Zpočátku jsme chvíli působili na jedné katedře, rozsáhlém slepenci zvaném katedra společenských věd, jenž se však brzy začal členit na jednotlivé menší katedry, už podle oborů. Pak jsme se potkávali jen na schůzích vedoucích kateder, on v čele katedry filosofie a já katedry českého jazyka a literatury, ale daleko více si pamatují setkávání jiná. Ta byla v rámci spolku libereckých spisovatelů, jenž brzy po svém založení v roce 1998 jistě ne náhodou právě na návrh B. Nusky přijal název Kruh autorů Liberecka. Těch nekonečných společných diskusí, rokůvání i hádek, jak se tříbily názory! A nemyslím jen mezi námi dvěma. Už tady mě zaujalo, že ač je pan profesor velmi zdatný rétor, nemá nešvar mnoha jiných, totiž uzurpovat si v debatě veškerý prostor pro sebe. Umí naslouchat druhé straně a nečiní mu to potíže.

Nejblíže jsem však k Bohumilu Nuskovi pronikla díky jeho knihám, jež začal od roku 2004 vydávat v našem Nakladatelství Bor. Je to pochopitelné, vezmeme-li v úvahu, že při několikerém čtení každé z nich, jež je součástí práce redaktora, jsem pronikala do my-

šlenkového světa jejich autora hlouběji, než se děje při běžném jediném čtení. Koneckonců, skoro každý čtenář jistě má knihu, kterou přečetl víckrát než jednou. A takoví mi jistě dají za pravdu, že při dalších čteních odkrývali nové a nové vrstvy textu, čímž se zároveň hroužili hlouběji do nitra jeho tvůrce. Vždyť pro B. Nusku, tak jako pro všechny dobré autory, platí maxima Franze Kafky, převzatá prý z Flauberta, jak někde napsal Miloš Štědroň, že tvůrce a jeho dílo jsou v řádu a v pravdě, že tedy dílo je spojeno s osobou tvůrce a ve shodě s tím, čím je a čím chce být.

Stojím před těžkým úkolem vtěsnat esenci osobnosti do minima řádků, což znamená vysunout do popředí jen několik charakteristických jednotlivostí, jež mě natolik zaujaly, že jsou součástí mého portrétu Míly Nusky, jak ho nosím v sobě. Navíc ještě musím dávat pozor, abych neprozradila něco, co on by si ve své skromnosti a plachosti nepřál, aby bylo příliš známo. Věru přetěžký úkol, avšak směle do toho, přičemž prosím laskavého čtenáře, aby v následujícím výčtu rysů nehledal žádnou hierarchii. Jsou řazeny vedle sebe jako částčky jednoho celku, co do pořadí zaměnitelné.

Jistě sem patří rozsáhlé vědomosti, a nejen z oborů, jež vyučoval na fakultě, tedy filosofie, estetiky, dějin umění, kulturní historie a kulturní antropologie. Jeho přednášky z těchto disciplin byly téměř legendární a navštěvovali je nejen studenti univerzity. K uvedeným oborům bych přidala ještě aspoň psychologii, religionistiku, lingvistiku, nejen tu klasickou, jak jsem si dlouho myslela, teatrologii či obecnou historii, a samozřejmě symboloniku, nový vědní obor, jež sám celý vybudoval. A to jistě není všechno.

Při této příležitosti nelze opomenout jeho pracovitost či spíše dřičivost, pečlivost až preciznost, přísnost a náročnost především vůči sobě, což je nesporně dáno odpovědností k vlastnímu jménu. Nenapíše nic, za čím by si nestál, a pokud si něčím není jistý, musí si to ověřit ve své bohaté knihovně, *všeknihovně*, jak on říká, a také ve výpiscích a výstřízcích, v nichž se vyzná jen on sám. V dnešní době, toužící po rychlém a bezbolestném úspěchu, něco nepředstavitelného!

Nemohu nepřipomenout jeho skromnost, třebaže už byla zmíněna. I když, možná to nevystihuje jeho osobnost přesně, protože když chce, dokáže být velmi neskromný... Nazvěme to spíše pokorou, již on sám vnímá jako spásnou.

Ač primárně člověk vědy, neuzavírá se B. Nuska před vnějším světem. Dělal to vždycky, i za minulého režimu, který mu také náležitě oplácel. Situaci lidí vystavených totalitní moci také tematizoval

v některých svých dílech (jmenujme aspoň *Padraikův zánik* a chystaný *Granátový náhrdelník*). Velmi pečlivě však sleduje i současné dění, ale není mu z něj dobře, i kvůli všeobecnému mravnímu úpadku. Proto stejně ze všeho nejrady setrvává v sobě nejmilejším světě poezie a vážné hudby, avšak především tvorby, jež je jeho bytostnou potřebou.

Podobně potřebuje mít i jistotu útočiště, vědět, že se má kde uzavřít, obklopen tím, co má rád. On sám to označuje za *bytování o samotě*. Už když jsem ho poznala, měl svůj azyl ještě na předešlém pracovišti v muzeu. Tehdy svému útočišti říkal *cella*, a ta místnost měla opravdu i podélný tvar, jímž se vyznačovaly celly ve středu řeckých a římských chrámů. Zatímco však ty tehdejší neměly okna, on vždy upřednostňoval výhled do zeleně. Ta muzejní takový požadavek splňovala, stejně jako další, vybojované později na půdě univerzity.

Z povahových rysů, jež bych nechtěla opomenout, zbývá už jen jeden – dobrota srdce a s ní ruku v ruce jdoucí laskavost a umění odpouštět. I těm, kdo mu jakkoliv ublížili, dokonce třeba s úmyslem ranit. A že by se taková našli!

Ubývá místa, a já jsem se ještě slůvkem nezmínila o jeho knihách, vydaných v našem nakladatelství. A ty jsou přece pro náš vzájemný vztah stěžejní. Uvedu dvě, k nimž mám nejbližší. Ač jsou tematicky zcela odlišné, pojí je zasazení do jubilantem milovaných jižních Čech, letní atmosféra, i když v případě té první ne tak zcela, a také silný, vše přesahující duch nostalgie. Tady muselo bytostněmu nostalgikovi, jak autor sám sebe označuje, být opravdu dobře, a z knih to vážně lze vycítit.

Starší z próz, nazvaná *Ptačí údolí*, mně kromě silného prožitku povětšinou až rozverně pojatého příběhu, ovšem s tragickým koncem, přinesla první pracovní setkání s autorskou metodou B. Nusky, založenou na volném toku slov, kdy se autor k napsanému vrací, a hned několikrát, aby doplnil, co neřekl poprvé, když psal v jakési extázi a poddal se prostě tomu, co tryskalo z jeho nitra. K oněm návratům užívá různých vsuvek, odboček a všemožných dalších prostředků, jež se nabízejí. Text tak narůstá a bobtná, což se samozřejmě odráží na objemech jeho knih. Tato uvolněnost, spojená s používáním archaismů, kombinovaných s neologismy a výrazy označovanými jako *padryslava*, naznačuje jeho pojetí psaní jako hry. Součástí páně autorovy poetiky je překračování hranic žánrů a využívání intertextových a interkulturních aluzí, přičemž pochopitelně vychází ze svých rozsáhlých znalostí již zmíněných disciplín. A ještě něco – součástí knihy jsou jeho vlastní tak zvané samokresby, jež neilustrují text, ale vznikají souběžně s ním a jsou jeho rovnocennou složkou. Je to už všechno? Zajisté nikoliv.

Nelze nepřipomenout, že kniha má doslov, o nějž B. Nuska požádal svého letitého přítele Miloslava Nevrlého, čímž se zrodila celá další poměrně rozsáhlá kapitola, neb autor doslovu byl potěšen a povzbuzen volností, jíž se mu při psaní dostalo, a ve svém textu se vyznal ze čtyř blaženství, jež mu četba knihy přinesla. Nelze na závěr necitovat z prvního z nich, čímž ukončíme nastolené téma autorského stylu B. Nusky:

„Opojné je hned PRVNÍ blaženství. Blaženství proudů slov. Nekončícího proudů, jako když ve velehorách tryská z ledovce již deset tisíc roků (...) neustávající životodárný proud. Přiznávám se, že jsem při četbě čekal – s rozkoší až mučivou – na další, šestisté padesáté čtvrté ujištění, že *příroda se k Holečkům opravdu dere odevšad*. Mohlo to být zdůrazněno i vícrát! Sedmsetkrát by bylo málo! Blaženost stoupala, když bylo po šedesáté páté potvrzeno, že zahradní svítidla jsou opravdu *bílými koulemi z mléčného skla*. Obdivuji autora, do těchto blankytných kondořích výšin bych se já nikdy neodvážil se za ním vznést! A při tom jsou tak čiré, osvobozující! (...)“

Jak daleko mám do autorova až renesančního rabelaisovského slovního epikurejství, předaleko do mannovské (ovšemže míněno thomasomannovské) šíře a důkladnosti psaní, ve kterém se netřeba ohlížet na nějaké slovo, odstavec či stránku navíc! Autorova volnost a svoboda mně schází! Ono evangelijní *spiritus flat ubi vult*, duch vane, kam chce. Závidím mu, když bolestně vzpomínám na knutu, kterou *mě* bičovali vydavatelé a nakladatelé: první vydání *Knihy o Jizerských horách* podmínili třemi sty stránkami strojopisu, ani o stranu víc. (...)“

Druhá knížka, jíž chci zmínit, se jmenuje *Skautské léto* a je v řadě Nuskových titulů z našeho nakladatelství zatím poslední. Mám ji spojenou s dobou covidovou, kdy jsme se s panem autorem intenzivně scházeli a rovněž hojně telefonovali, abychom tak zvané pekli její vydání. B. Nuska se tehdy rozhodl konečně vydat v plném znění dílo, jež vzniklo už na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, ale svůj počátek mělo v jeho zápiscích coby čtrnáctiletého skauta z roku 1946. Pro nové vydání text velmi pečlivě revidoval a v tomto období jsem byla svědkyní jeho neuvěřitelné proměny. Čím hlouběji se nořil do textu, který je mimochodem velmi rozsáhlý, ve vydání o formátu A4 má skoro 400 stran, tím silnější proměnou procházel. A nebyla to existenciálně těžká proměna karkovská, byť Kafka patří k Nuskovým autorům z nejmilejších, tady šlo jednoznačně o proměnu obrodnou a úlevnou. Mílovi, tedy panu autorovi, tehdy ze všeho nejdřív začaly zářit oči, což bylo nejnápadnější, pak se mu postupně vyhlazoval obličej a nakonec se narovnalá celá jeho postava, do té doby nachýlená pod tíhou starostí, které tehdy měl. A za všechno mohla ta knížka, díky níž se vrátil do šťastných dob skautského dětství, jež pro něho byly iniciační. Najednou byl tím malým skautíkem nejen psychicky, ale i fyzicky. A při tom neustále vzpomínal, sršel nápady na podobu chystané knihy a jednoho dne se pustil do jejích ilustrací, protože těch původně plánovaných bylo málo. Zároveň samozřejmě stále pracoval na revizi textu, protože je velmi důkladný a poctivý, a při tom všem přirozeně potřeboval sdílet další nápady a konzultovat případné změny, což by bývalo vedlo k novým a novým telefonátům v kteroukoliv dobu denní až pozdně večerní, kdybychom si nakonec nestanovili jakési časové mantinely. Té knihy byl plný a mně působilo radost pozorovat, jak moc tehdy pookřál, což bylo patrné i z pouhého hlasu v telefonu.

Vydat tuto knihu od něho bylo velmi rozumné rozhodnutí. K radostné a povznášející práci na ní si odskočil od psaní své knihy knih,

temného veděl *Granátový náhrdelník*, o němž však on i všichni zasvěcení vždycky hovoří jen jako o GN. A odskočil si proto, aby nabral vody živé. Už to potřeboval.

I *Skautské léto* pro mě bylo zjevení, a nejen z toho důvodu, že výrazně obohatilo moje povědomí o skautingu u nás i ve světě. Potěšení spojených s touto knihou bylo moc, ale nechci se opakovat, neboť jsem se z nich vyznala ve své recenzi-nerecenzi v periodiku Světlik.¹ Neuvedla jsem tam však něco, co se hodí sdělit zde. Je to poznatek, že B. Nuska za mnoho dobrého v sobě, včetně životního přesvědčení o nutnosti neustálé kultivace ducha, vděčí právě skautingu a osobě náčelníka svého oddílu ing. Jaromíra Marka, zvaného Markýz. Kdyby ty podněty padly na někoho, kdo by si s nimi neuměl nebo nechtěl poradit, přišly by vniveč, ale díky mimořádné shodě okolností se tak nestalo. Celoživotní inspirátor a vzor Markýz by měl ze svého učedníka radost.

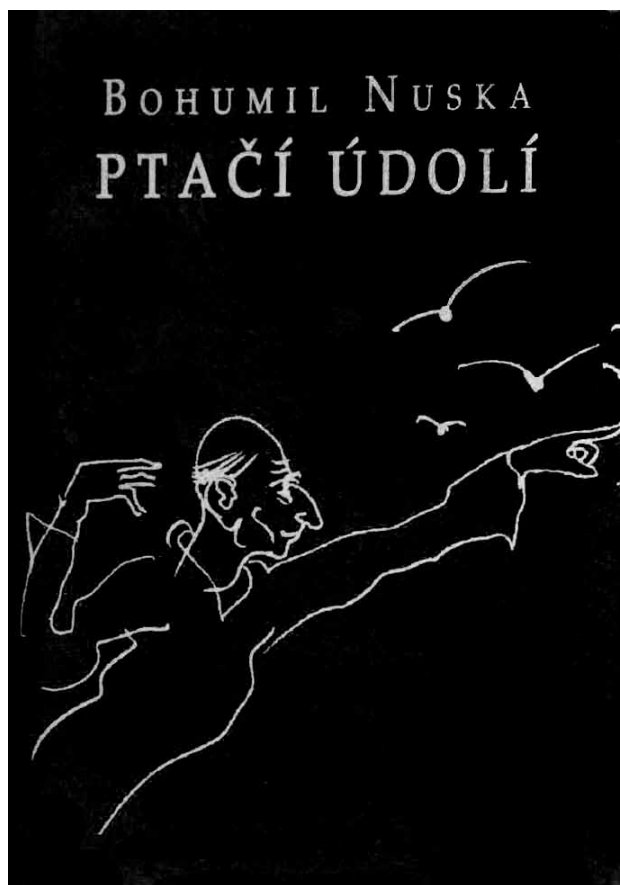
Zbývá už jen vrátit se k titulu tohoto textu. Neznám nikoho jiného, o kom bych dokázala prohlásit s takovou jistotou, že prožil bohatě naplněný život. Navíc B. Nuska ho stále aktivně prožívá, navzdory svému věku. A řečeno ústy Karla Čapka, dává světu příklad, že život stojí za to. Že je plodný a přehojný. Že lze nestárnout. Že duch překonává léta. A tak mě napadají úvahy z biblické knihy Kazatel o tom, že všechno na světě má svůj čas, svou chvíli, a představuji si, že B. N. si všechny svoje chvíle vyzobal a prožil. Až snad na jednu – chvíli sklizně. Její čas ještě nenastal, protože k tomu dojde, až bude dokončeno autorovo opus magnum, výše zmíněný *Granátový náhrdelník*. Jeho tvůrce na něm zatím pracuje s urputností sobě vlastní, obrušuje, hladí, tříbí a cizeluje. Ale stále není spokojen. A bude někdy? Naštěstí není třeba si zoufat, protože nad jemu podobnými stojí všechny nejvyšší mocnosti, které nedokončení díla nedopustí.

Aspoň tomu tak je v povídce *Tajný zázrak* od věhlasného argentinského spisovatele Jorge Luise Borgese. A co na tom, že jde o fikci? Její protagonista Jaromír Hladík, literát židovského původu, získá v době nacistické okupace čas na dotvoření rozpracovaného díla dokonce i na popravišti. Tam se náhle zastaví čas, vojáci z popraviště čtyři znehybní, kapky deště zůstávají viset ve vzduchu a k smrti odsouzený spisovatel se může dát do práce. Domýšlí, kombinuje, vybrušuje své hexametry, a teprve v momentě, kdy nalezne poslední přívlastek, zázrak končí, déšť dopadá na zem a vystřelené kulky letí ke svému cíli.

Dospěla jsem k závěru textu, v němž vše směřovalo k tomu, abych ukázala a doložila mimořádnost osobnosti, jakou Bohumil Nuska byl a je. Měla jsem tu čest s ním často spolupracovat i diskutovat. Bylo to nezapomenutelné, a já jsem za setkávání s ním hluboce vděčná.

Dr. Eva Koudelková / Nakladatelství Bor

¹ KOUDELKOVÁ, Eva. V tvorbě se nestárne aneb Devadesátník Bohumil Nuska. *Světlik* č. 86, 4/2022, s. 37–40.

Obálka knihy *Ptačí údolí*

Obálka knihy *Skautské léto*

SLEPÍ SVĚDKOVÉ DOBY

výstava slepotiskové výzdoby na české knižní vazbě 16. století

15. 9. 2022 — 17. 1. 2023

SEVEROČESKÉ MUZEUM V LIBERCI

VÝSTUP VÝZKUMNÉHO PROJEKTU NAKI II „SLEPÍ SVĚDKOVÉ DOBY. SLEPOTISKOVÁ VÝZDOBA KNIŽNÍCH VAZEB“ (DG20P00V010)
VE SPOLUPRÁCI S FAKULTOU RESTAUROVÁNÍ UNIVERZITY PARDUBICE

Zpráva o projektu Slepí svědkové doby

ANNA KAŠPAROVÁ

Od roku 2020 se Severočeské muzeum v Liberci a Fakulta restaurování Univerzity Pardubice podílejí na projektu *Slepí svědkové doby. Slepotisková výzdoba knižních vazeb*. Ten, jak už název napovídá, je zaměřen na výzkum slepotiskové výzdoby na knižních vazbách 16. století v Čechách. Tento výzkum patří mezi projekty podporované v rámci *Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity (NAKI II)*.

Téma historické knižní vazby stálo po druhé světové válce dlouhou dobu stranou zájmu badatelů. Po Pavlíně Hamanové a Bohumilovi Nuskovi, kteří na čas prolomili nezám o tegumentologii, se od sedmdesátých let 20. století na tomto poli opět rozhostilo ticho. Změna přišla až v následujícím miléniu, kdy se výzkumu, zejména v oblasti gotické knižní vazby (mj. také díky zpřístupnění německé databáze slepotiskového nářadí EBDB¹), postupně chopili badatelé Michaela Baumlová, Kamil Boldan a Jiří Glonek. Zatím nejkomplexnější studii věnovanou výzdobě knižní vazby představil Petr Voit v roce 2020 v publikaci *Vzácné knižní vazby Strahovské knihovny v Praze*.

Řešitelský tým projektu *Slepí svědkové doby* navázal tam, kde skončil již zmíněný Bohumil Nuska, který se soustředil na slepotiskovou výzdobu v Čechách 16. století. U zrodu projektu stál dar Bohumila Nusky Severočeskému muzeu, který čítal tisíce obtaů knižní vazby, tj. tužkou provedených frotáží konkrétních vazeb. Materiál nasbíraný v průběhu dvaceti let po celých Čechách byl důmyslně zpracován nejlépe, jak to bylo v tehdejší analogovém světě

možné. Nyní v rámci projektu byly všechny frotáže digitalizovány a původní Nusko třídění prošlo komparací a dalším roztríděním. Veškeré úsilí směřovalo k zásadnímu cíli: vytvořit národní databázi českého slepotiskového nářadí a dílen 16. století. Výsledná databáze získala pojmenování NUSK a s koncem roku 2022 bude zpřístupněna on-line. Její první představení odborné veřejnosti proběhlo na 46. semináři knihovníků muzeí a galerií, který organizovalo Severočeské muzeum v září 2022 v rámci Knihovnické komise Asociace muzeí a galerií. Vedle ní pak byl odborné veřejnosti představen i motivický slovník knihvazačského nářadí. Mezi další výstupy projektu se řadí metodika pro popis knižní vazby. Výčet uzavírá výstava zaměřená na slepotiskovou knižní vazbu 16. a počátku 17. století nazvaná stejně jako celý projekt, *Slepí svědkové doby*. Výstava byla v prostorách Severočeského muzea v Liberci zahájena 15. září 2022 a téhož dne si mohli první návštěvníci také odnést kritický katalog.² Samotný výzkum přinesl řadu poznatků, které skládají další kamínky do mozaiky poznání o renesanční knižní kultuře a zároveň alespoň částečně splácí dluh české tegumentologii. Těší nás, že jsme mohli navázat na práci profesora Bohumila Nusky a posunout úroveň poznání dál.

1_EINBANDDATENBANK, <https://www.hist-einband.de/>

2_*Slepí svědkové doby. Slepotisková výzdoba na české knižní vazbě 16. století. Katalog výstavy*, [ed. Anna Kašparová]. Liberec: Severočeské muzeum v Liberci, 2022, 349 s. ISBN 978-80-87266-48-9.

Mgr. Anna Kašparová, univ. prof. Bohumil Nuska, Mgr. Petra Štovičková v knihovně Severočeského muzea v Liberci 25. 10. 2021, foto Milan Svoboda

Z historie GALERIE N Jablonec nad Nisou

RENATA ŠTOROVÁ

Když byla v roce 1960 založena Fakulta textilní Technické univerzity v Liberci (FT TUL) jako součást tehdejší Vysoké školy strojní, odpovídalo její technické zaměření požadavkům prosperujícího textilního průmyslu. Pro praxi tak v následujících desetiletích připravila tisíce technicky zdatných odborníků. Od svého založení prošla druhá nejstarší liberecká fakulta a v současnosti jediná textilní fakulta nejen v České republice, ale i Evropě, turbulentním vývojem, který odpovídá novým společenským potřebám. To se projevilo nabídkou nových studijních programů se zaměřením na progresivní technologie, inovativní materiály a nové možnosti uplatnění textilií. Sem lze zařadit například medicínské textilie, textilie pro automobilový a letecký průmysl, pro stavitelství a zemědělství, textilie pro vojenské a speciální aplikace, inteligentní „smart“ textilie apod. Kromě čistě technických oborů ale nabízí fakulta i speciální bakalářský program *Návrhářství*, který slaví

v letošním roce třicáté výročí od svého založení v roce 1992. Tento program je zaměřen na tvůrčí činnost spojenou s vyhledáváním netradičních způsobů výtvarného zpracování materiálů, a to i s ohledem na možnosti využití příslušných technologií. I díky této koncepci je o studium stále zájem. V současnosti bakalářský studijní program *Návrhářství* nabízí uchazečům atraktivní nabídku studia v zaměřeních *Návrhářství textilu a oděvu*, *Návrhářství skla a šperku* a *Textilní technologie a vzorování*. V akademickém roce 2001/2002 rozšířila Fakulta textilní svou působnost do Jablonce nad Nisou, kde vytvořila své detašované pracoviště pro zaměření *Návrhářství skla a šperku*. Tato specializace navázala na dlouhodobou šperkařskou a sklářskou tradici severočeského regionu. Význam pracoviště i studijního programu byly posíleny v letošním akademickém roce nově otevřeným magisterským studijním programem *Design – textil, oděv, sklo, šperk*.

Budova Galerie N, foto Zdena Hájková, 2013

Z Liberce na detašované pracoviště v Jablonci nad Nisou

Na specializovaném detašovaném pracovišti v bývalé budově Městského divadla v Jablonci nad Nisou na adrese Jehlářská 14/520 získala katedra designu důstojné profesionální tvůrčí prostředí pro unikátní studijní obor a technologické zázemí sklářských a šperkařských dílen. Působivý prostor bývalé pomocné budovy divadla z roku 1911 umožnil po rekonstrukci v roce 2002 vybudovat i reprezentativní výstavní prostor známý veřejnosti jako Galerie N (podle univerzitního označení budovy „N“), který nabízí všestranné využití včetně prezentace prací studentů a pedagogů.¹ Autor revitalizace původního prostoru pro účely galerie, Boris Šonský, k realizaci napsal: „*Přestavba původního prostoru na galerii je řešena radikálně, ale zároveň bez narušení kvality původního interiéru, kde zachovává mnoho originálních architektonických prvků až do posledního detailu. Interiér galerie je jedinečný svou strohostí a přitom exkluzivitou, která je vhodná pro mnoho typů instalací. Průhledem do horního patra galerie přes skleněné zábradlí a pochozí obvodové skleněné plochy nabízí výstavní prostor zajímavé komunikační vazby. Přízemí je částečně rozděleno stěnou z pohledového betonu, která slouží nejen jako optická dělicí příčka a výstavní plocha, ale je zároveň nosným prvkem schodiště a podlahy prvního patra. Citlivě renovovaná budova získala, kromě obnovy původních slohově charakteristických prvků, nový velkorysý funkční prostor s moderní a nadčasovou tvář. Interiérové řešení je založeno na jednoduchosti prostoru, na materiálu v něm použitém (beton, sklo, kov) a na monotónním barevném řešení, vyjádřeném šedým tónem. V tomto prostoru jde především o zdůraznění vystavovaných děl. Výstavní systém umožňuje různé druhy insta-*

*laci a variabilitu v prostoru. Důležitým prvkem v interiéru jsou svítidla, která zdůrazňují prezentaci vystavených exponátů a umožňují způsob a variabilitu nasvícení.*⁴²

Galerie, kterou spravuje Fakulta textilní Technické univerzity v Liberci prostřednictvím katedry designu, je univerzálně laděný prostor a její poloha v centru města se nabízí nejen pro pestrost témat výstav, poutavých pro laickou i odbornou veřejnost, ale také pro pořádání společenských akcí, které ji tak začleňují mezi významné kulturní stánky. Bezprostřední blízkost této budovy s divadlem, městským centrem, středními školami a Muzeem skla a bižuterie je ideální pro spolupráci a pracovní a zájmové návštěvy. Prioritou prostoru, na jehož provozu a formulování koncepce se od jeho počátku podílí řada odborníků jako Oldřich Palata, Svatoslav Krotký, Emilie Frydecká, Jana Válková Strýlková, Zdena Hájková a další, je zkvalitnění a obohacení studia, propojení teorie a praxe. Pro odborný růst studenta je důležité vidět vlastní práce ve vzájemné konfrontaci s výsledky spolužáků na společné výstavě. A navíc při aktivní přípravě a instalacích pravidelných semestrálních výstav a expozic závěrečného ročníku, které jsou nedílnou součástí výuky, získávají studenti zcela prozaickou zkušenost s výstavní praxí. Do programu galerie jsou zařazeny i výstavy pedagogů; studenti tak mohou bezprostředně porovnávat vlastní postoj s výtvarnými názory a s autorskou tvorbou zkušených výtvarníků našich i zahraničních. Dokladem dlouhodobé koncepce a kvality je zájem o prezentaci studentské tvorby ze strany dalších vysokých škol s podobným zaměřením. Představily se zde již jednotlivé ateliéry Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze, Vysoké školy výtvarných umění v Bratislavě, Akademie Sztuk Pięknych Wrocław nebo Fakulty užitého umění Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Výstavní program je doplněn o módní přehlídky, besedy s významnými umělci a komentované prohlídky. Instituce se pravidelně zapojuje do kulturního regionálního dění jako je Muzejní noc pod Ještědem. Své prostory nabízí i ostatním fakultám Technické univerzity v Liberci pro pořádání odborných konferencí a prezentaci studentských aktivit. Podstatu své práce a řadu úkolů plnila i v době nedávné covidové pandemie, kdy prezentace přesunula do online prostoru a přehlídky studentských prací prezentovala formou videodokumentů a vernisáže uváděla on-line na sociálních sítích.

Rozšíření kulturního rozhledu, spojení vědy a umění

Výstavní činnost se neorientuje jen na design textilu, oděvu, skla nebo šperku, tedy přímé oblasti studia. Na jednotlivých přehlídkách jsou zastoupeny užité umění, umělecké řemeslo, malba, kresba, grafika a další. Díky bohatému programu Galerie N si mohou návštěvníci rozšířit kulturní rozhled obohacený o spojení moderních technologií a umění výtvarných a humanitních zaměření.

Liberecké vysoké školství zaznamenává od svého vzniku v roce 1953 dynamický rozvoj od původní technické orientace, přes humanitní až po umělecké studijní programy. V případě fakulty textilní se

nejprve bakalářské a nyní i magisterské studium spojilo v jednom místě s bohatou tradicí teorii s praxí, vysoké školství s průmyslovou výrobou. Výstavní činnost, vernisáže, besedy s významnými umělci, komentované prohlídky, módní přehlídky a další aktivity galerie nabízejí ideální příležitost k neformální prezentaci designu jako součásti kreativních průmyslů. Zájem laické i odborné veřejnosti nás přesvědčuje o tom, že naše snahy jsou správné. Naším profilovaným zájmem a koncepcí nabízíme alternativu, obohacení kulturního vzdělání a zpestření kulturního života pro domácí publikum i návštěvníky regionu.

- 1_Samotná historie objektu nebyla doposud zpracována a zasloužila by si patřičnou pozornost.
- 2_Boris Šonský, *Interiér galerie, průvodní zpráva, Jablonec nad Nisou 2002*, archiv instituce.

Rekonstrukce ochozu galerie, archiv Petr Krajíček, 2002

Galerie N, foto Martin J. Pouzar, 2020

Seznam výstav Galerie N v letech 2002–2022

2022

- SEMESTRÁLKY 22. Výstava studentské tvorby BSP Návrhářství.
- ZAHRADY/SKLO. Josef Divín, Skleněné objekty a kresby.
- OBRAZY A. Svatoslav Krotký. Malba a další výtvarné artefakty.

2021

- SEMESTRÁLKY Textil/Odév 2021. Výstava studentské tvorby BSP Návrhářství.
- SEMESTRÁLKY Sklo/Šperk 2021. Výstava studentské tvorby BSP Návrhářství.
- SEMESTRÁLKY 2021. Výstava studentské tvorby BSP Návrhářství.
- Muzejní noc pod Ještědem 2021.

Semestrální výstava Textil Odév, foto Eliška Látalová, 2022

Semestrální výstava Textil Odév šperk, foto Adam Pluhař, 2022

- BAKALAUREÁTY 2021. Výstava závěrečných prací BSP Návrhářství.
- 100 let od založení SUPŠ Železný Brod. Výstava.
- POZOR SAHAT! Výstava studentské tvorby studijního zaměření Textilní technologie a vzorování BSP Návrhářství.
- STILL HUMEN, Legnica Jewellery Festival SILVER 2021.
- OBRAZY. Svatopluk Klimeš.

2020

- REMINISCENCES. Výstava akademici z Akademii Sztuk Pięknych Łódź.
- Dny evropského dědictví. Nejzajímavější památky budov, objektů, galerií a dal.
- BAKALAUREÁTY 2020. Výstava závěrečných prací BSP Návrhářství.
- FIGURA V POHYBU. Zuzana Kadlecová/malba.

2019

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE Textil/Odév. Výstava studentské tvorby BSP Návrhářství.
- BSP Návrhářství. Vernisáž s módní přehlídkou.
- Textilní ateliéry. VŠVU Bratislava.
- BAKALAUREÁTY 2019. Výstava závěrečných prací BSP Návrhářství.
- SKLO a ŠPERK. Výstava semestrálních prací studentů BSP Návrhářství.
- JINÁ KRAJINA, Jiří Jiroutek a Pavel Plánička/fotografie.
- eXISTENCE, Ateliér Produktového designu. SUPŠ Železný Brod.
- BOLZANOVA. Katedra fotografie FAMU, Katedra alternativního divadla DAMU.

2018

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE – TEXTIL a ODĚV, semestrální práce studentů BSP Návrhářství. Vernisáž s módní přehlídkou.
- NUSLE, HZA Bažant. Sériografie.
- DVĚ GENERACE, Vladimír Škoda a kol.. Obrazy.
- BAKALAUREÁTY 2018. Výstava závěrečných prací BSP Návrhářství.
- 100 LET – 100 NÁZORŮ. Výstava semestrálních prací sklo/šperk BSP Návrhářství.
- SETKÁNÍ V KRAJINĚ. Výstava pedagogů FP TUL.
- VARIACE. Emilie Frydecká. Krajka.

ZPRÁVY

- Výstava 120 let Moravské gobelínové manufaktury.
- RELATIVNÍ HRANICE/SPIRIT, Iva Kolorenčová, Lada Semecká, Markéta Váradiová. Sklo.
- LP 2018. Zdeněk Lhotský/Oldřich Plíva. Malba a sklo.

2017

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství, Vernisáž s módní přehlídkou.
- Jan Měšťan – tapisérie. Autorská výstava.
- BAKALAUREÁTY 2017. Výstava závěrečných prací BSP Návrhářství.
- SKLO/ŠPERK – výstava absolventů TON.
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství. Vernisáž s módní přehlídkou.
- 2017. A.TO.MY!. Výstava v rámci Mezinárodního Trienále skla a bižuterie.
- Svatoslav Krotký – METAMORFÓZA/Obrazy, nanoobjekty
- Zóna bez hranic – česko-slovenský současný šperk. Putovní výstava.
- ZAOSTŘENO. 2: Vladimír Komňacký – šperk a Tomáš Plesl – obrazy.

2016

- NAD NISOU. Oldřich Plíva a Zdeněk Lhotský.
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství.
- RETROSPEKTIVA s jistým omezením. Bohdan Mrázek.
- NA VELIKOSTI NESEJDE. Ludmila Šikolová/šperk a Andrea Tachezyová/grafika.
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE Sklo a šperk studentů BSP Návrhářství.
- O JABLONCI. ZUŠ Jablonec.
- AHOY – Art and Design. Výstava studentských prací UJEP Ústí n. L.
- NA PŮL ŽERDI. Václav Benda. Obrazy.
- TEXTILNÍ TVORBA. Mária Hromadová.

2015

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství.
- STÍNOHRY. Tomáš Pilař. Obrazy.
- FLEXUS AD MORTEM – Zatáčky ke smrti. Vladimír Šavel. Obrazy.
- ON/OFF PAPER. Výstava prací pedagogů z Akademii Sztuk Pięknych z Łódźe
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství.
- CESTY. Jana Budíková. Grafika.

- QUBUS 13 TH. Jakub Berdych ml. Skleněné objekty.
- OD ORNAMENTU KE SDĚLENÍ. Kolekce šperků/Muzeum w Legnicy.

2014

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství.
- REVOLT – 22. Mezinárodní šperkařská soutěž Legnica, Výběr autorské tvorby.
- BOD/BARVA/TVAR. Jitka Škopová. Design.
- KARKONOSZE – KRKONOŠE. Fotografové Jelenia Góra.
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství. s/š.
- A.TO.MY – Mezinárodního trienále skla a bižuterie JABLONEC 2014, výstava studentských prací.
- FIKTIVNÍ PROSTOR/ Zuzana Hromadová a PASTI Jan Heger.

Semestrální výstava Textil oděv, foto Anna Kopkova, 2019

120 let moravské gobelínové manufaktury, foto Emilie Frýdecká, 2018

- MISZMASZ. Výstava studentských prací z Akademie Sztuk Pięknych Wrocław.
- NAHOŘE PLÍVA – DOLE HLUBUČEK, Oldřich Plíva a Martin Hlubuček. Skleněné objekty.

2013

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE Textil/Oděv studentů BSP Návrhářství.
- NANO – DIGI Svatoslav Krotký/nanoobjekty & Emilie Frydecká/fotografie textilních struktur.
- SEVERSKÁ KOMBINAC. Výstava studentské tvorby Ateliéru skla/ Ilja Bílek, UJEP Ústí n. L.
- CESTA KE SVOBODĚ. Jindřich Štreit. Fotografie.
- V UMĚNÍ VOLNOST – Umělecká Beseda – 150 let. Výstava členů UB.
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE Sklo/šperk studentů BSP Návrhářství.
- „3 + 3“ aneb všechny barvy duhy. Lucrezia Škaloudová Puchmajerová, Markéta Pošarová a Hana Valešová. Výtvarné práce pedagožek Katedry primárního vzdělávání FP TUL.

Výstava KOP 90-09, foto Zdena Hájková, 2010

- COMMON MATTER – SPOLEČNÁ VĚC. Výstava studentských prací z Akademie Sztuk Pięknych Łódź.
- SCRIPTORIUM. Mikuláš Axmann. Grafika, kamenopisy.

2012

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE Textil/Oděv studentů BSP Návrhářství.
- Tapiserie. Jiří Holec.
- HELENA FEJKOVÁ A ČESKÉ TEXTILKY. Spolupráce návrhářky a našich výrobců textilu.
- MLADÝ TEXTIL@SK. Výstava Ateliérů textilního dizajnu a textilního priestoru Vysokej školy výtvarných umení v Bratislavě.
- SEXY – Mezinárodní festival Silver Legnica 2012. Výstava šperků.
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství.
- TERRAQUEOUS- (Island). Maroš Tunák. Fotografie.
- MALBA A KRESBA. Jacek Szewczyk, Anna K. – Szewczyk. Pedagogové Akademie Sztuk Pięknych Wrocław

2011

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE Textil/Oděv studentů BSP Návrhářství.
- Szklo [n]. Výstava studentských prací z Akademie Sztuk Pięknych Wrocław.
- ŠPERKY VYPRÁVĚJÍ PŘÍBĚHY. René Hora, Radomíra Jandová, Simona Kafková, Vladimír Komňacký, Jolana Nováková, Ludmila Šikolová a Petr Vogel. Výběr šperkařské tvorby.
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE Sklo/Šperk studentů BSP Návrhářství.
- KDE 13. Výstava pedagogů výtvarníků Katedry designu FT TUL.
- TISKY. Bedřich a Jan Kocmanovi. Autorská výstava

2010

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE Textil/Oděv studentů BSP Návrhářství
- SVĚTLO*BARVA*STRUKTURA. Ilona Chválová. Autorská výstava. Kresba, malba.
- TAPISERIE. Vlastimil Vodák/ ŠITO. Radka Vodáková. Výstava textilní tvorby.
- DEKADENCE. Mezinárodní festival Silver Legnica 2010. Výstava šperků.
- ATITUDY. Karol Weisslechner. Autorská výstava šperky a kresby. VŠVU Bratislava.
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE Sklo/Šperk studentů BSP Návrhářství.
- ECCE RERRA ...ejhle země. Jiří Nepasický. Malba.
- GUNA LEITE – PROSTOR. Jan Měřička. Grafika.

- KOP 90-09. Výstava absolventů Ateliéru skla Václava Kopeckého, VŠUP Praha

2009

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE Textil/Oděv studentů BSP Návrhářství
- DAGMAR PIORECKÁ. Autorská tvorba/tapiserie-malby-kresby.
- PLÍVA&LHOTSKÝ. Oldřich Plíva, Zdeněk Lhotský. Sklo.
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE Sklo/Šperk studentů BSP Návrhářství.
- NEW ORNAMENT. Mezinárodní symposium Liberec/Bratislava/Lodž. Putovní výstava textilní tvorby.
- TAPISERIE/Eva Brodská & FOTOGRAFIE/Hana Rysová
- FOTOGRAFIE. Prezentace studentů UP Olomouc

2008

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství.
- IDENTIFIKACE. Vratislav Karel Novák. Retrospektivní výstava.
- Výstava studentské tvorby. Ateliér skla, VŠUP Praha.
- Výstava studentské tvorby. Ateliér textilní tvorby, VŠUP Praha.
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE Sklo/Šperk studentů BSP Návrhářství.
- ZTRÁTY A NÁLEZY. Jan Heger. Autorská výstava.
- Piotr Kielan, Katarzyna Koczyńska-Kielan. Výstava pedagogů Akademie Sztuk Pięknych Wrocław. Malba a keramika.
- SLAVNÉ VILY LIBERECKÉHO KRAJE. Putovní výstava. Fotografie a dokumenty.

2007

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství.
- Výstava studentské tvorby Ateliér šperku, FP UP Olomouc
- ŠPERK a GRAFIKA. Ludmila Šikolová a Andrea Tachezyová.
- Jacek Szewczyk. Autorská výstava. Akademie Sztuk Pięknych Wrocław.
- ŽARARAKA. Výstava skupiny textilních výtvarníků.

2006

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství.
- SKLO. Zdeněk LHODSKÝ. Autorská výstava.
- ANTONÍN KYBAL. Výstava autorské textilní tvorby.
- Výstava studentské tvorby, Textilní ateliér (Eva Císařová), VŠVU Bratislava.
- ŠPERK. Pavel Herynek. Autorská výstava šperků.
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství.
- EVA BRODSKÁ. Výstava autorské textilní tvorby.
- Výstava ateliéru keramiky (vedoucí Pavel Jarkovský) UJEP Ústí n.L.

2005

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství.
- TAPISÉRIE A GRAFIKA. Jenny a Jan Hladíkovi.
- Výstava studentské tvorby z Akademie Sztuk Pięknych Wrocław.
- Výstava studentské tvorby, Oděvní ateliér VŠVU Bratislava.
- XÉNIA BERGEROVÁ. Autorská výstava. Malba.
- SKLO. Dagmar Hrabánková. Autorská výstava.
- BOHDAN MRÁZEK. Autorská výstava textilní tvorby.

2004

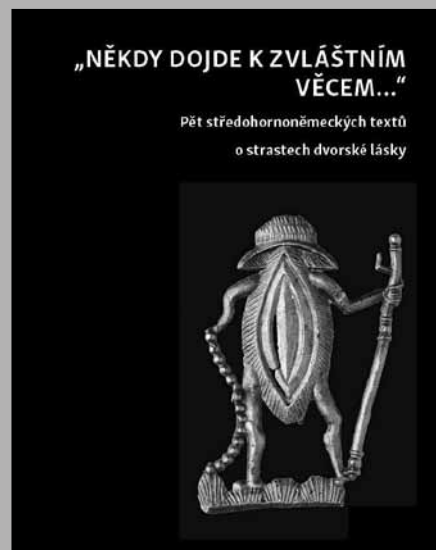
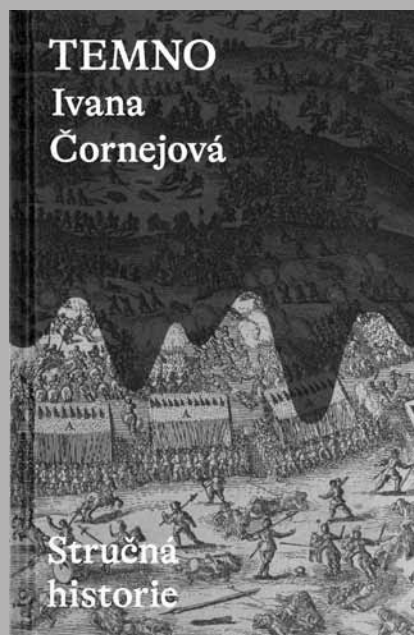
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství.
- Výstava studentské tvorby Katedry designu-ateliér skla (vedoucí I. Bílek) UJEP Ústí n.L.
- Výstava pedagogů Akademie Sztuk Pięknych Wrocław.
- JIŘÍ HARCUBA A JIŘÍ DOSTÁL. Výstava autorské tvorby dvou významných osobností.
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství.
- OBRAZY. Tomáš Císařovský. Autorská výstava. Malba.
- DANA PEJCHALOVÁ. Autorská výstava textilní tvorby.
- Výstava studentské tvorby Ateliér Textilní tvorby Fakulty užitého umění a designu UJEP Ústí n. L.
- K. V. NOVÁK A JEHO ŽÁCI. Profesor a jeho ateliér VŠUP Praha.

2003

- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství.
- Vybrané klauzurní práce studentů z ateliérů VŠUP.
- Vybrané klauzurní práce studentů fakulty užitého umění UJEP.
- KOV a ŠPERK. Vratislav Karel Novák. Autorská výstava.
- SEMESTRÁLNÍ PRÁCE studentů BSP Návrhářství.

2002

- Výstava autorských prací pedagogů Katedry designu FT TUL.
- SKLO A NETRADIČNÍ ŠPERK. Václav Cígler. Autorská výstava.

BAŽANT, Vojtěch – DYNDÁ, Jiří – ŠIMEČEK, David
–ŠORM, Martin, ed.

Staré baby: ženy a čas ve středověké Evropě

Praha: NLN, 2020, 290 s. ISBN 978-80-7422-786-8.

Kdo vlastně staré baby jsou? Musely být nutně stařenami? Přetrvávají v nás pohledy a postoje vůči starým ženám, které si s sebou neseme již od středověku? Na tyto a mnohé další otázky nám srozumitelnou formou uspokojivě odpoví kniha *Staré baby: Ženy a čas ve středověké Evropě*.

Editoři v předmluvě zmiňují, že publikace je vyústěním doprovodných diskuzí vzešlých v rámci tvůrčích procesů autorského kolektivu podobného složení a jejich díla *Hranice smíchu: Komika a vážnost ve středověké Evropě* (NLN, 2019). Vzhledem k tomu, ale také s přihlédnutím k lehké hanlivosti a provokativnosti názvu knihy samotné, lze očekávat zajímavý exkurs do nám již zdánlivě vzdálené mentality středověkých lidí, písemného či uměleckého projevu, ale také dalších oblastí lidské činnosti, které budou mít jistě co do činění i s komikou, satirou či karikaturou. Vzhledem k širokému rozsahu zdánlivě úzce vymezeného tématu starých žen je více než vhodné a účelné, že se na knize podíleli odborníci a odbornice z různých vědních oborů.

Zmiňovaná mezioborovost dává prostor vyniknout každé dílčí kapitole zvlášť a na recipienta může zapůsobit nezapomenutelným a neopakovatelným dojmem. Záleží pak čistě na čtenářových preferencích, kterou z pasáží knihy subjektivně vyhodnotí jako nejzdařilejší, nejčtivější či nejprínosnější. Žádná z kapitol však v rámci celku výrazněji nezaostává. Ve všech dílčích tématech je nutné vyzdvihnout množství a různorodost bibliografie a pramenů, z nichž jednotliví autoři čerpají. V poznámkovém aparátu jsou zastoupeni jak tvůrci, které bychom mohli označit za dnes již klasické, respektive jejich průlomová díla, které nelze ani v nynější době opomíjet, ale také autoři a au-

torky současní, svým způsobem udávající trend oboru. Takový poznámkový aparát pak může snadno posloužit jako průvodce po dalším bádání či sebevzdělávání pro laického nadšence i pro člověka v mediivistice fundovaného.

Úvodní kapitoly, věnované otázce vnímání starých žen z antropologického hlediska (Eliška Zazvonilová, Anežka Kotěřová, Jaroslav Brůžek) a pojmem baba či bába pohledem jazykovědy (Jan Dušek), kdy autor mapuje jejich významy coby lexému a následně i zastoupení ve frazémeh, mají oproti zbytku publikace obecnější charakter. V celkovém vyznění knihy však mají své neoddiskutovatelné místo a ani jejich informační hodnotu nejde přehlížet, neboť nelze zkoumat žádný jev, aniž by byl definován. Ostatní oddíly již pojednávají o konkrétnějších tématech, ale i přesto si dílo udržuje konzistentní směr i poselství.

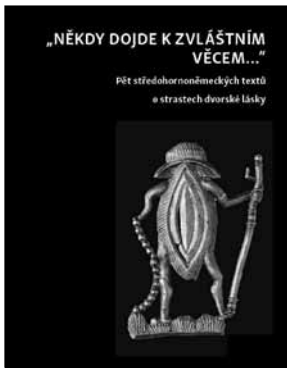
Měnící se témata napříč knihou, byť jsou kapitoly seřazeny více než vhodně, s sebou však přinášejí více změn. Nejvýraznější z nich je možné sledovat z metodologického hlediska. Každý z autorů prezentuje vlastní postup bádání, vždy vhodně korespondující s řešeným tématem, seznamující čtenáře s možnostmi i omezeními, se kterými se ten či onen vědní obor musí vypořádávat, od antropologie přes archeologii až po dějiny umění a další. I v tom sledávám jednu z přidaných hodnot *Starých bab*. S měnící se metodologií v kombinaci s osobitými autorskými přístupy se však v některých případech významně mění i náročnost a čtivost pojednání. Nejvýrazněji lze tento jev sledovat snad na příkladu pojednání o stařenách v 9. až 12. století pohledem archeologie, které napsal Petr Charvát. Osobně jej shledávám jako nejnáročnější, nejvíce inklinující k akademické mluvě, avšak také za více než zda-

řilé v ohledu systematickosti podání informace. Naopak chci vyzdvihnout kapitolu o stařenách ve francouzské veršované literatuře 12. a 13. století od Martina Šorma. Právě tuto část považuji ve všech ohledech za nejzdařilejší, neboť též disponuje neoddiskutovatelným autorovým přínosem v této badatelské oblasti.

V knize se setkáme rovněž i s doprovodným obrazovým materiálem. Nepůsobí nikterak rušivě, místy je přímo žádoucí a plní taktéž funkci poznávací. Tak je tomu v případě kapitoly Petra Jindry, pojednávající o *vita activa* a *vita contemplativa*. Dalším z autorů, jehož výklad by bez obrazového materiálu nebyl a nemohl být kompletní, je Jan Dienstbier. Jeho příspěvek přibližuje čtenáři případy českého ztvárnění motivu báby s čertem na nástěnných malbách v libiškém kostele a výklenku tzv. Zelené světlice žirovnického zámku a interpretuje je v návaznosti na staročeské exemplum „*Bába je horší než čert*“.

Za výše zmiňované poselství lze považovat celkové emancipační vyznění, o které autoři usilovali a jak sami v předmluvě oznámili. Prostřednictvím dílčích studií se jim podařilo z více perspektiv nastínit středověký pohled na staré ženy, ba dokonce je dokázali uvést v širším, ale stále srozumitelném a čtivém kontextu. *Staré baby* rozhodně mají potenciál, který by v ideálním případě mohl vést i ke zmírnění kritického vnímání této lidské „středověké“ epochy, mnohdy prezentované snad až jako období patriarchálního temna. I kdyby se to však nepodařilo, všem autorům lze jen a jen poděkovat, svoji práci odvedli znamenitě.

Nyní nezbyvá než skončit – nejlépe po vzoru našich středověkých předků – tedy s jistou dávkou nadsázky a humoru. „*Et cetera baba stara.*“
Milan Šorm

STARÝ, Jiří, ed.

„Někdy dojde k zvláštním věcem...“

Pět středohornoněmeckých textů o strastech dvorské lásky.

Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2022, 211 s. ISBN 978-80-7671-061-0.

Ideály rytířské kultury mohou být čtenáři poměrně dobře známy. Jsou zprostředkovávány skrze odborná díla i v rámci edic středověkých textů. Známe jsou zejména příběhy pojednávající o rytířově službě dámě. Ji se vypořádává s různými překážkami, které mu brání v dosažení vytužené odměny. Co ale když rytíře, bezmezně dbalého zásad, okolnosti zavedou až do krajních mezí společenských konvencí? Takové situace nám skrze dobové prameny přiblíží tato publikace. A skutečně, o zvláštní věci nebude nouze. Avšak neméně překvapí i nadčasovost některých témat, jimiž se dané texty zabírají.

Knihu „Někdy dojde k zvláštním věcem...“ Pět středohornoněmeckých textů o strastech dvorské lásky editoval Jiří Starý coby sedmý svazek ediční řady Medium. Čtenáři nabízí překlady pěti středohornoněmeckých veršovaných novel. Konkrétně se jedná o *Mauricia z Kraúnu*, *Pás Dietricha von der Glesse*, *Pověst o srdci Konrada von Würzburg*, *Turnaj jeptišek* a *Růžový keř*. Byť se jednotlivé novely liší stářím, proveniencí i literárními kvalitami a ambicemi, všechny je – kromě základního motivu, který představuje strádání dvorské lásky – spojuje vtip a využití široké škály jazykových prostředků. Tyto rysy se podařilo zachovat i Jakubu Vondrovi, který se zasloužil o překlad do moderní češtiny.

Edici předchází úvodní pojednání, jehož autorem je Jan K. Hon. Ten čtenáře blíže seznamuje s veršovanou novelistikou německého středověku a s jejím vztahem k dvorské kultuře. Do jejího rámce zařazuje i výše zmiňované texty a jim podobné, neboť pro svůj subverzivní potenciál ve vztahu ke společenským otázkám a pro svoji hru s literárními konvencemi zaujímají zvláštní postavení, které předchází generace německých medievistů opomíjely. Texty samotné předsta-

vuji variace na motivy vernakulární literatury, ovšem mající větší či menší tendence k realismu projevující se ve vztahu k literárním konvencím. Všechny pět textů domyšlí aspekty napětí dvorské služby coby vznešeného ideálu, ale i jeho realizovatelnosti. Z tohoto hlediska lze realismus *Mauricia z Kraúnu* a *Pásu* spatřovat v sexuální povaze kýžené odměny za rytířovy odvedené služby paní, v *Pověsti o srdci* v naturalisticky pojetém odevzdání srdce jako orgánu i symbolu. V *Turnaji jeptišek* a *Růžovém keři* se zhmotní vystupováním genitálií jakožto samostatných subjektů do popředí děje. Předmluva proto slouží jako důstojné a dostačující uvedení, které se v dílčích oddílech blíže věnuje jednotlivým novelám, v rámci kterých jsou mimo jiné vyzdviženy stěžejní a typické rysy daného díla.

Z oněch výše avizovaných, z pohledu dvorské kultury „zvláštních věcí“, jež prostupují všemi novelami, se tak díky poměrně rozsáhlé a informačně nesmírně bohaté předmluvě snad přeci jen stávají věci alespoň o něco méně zvláštní. Nadále však mají schopnost překvapit. Však kdo by od středověké literatury očekával vyprávění o putujícím ohanbí? Vždyť je stále ještě v obecném povědomí poměrně silně zakořeněn názor, že středověk je cudný, korigovaný křesťanskou morálkou. Ale je tomu skutečně tak? Není. I ve výtvarném zpracování byly námi sledované motivy běžné, jen podobně jako jejich literární obdoby unikaly zájmu badatelů. Pozornost jim však věnuje autor doslovu knihy, Jan Dienstbier. Nejprve se obecněji věnuje atributům rytířské kultury, v rámci kterých zmiňuje i cesty Ulricha von Liechtensteina na turnajová klání, na která dorazil v převleku za Venuši či za legendárního krále Artuše i s rytíři kulatého stolu. Tímto pojednáním zároveň poskytuje vysvětlení téměř divadelních prvků obsažených v novele *Mauri-*

cius z Kraúnu. Dále se konkrétně věnuje motivům vytržených srdcí, vztahujících se k *Pověsti o srdci* Konrada von Würzburg a na závěr pak samotným oživlým genitáliím, vyskytujícím se v *Turnaji jeptišek* a v *Růžovém keři*.

Doslov poskytuje rovněž bohatý obrazový materiál. Hlavně díky němu je možné poukázat na rozmanitost a hojnost sledovaných motivů, rovněž však na jejich rozšířenost. Jejich původ je nutné odvozovat od propracované a bohaté škály motivů tradovaných ústní, písemnou i výtvarnou kulturou.

Knihy přináší nejen kvalitní překlady, ale rovněž i poutavé a záživné zpracování tématu, které zaujme laika, ale snese kritiku i odborného badatele.

Milan Šorm

1_ Recenze vznikla jako jedna ze součástí uzavírajícího se odborného výzkumu hřbitovů Liberecka v rámci projektu NAKI „Paměť hřbitovů. Průzkum a dokumentace pro udržitelnou péči o sepulkrální památky v oblasti někdejších Sudet“, hlavní řešitelka Mgr. Petra Hečková, Ph.D., DG20P020VV014.

2_ Souhrnnou literaturu včetně regionální v rámci ČR do r. 2016 zachycuje např. studie SVOBODA, Milan. Výzkum pohřebišť v Libereckém kraji. Sonda: Frýdlantsko a Liberecko. In: ROHÁČEK, Jiří, ed. *Sepulchralia et epigraphica VII*. Praha: Artefactum, 2016 [vyšlo 2017], s. 281–301. ISBN 978-80-86890-95-1.

3_ Záznam z prezentace knihy 5. 11. 2019 v knihkupectví Fryč:

<https://www.youtube.com/watch?v=TwkKs5qY9vY>

4_ Nejedná se o „historika“, jak tvrdil regionální tisk Liberecká drbna 12. 6. 2020, viz <https://liberecka.drba.cz/z-kraje/liberecko/23147-video-vite-kde-v-liberci-byvala-pohrebiste-mozna-ani-nesite-kdyz-po-nich-prochazite.html>

5_ Např. hromadné hroby na Nerudově náměstí, objevené v r. 2002 a pietně uspořádané r. 2011, nebo ad hoc vzniklé pohřebišťe pro zajatecký tábor za 1. světové války v k. ú. Horní Suchá. Viz POKORNÝ, Pavel. Liberecký zajatecký tábor v první světové válce, *Fontes Nissae* 2022, 23, č. 1, s. 20–39.

6_ Název kapitoly „Izraelitům vstup zakázán. Židovský hřbitov“ nedává smysl (s. 115). Srov. <http://www.kehila-liberec.cz/Hrbivov.aspx>

7_ „Veřejná vyhláška z roku 1932“, s. 106–107; „Oběžník“ z r. 1929, s. 240–241; „Korespondence Liberce se Zlínem“ z r. 1935, s. 244.

8_ Soupis nemovitých kulturních památek v Libereckém kraji. Město Liberec, (edd. Petra Šternová). Liberec: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště, 2013. ISBN 978-80-87810-00-2. Fotodokumentace vybraných pohřebišť s výkladem: Rochlice, hřbitov u kostela sv. Jana Křtitele, s. 92–93; bývalý ústřední hřbitov na Starém městě, s. 35–44; židovský hřbitov, s. 33; foto hřbitova ve Vratislavicích n. N. s. 123.

9_ Není jasné, zda využil dílčí studie, např. BARTOŠ STURZ, Jiří. Krypta kostela Nalezení sv. Kříže v Liberci a její otevření v říjnu 2010, *Fontes Nissae* 2011, 12, s. 281–308.

10_ Srov. JAKUBCOVÁ, Zuzana a Jana KUREŠOVÁ. Hřbitov v Lučanech nad Nisou. K historii pietního areálu, několika hrobkám významných lučanských osobností a novodobé firemní kamenické produkci na Jablonecku, *Fontes Nissae* 2014, 15, č. 2, s. 14–27; JAKUBCOVÁ, Zuzana a Jana KUREŠOVÁ. Pomníky lásky a smrti. K firemní produkci sepulkrálních děl na Jablonecku a Liberecku v 19. a první polovině 20. století, *Fontes Nissae* 2015, 16, č. 2, s. 12–35.

11_ Přeměna části zrušeného ústředního hřbitova na Zahradu vzpomínek r. 2011 za vysoké náklady (s. 53). Kapitola „Údržba na jedničku. Strážský hřbitov“ (s. 205) je s ohledem na poslední terénní a další úpravy, evidované mým výzkumem v r. 2022, spíše nechtěnou ironií, již dekoruje Maršíkem použité spojení „revitalizace hřbitova“ (s. 215).

12_ S. 188, 217 recenzované knihy. Srov. mezinárodní úmluvy o válečných hrobech z let 1907 a 1929, viz JAKEŠOVÁ, Petra a Petr DOSTALÍK. Právní regulace válečných hrobů s ohledem na historickou a mezinárodní právní úpravu, *Casopis pro právní vědu a praxi* 2005, 2, s. 204–207.

MARŠÍK, Michal. Liberecká pohřebišťe.

Liberec: Michal Maršík, 2019, 254 s. ISBN nemá

Spisování regionálních nadšenců mívají různou kvalitu a recenzní rubrika Pramenů Nisy se jim obvykle nevěnuje. Kniha Michala Maršíka si však zaslouží – byť pozdní – pozornost z více důvodů.¹ Veřejná pohřebišťe se v posledních letech stávají ze zapomenutého prostoru novým zdrojem bádání historiků, etnologů, lingvistů, geografů i amatérských vlastivědců. Úroveň a rozsah publikačních počinů vzešlých z výzkumů jsou proto velmi různorodé.² V Liberci nebyly hřbitovy dosud souhrnně, tj. knižně, zmapovány.³ O první takový spis se zasloužil Michal Maršík, zaměstnanec Divadla F. X. Šaldy v Liberci.⁴ Ve třech různě rozsáhlých kapitolách představil všechna – existující i již zrušená – veřejná pohřebišťe jak v centru Liberce, tak v jeho čtvrtích, z nichž některé byly ještě počátkem 20. století samostatnými vesnicemi, s nimiž Liberec sousedil.⁵ Na základě osobního terénního výzkumu, resp. pozorování na hřbitovech, kompilací informací z německé a zčásti nepočtené české regionální literatury, avšak též ne zcela jasně definovaného vlastního bádání ve Státním okresním archivu v Liberci a nakonec zřejmě i díky rozhovorům s hrobníky a jinými pamětníky sestavil kaleidoskopicky pojatou směs informací z historie a nedávné současnosti těchto veřejných prostor místní paměti. Cílem bylo poskytnout prvotní přehled pohřebišť v posledních dvou staletích. Jsou prezentována všechna – jak už zrušená, tak funkční. Plánovitěmu uzavření a s ním spjaté devastaci náhrobků podlely hřbitovy v centru: u kostela sv. Antonína Velikého, u špitálu sv. Wolfganga, rozlehlý městský hřbitov při Ruprechtické ulici, velké obecní pohřebišťe v Rochlici. Dále zanikly hřbitovy v kdysi samostatných obcích Janův Důl, Kateřinky, Starý Harcov. Stále funkční jsou hřbitovy u krematoria na Monstrančním vrchu i ve vzdálenějších čtvrtích Horní Suchá, Mach-

nín, Radčice, Rudolfov, Ruprechtice, Růžodol, Vesec, Stráž nad Nisou, Vratislavice nad Nisou (jde o samostatný městský obvod Liberec XXX). Autor stručně představil také minulost hřbitova židovské náboženské obce⁶ a zmínil ty hroby, jež jsou pro nehebraistu ještě identifikovatelné. Pojednal vojenská pohřebišťe: památníky obětí válek o slezské dědictví, vojny prusko-rakouské, ale i obou velkých konfliktů ve 20. století.

V chronologickém sledu líčí nejstarší zmínky o každé nekropoli, resp. o jejím založení, rozvoji i zániku. Kromě toho čtenáři představuje některé významné osobnosti tam pohřbené. Zmínjuje i pozoruhodné sochařské realizace. Z nich nejtragičtější je od 70. let osud velmi cenných prací od Josefa Maxe a Josefa F. Elstnera na bývalém centrálním hřbitově na Starém městě mezi ulicemi Ruprechtická a Budyšínská. Na ostatních pohřebišťích jsou také výběrově představeny – v posledních dvou až třech staletích vzniklé – náhrobky, náhrobníky, epitafy či kenotafy, ev. kolumbária.

Knihu doprovázejí dobové dokumenty české nebo do češtiny přeložené, aniž by však bylo vysvětleno, z jakých důvodů byly vybrány právě tyto.⁷ Tematicky se sice k pohřebnictví hodí, ale jejich výběr působí nahodile.

Autor si uvědomoval možné potíže s terminologií, proto na závěr připojil „Slovník cizích a odborných pojmů“. Dílo uzavřel soupisem využitých patnácti německých a českých knižních titulů převážně regionálního charakteru z let 1863 až 2014. Přidal výčet tří prostudovaných archivních fondů, deseti webových domén i zdroje mapových podkladů, které využíval. Snažil se o přístupnou formu výkladu, která zájemce o hřbitovy – „tafily“ – povede k procházkám po místech převážně německé historie města a jeho nejbližšího okolí.

Podíváme-li se na text podrobněji, je zřejmé, že vznikl po etapách, což dokládá také bohatá časosběrná černobílá fotografická příloha tvořící polovinu knihy. Ta sestává jak z historických snímků, jež zachycují vzhled už neexistujících hřbitovů ve 20. století, jejich částí a poničených či odcizených náhrobků, tak jejich stav na počátku třetího tisíciletí. Není jasné, zda autor usiloval více o umělecký dojem, nebo o dokumentaci části hřbitovů a náhrobků – oba přístupy se prolínají. Některé fotografie jsou natolik potmělé, že ztrácejí výpovědní hodnotu a získávají spíše charakter momentální ponuré nálady.

Potíží se stává výběrovost, resp. nevyrovnanost publikovaných informací. K diskusi je i způsob zpracování tématu, spočívající v představení vesměs reprezentativních sepulkrálních děl. Autor se někde mohl opřít o parciální dokumentaci (např. díky libereckému NPÚ), jejíž odborného výkladu se drží výběrově i ve svém popisu.⁸ Jinde je znát absence znalostí základní literatury odborné i speciální, stejně jako potíže s uplatňovanou terminologií.⁹ S ohledem na rozsah tématu nebyla věnována pozornost komparaci s analogickými existujícími či zaniklými pohřebišti v sousedním Jablonci nad Nisou¹⁰ či jinými obcemi Libereckého kraje.

Je nutno ocenit autorovu věcnost, někdy až strohost výkladu, která poměrně kontrastuje s mnohomluvnou upovídáností publikací JUDr. Marka Řeháčka, lokálního spisovatele, který region zásobuje svou historií kypřící tvorbou již dvacet let a z nějž M. Maršík někde také (ke své škodě) čerpal. Občasné autorovy komentáře zachycují privátní impresie a úvahy, reflektují nedávné úpravy některých hřbitovů.¹¹ Jsou někdy znatelně nezátíženy znalostmi kulturní a obecné historie, takže dojmy z navštívených pohřebišť působí nadbytečně až bizarně¹², byť je jasné, že citlivý badatel se těžko ubrání trudným vjemům ze zdevastovaných či poničených hřbitovů a hrobových míst. Objevuje se i kontrast mezi věcným výkladem a jakousi „obornickou“ stylizací. Amatérská bádání mohou být v lecčems přínosná i pro profesionály. Mnohdy cenné postřehy bohužel doprovázejí zbytečné věcné chyby, pojmoslovné i jiné zmatky.¹³ V bývalých sudetských oblastech, v nichž je osvojení němčiny nezbytností, pak kvůli nedokonalé znalosti jazyka dochází k výrazovým posunům také v překladech¹⁴ staré regionální produkce. V terénu se setkáváme

s chybným čtením, resp. přepisem švabachu či fraktury z nápisových polí jednotlivých náhrobků.¹⁵ Tato potíž se nevyhnula ani autorovi recenzované monografie.

Michal Maršík v tiráži uvedl, že na korekturách se podílela a „jazykovým poradcem“ byla Bohuslava Maršíková. Vzhledem k tomu, že autor vydal knihu vlastním nákladem, lze litovat, že část financí nevěnoval jak na odbornou lektoraci, jež by odstranila desítky faktografických omylů a nepřesností¹⁶, tak na důkladnou jazykovou korekturu, která by pojednání uchránila více než 160 gramatických pochybení a překlepů, o stylistických lapech nemluvě.

Publikace, jejíž lepený hřbet při opakovaném čtení postupně dává jednotlivým listům volnost rozlétnout se do všech světových stran stejně, jako autorovým myšlenkám, je svědectvím badatelova zájmu a píle. Někde se bezděčně a náznakově dotýká možného a žádoucího zpracování historie a komplexní dokumentace (pří)městských veřejných pohřebišť. Ústrojně si všímá uměleckého zpracování a výtvarné (reliéfni) výzdoby a jejich předobrazů, použitého materiálu náhrobních monumentů, eviduje dílny, z nichž vycházely, pracuje s dobovým tiskem, jež zveřejňoval jak inzerci kamenických firem, tak smuteční oznámení, publikuje úmrtní list atd. Těmito

13_Ve zmíněném terminologickém slovníčku se jednak zbytečně, až na hranici komična „definují“ všeobecně známá slova *hrobka*, *klenba* („zakřivený strop nad místností“), *márnice*, *rov*, jednak autor nepřesně, zmatečně či zcela chybně vysvětluje termíny „*balustr*“ („*polygonální sloupek, ... většinou velmi nadmutý a profilovaný*“), *epitaf* („*krátký text, vztahující se k zesnulé osobě*“, často prý je „*na zdech kostelů*“), „*kartuš*“ (myšlena kartuše), *kenotaf* („*falešná hrobka...*“), *nika* („*zaklenutý výklenek ve zdi*“), *stéla* (je „*delší na výšku*“) či *veduta* (je „*přesný maličský nebo grafický záznam krajiny s bočním pohledem na město...*“). Čtenář se setká s pojmy odbornými i se zcela banálními názvy, jež vysvětlovat netřeba. Autor sám bohužel nemá jasno v pojmech: „*klenební blok*“ se nazývá obvykle „*klenební pole*“ (s. 21); existuje ustálené spojení „*kaple Božího hrobu*“, nikoli „*kaplička*“ (s. 34); „*vojín*“ není synonymem slova „*voják*“ (s. 45); „*Pieta*“ není totéž co Ukřížovaný (s. 50); „*hrobky připomínající kaple*“ se nazývají „*kaplové hrobky*“ (s. 50); nad hrobkou (ne „*mauzoleem*“) Ginzkeyů završuje kupoli lucerna, ne „*sanktusník*“ (s. 128, 129); „*kostelní plášť*“ je zřejmě vnější omítka (s. 77); „*vysvětit*“ není totéž co „*posvětit*“ (s. 103); stylizovaný génius s křídly na náhrobku přelomu 19. a 20. století už není „*archanděl Gabriel*“ (s. 130); u hrobky v Horním Růzodole jsou sloupy kanelované s korintskými hlavicemi, ne „*korintské*“ sloupy (s. 140); Kotkova růzodolská hrobka není pojata „*klasicistně*“ (s. 141); portály jsou klasicizující, ne „*klasicistní*“ (s. 151); „*antické divadlo*“ má označení amfiteátr (s. 162); v Rychnově u Jablonce n. N. nikdy nebyl „*koncentrační tábor*“ (s. 163); v r. 1900 v rakousko-uherské monarchii neexistovali „*farmáři*“ (s. 179); františkáni nejsou „*mniši*“, ale řád mendikantský (s. 180); zvykem protestantů v r. 1599 určitě nebylo vztyčovat si kříže jako symbol své víry (s. 205). Výsledkem autorova objasňování pojmů je stav, který lze nejpřesněji nazvat zmateným věděním.

14_Naopak nepřekládají se názvy firem („*Mayerský dům umění v Mnichově*“, s. 103).

15_Stavitel je uveden jako „*Leypold*“ a v téže řádce jako „*Leopold*“ (s. 20); má být Franz místo „*Frantz*“ (s. 32); Appelt místo „*Applet*“ (s. 77); Ludwig místo „*Ludvig*“ (s. 85); čtení nalezeného zbytku náhrobku „*Augusta Grosemannová rozená Derbachová*“, je mylné, správně: Augusta Engelmann, roz. Dorbach, jež zemřela 22. 9., ne v červenci (s. 92); stavitel „*Chanivalle*“ byl Canevalle (s. 101); „*Mahler*“ není příjmení, ale označení řemeslné činnosti – malíř (s. 102); značka kamenosochaře uvádí Augusta Hübnera, ne Alfreda (s. 110); Johann, ne „*Johhan*“ (s. 110); Porsche, ne „*Porse*“ (s. 129); Hauser, ne „*Hauzer*“ (s. 130); náhrobek patřil Idě Nöse, ne „*Höse*“ (s. 153). Autor nepochopitelně neskloňuje příjmení německých rodin.

16_Výklad bohužel nevychází z nových zjištění, takže opakuje mlynou hypotézu o údajných dvou středověkých osadách, Liberci a „*Havlově*“, spojených prý později do obce Liberec (s. 17); prý záminka o prvním městském kostele nesděljuje nic o tom, že by byl „*dřevěný*“ (s. 17); vrazi a sebevrazi nebyli ve středověku pochováni ani u hřbitovní zdi (s. 19); o nalezených hrobech pod dlážděním na bývalém hřbitově u děkanského kostela sv. Antonína Velikého informoval regionální tisk už v druhé půli 19. století, nejde o nějaký nový nálezy z r. 1994 (s. 23); špitál sv. Wolfganga nebyl „*nemocnice*“, a to ani za Redernů, ani za Valdštejna (s. 25); obvykle se užívá označení Máří Magdaléna, ne „*Magdalénská*“ (s. 29); v hrobce pod kostelem Nalezení sv. Kříže skutečně je uložen hejtman z Ehrenthalu (srov. pozn. 8). Autor směšuje historii s pověstmi, např. prý v Rochlici stával „*templářský kostel s klášterem*“ (s. 73); nesmyslně se uvádí, že kostel postavený r. 1657 měl být „*počátkem 18. století barokizován*“ (!) (s. 74), že u vnější zdi rochlického kostela je „*přiražen náhrobek evangelického*“ (!) *faráře Ignaze Luny z roku 1763*“ (s. 77); v Liberci nikdy nesídlil „*arcibiskupský úřad*“ (s. 86); mylná je hypotéza, že cínová křítelnice, datovaná 1563 a umístěná nyní v kostele Nejsvětější Trojice ve Vratislavicích, „*dokazuje, že zde nejspíš v té době kostel stával*“. Šlo o dar hejtmana Jáchyma Ulricha z Rosenfeldu kostelu v Rochlici, kde byla křítelnice původně umístěna (s. 101); není pravda, že „*první písemné zmínky o pohřbívání* [v Liberci se] *vyskytují až v polovině 14. století*“ (s. 109), žádný takový písemný pramen neexistuje; pro region není doklad, že „*od 15. století se na hřbitovech nesetkáváme jen s dřevěnými kříži, ale zřídka se objevují již kříže železné*“ (s. 109); autor si protiřečí: „*Nejstaršími sepulkrálními památkami... na libereckých hřbitovech... jsou náhrobky z konce 19. století*“ (s. 113), zatímco na s. 77 tvrdí, že „*nejstarší*“ v Liberci je právě pískovcový náhrobek kněze Ignaze Luny; o zbudování nového hřbitova ve Vratislavicích n. N. roku 1878 sotva mohl rozhodnout hrabě Jan Václav Gallas, když byl od r. 1719 mrtvý (s. 127); nesprávně je citován český překlad původně německého nápisu od A. A. Naaffa (s. 162).

17_ Na nutnost výzkumu vycházejícího důsledně z Fundova metodického požadavku komplexity a komplementarity v kontinuitě a kontextu [o nich FUNDA, Otakar Antoň. *Znavená Evropa umírá*. Praha: Karolinum, 2000, s. 111–112. ISBN 80-7184-944-8] jsme reflektovali ve studii SVOBODA, Milan. *Hřbitovy Frýdlantska – komplexní dokumentace a její problémy*. In: ROHÁČEK, Jiří, ed. *Epigraphica et sepulcralia VIII. Fórum epigrafičtých a sepulkrálních studií*. Praha: Artefactum, 2018, s. 177–194. ISBN 978-80-88283-17-1.

18_ Za všechny dosud patrně nejpřehlednější české portály <https://cimiterium.cz/> a <http://www.pohrebiste.cz/>

19_ <https://www.youtube.com/watch?v=HmSq-nukUp8I>; <https://www.youtube.com/watch?v=ELgCZwZiSA>

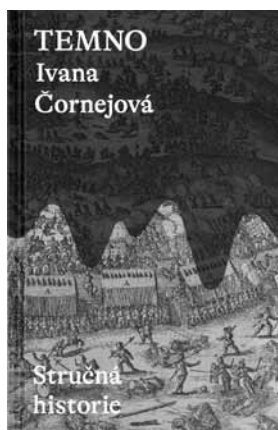
odkazy na různorodé hmotné i písemné prameny uvádí zpět do života významné osobnosti moderních dějin Liberce a okolí.¹⁷

U oborově neškoleného autora je hodná ocenění snaha evidovat a využívat kartografické, ikonografické i písemné prameny, srovnávat informace ze starší literatury se zjištěními českých badatelů po r. 1945 a samozřejmě reflektovat i to, co se publikuje ve virtuálním prostředí všudypřítomného internetu.¹⁸ Ostatně Michal Maršík nezůstal u tištěného slova a vytvořil v roce 2020 dva čtvrthodinové dokumenty, v nichž sám provází diváky po zaniklých i funkčních libereckých pohřebištích, o nichž v knize pojednal.¹⁹

První soupis a rámcový popis minulosti a současnosti libereckých hřbitovů svůj prvotní záměr

splnil – přivádí zájemce o kulturu pohřbívání, sepulkrální architekturu a regionální dějiny do míst, s nimiž už většinou nemají spojenou vzpomínku na své předky před rokem 1945, nepočítají-li se k potomkům někdejších německy hovořících obyvatel Liberce nebo původní české menšiny žijící v Liberci od novověku. Knihu vzniklou ze zjevně velkého nadšení všímavého badatele (s pomocí jeho rodiny) můžeme současně považovat za výzvu k hlubšímu pramennému i detailnímu terénnímu výzkumu veřejných pohřebišť nejen v Liberci a jeho okolí, ale i ke komparaci s jinými regionálními místy posledního odpočinku zvláště té části etnika, která byla po skončení druhé světové války ze svého starého domova navždy vypovězena.

Milan Svoboda

ČORNEJOVÁ, Ivana. Temno. Stručná historie.

Praha: Paseka, 2022. 208 s. ISBN 978-80-7637-286-3 (Edice Stručná historie)

Bibliografická databáze Historického ústavu AV ČR uvádí u klíčového slova „temno“ 207 odkazů na monografie, studie a články. Kromě známého Jiráskova románu a jeho literárněhistorických analýz i reflexí, ev. též interpretace jeho filmového zpracování (*Temno*, 1950)¹ politicky indoktrinovanou československou kinematografií skýtá bibliografie výraz „temno“ coby charakteristiku doby nacismu („hnědé temno“), ale uvádí jeho užívání i pro druhou půli 20. století (zvl. politické procesy v Československu). Nepochybně nejznámější označení „temno“ se stále pojí s léty pobělohorskými až dobou předosvícenskou. V posledních třiceti letech mezi publikacemi zaměřenými na tuto epochu, jež pracují s „temnem“ či ho přímo mají ve svém názvu, vynikají nikoli odborné studie, ale texty, jejichž účel je jednoznačný: Vykreslit

dobu rekatolizace v 17. a v první půli 18. století jako sled nekonečných útrap venkovského (nekatolického) lidu, ev. v letech 1620 až 1648 ještě měšťanů a některých šlechtických rodin. Všeobíhající zlé katolické spiknutí proti dobrotivým nekatolíkům v posledních 25 letech kolorovali historik moderních vojenských dějin Jan Fiala (1929–2010)², právník a univerzitní docent Jiří Bílý (1954)³ a v poslední době proslul zveřejňováním své badatelsky poznané pravdy, historicky prolongované až do sklonku 20. století, filosof a sociolog s dálkovým studiem historie Vladimír Čermák (1946).⁴ Kromě uvedených pánů a jejich pozoruhodných intelektuálních výdobytků na zmíněné téma je rekatolizace Českého království coby formativní pole spjata v posledních více než 30 letech svobodného výzkumu také s řadou seriózních badatelů a bada-

telek, o čemž mj. svědčí odborné sekce na sjezdech českých historiků (a historiček).

Ivana Čornejová, historička církevních dějin raného novověku, se velkého a v českých zemích stále ještě rozpory budícího tématu „dotkla“ opakovaně, jak dosvědčuje její bohatá bibliografie i odborné konference, jež pořádala nebo se jich aktivně účastnila. O důvod více, proč si její knihu přečíst pozorně aspoň dvakrát. Šestnáct stručných kapitol, z nichž žádná nepřesáhne deset tiskových stran, poukazuje spíše na záměr nakladatelství⁵, než na autorčin úmysl ve stručně pojmut 150 let převážně církevních dějin Zemí koruny české (s důrazem na Čechy). Výklad je veden chronologicky a se zřetelně členěnými odbočkami k dějinám politickým, právním, uměnovědným, literárním, které ovšem stejně směřují k objasnění podstaty

náboženských proměn v českých zemích po roce 1620. Každou kapitolu pod označením „Osoby příběhu“ uzavírá stručný biogram. Čtenář si tak připomene (nebo pro sebe nově objeví) panovníka Ferdinanda III. Habsburského, šlechtice válečníky či diplomaty Jindřicha Matyáše z Thurnu, Karla I. z Liechtensteina, Albrechta z Valdštejna, Václava Eusebia z Lobkovic, Zdeňka Kašpara Kaplíře ze Sulevic, prince Evžena Savojského, učence i duchovní Jana Campana Vodňanského, Jana Marka Marciho z Kronlan-du, Jana Amose Komenského, Bohuslava Balbína, Antonína Koniáše, arcibiskupa Johanna Moritze Gustava von Manderscheid-Blankenheim, architektka Kiliána Ignáce Dientzenhofera či málo, resp. jen regionálně známé poddané: kováře Andrease Stelziga a exulanta Matěje Cvacha.

S ohledem na rozsah knihy nemá smysl líčit její obsah. Spíše se nabízí několik zastavení tam, kde s autorkou lze polemizovat, nebo přímo nesouhlasit. Ivana Čornejová úvodem stručně vyjmenovává bohužel stále funkční předsudky a odsudky vůči úloze katolické církve v českých dějinách.⁶ Téměř omluvně vysvětluje volbu názvu knihy. Opakované zkušenosti snad každého historika publikujícího a vyučujícího o novověku ukazují, že trpělivé objasňování významu pojmů (i veřejných „nálepek“) a jejich proměn v čase má smysl. Zde proto, že tématu Jiráskova románu skutečně znalých čtenářů je pomálu.⁷ Stejně tak jen odborníci vědí o cenzurních zásazích do reedice Jiráskových děl ve 32 svazcích vydaných v letech 1949–1958 v rámci tzv. jiráskovské akce, vyvolané Z. Nejedlým a K. Gottwaldem. Ideologizace původně politicky bezpříznakového slova se v české (historické) kultuře šířila ve školním dějepisu nejen díky vlivu prof. Zdeňka Nejedlého. Samo vymezení socialistických „světých zítřků“ vůči době „temna“ jen navazuje na světla plně „osvícenství“ a distancuje se zároveň od církevní historie, ústrojně a neodlučitelně od výkladu evropské minulosti. Jestliže se Ivana Čornejová rozhodla vysvětlit „temno“ i s jeho (ideologickými) konotacemi, má to mj. smysl i kvůli prohlášení evangelické historičky, Edity Štěřkové: „Mnohým „bezkonfesním“ historikům snad uniká duchovní rozměr v myšlení tehdejších prostých sedláků, a proto dochází k nedorozuměním. Alois Jirásek tak upadl neprávem v nemilost kvůli pojmu „temno“, které převzal od pronásledovaných

přismáků. Jirásek je v právu, avšak historici musí vědět, oč jde, nad používáním takového pojmu se nerozčilovat a neodsuzovat jej jako smyšlený a bezdůvodný, nýbrž jej jen správně zařadit a přiznat mu oprávněné místo.“⁸

Stručnou expozici dramatu autorka využila k připomenutí zlomových událostí před listopadem 1620: sesazení Habsburků z českého trůnu, volbu Fridricha V. Falckého⁹ českým králem, potíže druhého stavovského povstání a nakonec i průběh „nevelké vojenské srážky“.

Pomíňme, že šlo o zcela regulérní, tj. plnohodnotnou bitvu bez ohledu na „necele dvě hodiny“, po které proti sobě stála vojska císařská a stavovská. Ponechejme stranou i problematiku sdělení, že právě nově zvolený český král Fridrich „nechal očistit chrám sv. Víta“, byt šlo zřejmě o iniciativu právě Abrahama Sculteta.¹⁰ Téma by se mohlo mimořádně větvit, autorka se však drží věcného výkladu a přináší i novější upozornění mj. na snad již badatelsky překonané starší líčení odporu „hrdinných Moravanů“ u zdi letohrádku Hvězda.¹¹ Na rozdíl od jiných

1_KOPAL, Petr. Však ty si vzpomeneš! Temno [1950] v historické paměti. *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů* 2012, 6, č. 4, s. 35–42; KOPAL, Petr. „Páter Koniáš, ten palič českých knih“. Film *Temno [1950] a historická paměť*. In: BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Miloš a Martin SVATOŠ, edd. *Krátké věcného spasení upamatování. K životu a době jezuita Antonína Koniáše*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2013, s. 134–150. ISBN 978-80-85778-91-5

2_FIALA, Jan. *Hrozná doba protireformace*. Heršpice u Slavkova: Eman, 1997. 170 s. ISBN 80-901854-7-9; FIALA, Jan. *Temno, doba Koniášova*. Benešov: EMAN, 2001. 324 s. ISBN 80-86211-20-7.

3_BILÝ, Jiří. *Jezuita Antonín Koniáš. Osobnost a doba*. Praha: Vyšehrad, 1996. 277 s. ISBN 80-7021-191-1. Nevím, zda v historické obci tehdy vzbudily větší pohoršení názory předložené v knize, nebo zjištění recenzenta: SVATOŠ, Martin. Velká vědecká loupež. *Dějiny a současnost* 2002, 24, č. 4, s. 56–57, že kniha je plagiátem, resp. textem, jehož skutečným autorem byl Josef Cyril Kebrle. Obsáhlejší rozbor knihy ukradeného rukopisu SVATOŠ, Martin. O P. Antonínu Koniášovi S. J. a doc. PhDr. JUDr. Jiřím Bilém, CSc., to jest, O práci misionářově v 18. století a práci historikově ve 20. století. *Listy filologické* 1996, 119, č. 1–4, s. 178–202.

4_ČERMÁK, Vladimír. *Operace Bílá Hora a černá totalita. Díl první: Na prahu ztemněním*. B. m. vyd., nakladatel Mare-Czech 2014. ISBN 978-80-86930-57-2; ČERMÁK, Vladimír. *Operace Bílá Hora a černá totalita. Díl druhý: Dlouhá černá totalita*. B. m. vyd., nakladatel Mare-Czech 2014. ISBN 978-80-86930-58-9; ČERMÁK, Vladimír. *Bělohorský podvod*. B. m. vyd., Naše vojsko 2020. ISBN 978-80-206-1905-1. Pro bližší poznání autorovy osobnosti a jeho názorů lze doporučit rozhovor z 13. 10. 2014, jež s autorem citovaných spisů vedla doc. Mgr. Marie Koldinská, Ph.D. Záznam k dispozici na:

<https://outsidermedia.cz/debatn%C3%AD-klub-o-b%C3%AD%C3%A9-ho%C5%99e-vladim%C3%ADR-%C4%8Derm%C3%A1k-marie-%C5%A1ediv%C3%A1-koldinsk%C3%A1/>

5_Výběr tématu, uspořádání kapitol i grafické členění připomíná například širší veřejnosti určené popularizační publikace z německého nakladatelství Rowohlt Taschenbuch Verlag z Reinbeku u Hamburku či z nakladatelství Fischer Taschenbuch Verlag z Frankfurtu nad Mohanem.

6_V hutné podobě je předložil RAK, Jiří. *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy*. Jinočany: nakl. H&H, 1994. ISBN 80-85787-73-3. Ukazuje se, že mnohé z nich stále mají svou životnost, což v posledním čtvrtstoletí zjevně posiluje i „demokratizace“ vyjadřování kohokoli a k čemukoli bez jakéhokoliv znalostního zázemí, poskytnutá díky celosvětové počítačové síti.

7_Na potřebu smysluplně vysvětlit zastřešující pojem „temno“ už v prvním vydání své monografie RYCHLÍK, Jan – PENCĚV, Vladimír. *Od minulosti k dnešku. Dějiny českých zemí*. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 217. ISBN 978-80-7429-387-0, poukázal prof. Rychlík, byt se s objasněním doc. Čornejové neshoduje.

8_ŠTĚŘKOVÁ, Edita. *Vice sluší poslouchati Boha než lidi. Několik životních příběhů, úvahy o konfesionalizaci a době mezi dvěma výročími. 600. výročí upálení mistra Jana Husa. 70. výročí reemigrace potomků českých exulantů*. Praha: Exulant, 2015, s. 353. ISBN 978-80-7017-220-9, kapitola *Historie a tradice v proměňách doby*, oddíl *Několik myšlenek k historiografii*. Autorka se obvykle ke stavu a způsobům bádání české historiografie (zvl. o církevních dějinách) explicitně nevyjadřuje, zde však na několika stranách dala průchod své nelibosti vzešlé z textů současného společenství „bezkonfesních“ či „nadkonfesních“ historiků a historiček.

9_Bohužel se nedostalo ani na letákovou tvorbu zahrnující povstání či osobnost F. Falckého: HUBKOVÁ, Jana. *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky. Letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619–1632*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta – Togga, 2010. ISBN 978-80-87258-21-7; MILLER, Jaroslav. *Falcký mýtus. Fridrich V. a obraz české války v raně Stuartovské Anglii*. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-596-7, nebo souhrnnou monografií z výstavy v SRN: WOLF, Peter – HENKER, Michael – BROCKHOFF, Evamaria – STEINHERR, Barbara a Stephan LIPPOLD (Hgg.). *Der Winterkönig. Friedrich von der Pfalz. Bayern und Europa im Zeitalter des Dreißigjährigen Krieges*. Augsburg: Bayerisches Staatsministerium für Wissenschaft, Forschung und Kunst – Haus der Bayerischen Geschichte, 2003. ISBN 3-8062-1810-2.

10_KRAMÁŘ, Vincenc. *Zpustošení Chrámu svatého Víta v roce 1619*, (ed. Michal Šroněk). Praha: Artefactum, 1998. ISBN 80-902279-4-5.

11_Výběr literatury předkládá novější práce, např. francouzského bohemy Oliviera Chalina, který antikvuje bádání svého krajana: TAPIÉ, Victor-Lucien. *Bílá hora a francouzská politika*. (Úvod Josef Šusta). Praha: Melantrich, 1936. Autorka pochopitelně necituje ani stoletou práci Pekařovu, ani více než půlstoletou knihu Kavkovu, ani novější, otevřeně prokatolicky zaujaté pojednání Kučero. Srov. PEKAŘ, Josef. *Bílá hora. Její příčiny i následky*. Praha: Vesmír, 1921; KAVKA, František. *Bílá hora a české dějiny*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1962; KUČERA, Jan P. 8. 11. 1620. *Bílá hora. O potracení starobylé slávy české*. Praha: Havran, 2003. ISBN 80-86515-24-9.

historiků Fridrichův odjezd z Prahy do Vratislavi vysvětluje jako snahu „*přesunout centrum protihabsburského odboje do Slezska*“. Další výklad směřuje k nutně hutnému objasnění výslechů a potrestání těch účastníků odboje, kteří neuprchli ze země a poněkud naivně očekávali císařovu milost. Téma již opakovaně zpracoval Josef Petráň a nejnověji Jan Kilián, sotva co nového lze uvést.¹² Nedorozumění vzniká tam, kde se autorka pokouší vysvětlit spojení o „*českých pánech*“ tím, že rozdělují stav „*panský, rytířský a měšťanský*“. Detailu věrní badatelé by se však měli dozvědět, že plný titul v 17. století zněl „*páni páni, páni rytíři, páni měšťané*“, přičemž označení „*pán*“ znamená urozeného muže, kdežto „*pan*“ rodovou (tj. mužskou) kategorii. Někteří čtenáři se stejně tak mohou pozastavit nad označením „*český*“, protože současná nacionální kategorie neodpovídá raně novověké zemské, nikoli jazykové sebeidentifikaci. Detailu věrná autorka může dodat, že těla popravených byla odevzdána k pohřbu ihned, z hlav pouze Šlikova mohla být pohřbena na žádost vdovy Voršily z Oppersdorfu rok po popravě, zatímco ostatní na věži zůstaly do r. 1631 (což uvedeno je). Líčení průběhu potrestání na Moravě je věcně správné s výjimkou osudu Václava Bítovského z Bítova, jehož životní peripetie končí veřejnou popravou v Brně 1628 vylíčil již před třiceti lety historik Josef Janáček.¹³

Postupná rekatolizace v Čechách je zvláště v oblasti novověké vzdělávací soustavy vylíčena na bezpečné znalosti pramenů, neboť autorka

se mj. zabývala především pražskou univerzitou. Zde připomíná osobnostně tragický osud učence Jana Campana Vodňanského, jehož si ještě starší čtenářské generace vybavují z Winterova románu.¹⁴ Pozoruhodné je, že pro rušení oficiálního statutu nekatolických církví používá slovo „*decimace*“ a pro dekapitované označení „*mučedníci*“. Poukazuje na letité problémy spojené s rekatolizační praxí včetně potíží, které zažívali misionáři. Vzdor žen vůči rekatolizaci zmiňuje větší, než u mužů; ten byl zřejmě obecnějším jevem.¹⁵ Vysvětlen psychologicky (osobnostně) zde není, pouze podán jako „*zajímavost*“. Při výkladu lze opět intenzivně čerpat z knih citovaného Jiřího Mikulce (pro Čechy) a Tomáše Knoze (pro Moravu). Jako zástupci „*projevu odporu*“ vůči rekatolizaci jsou tu zvoleni Marie Magdalena Trčková a Karel starší ze Žerotína. Myslím, že tito urozcenci nejsou právě reprezentativním vzorkem. Autorka totiž nemá prostor vysvětlit, že paní Trčková mj. získala od císaře Ferdinanda II. povolení konat domácí nekatolické bohoslužby, takže své „*soukromé*“ pravomoci si mohla vykládat poněkud volněji, než reformační komisaři čekali. Ani Žerotínův příklad není vhodný, protože jako jediný nekatolický moravský šlechtic, který se otevřeně odmítl jakkoliv zapojit do moravské větve stavovského povstání a dodával zprávy o domácím dění do Vídně, získal u Ferdinanda II. velkou důvěru a mj. nebyl nucen ani ke konverzi, ani k vystěhování z vlasti.

Průběh války české a dalších fází ji následu-

jící je pojednán také z hlediska finančního. Nechybí výklad o etapách konfiskací i státním bankrotu jako výsledku činnosti mincovního konsorcia.¹⁶ K Valdštejnově biogramu, který sice prezentuje vojáka, ale pomíjí jeho snahy o ukončení války¹⁷, lze dodat, že na jeho kostech byly pozorovány znaky podagry výzkumem prof. J. Matiegky, ale šetření prof. E. Vlčka (1975) dnu nepotvrdilo, zato odhalilo syfilitická ložiska; tato choroba zřejmě mohla ovlivňovat jeho počínání více než jiné nemoci (autorka zmiňuje dnu).¹⁸ Starší čtenáři nejenže znají Schillerovu dramaturgii „*Wallenstein*“ (dostí nešťastně se v německých překladech prací českých historiků „*překládá*“ i Valdštejnovo jméno takto), ale také českou (též zfilmovanou) dramaturgii Oldřicha Daňka „*Vévodkyně valdštejnských vojsk*“ (1985) a televizní inscenaci Josefa Boučka „*Popel a hvězdy*“ (1990).

Výklad o mírových jednáních a postupné poválečné nápravě zahrnuje obvyklé žurnalistické klíše o „*počátku a konci*“ války tam, kde začala, totiž v Praze. Přesnější pohled by však ukázal, že tzv. česká fáze (budoucí) třicetileté fáze války kromě rakouských Habsburků a jejich španělských příbuzných a stavů Zemí koruny české (a jejich řídkých podporovatelů) v Evropě málokoho zajímala. Pokud autorka opakovaně upozorňuje na (celo)evropské souvislosti, mohla tak činit důsledně i v ohledu válečných tažení. Mír vestfálský byl uzavřen na podzim 1648 v Münsteru a Osnabrücku, válka oficiálně končila v Říši. Ale válečná litice nezmlkla, převtětila se do střetu polsko-švédského. Je jasné, že čtenář očekává povídání o třicetileté válce, ale není důvod neudělat krok, který Čornejová činí opakovaně, totiž narušit obvyklý stereotyp a upozornit na to, že válka politicko-náboženská je třicetiletou zvána jen ze zvyku, v dlouhodobé perspektivě nezačíná až roku 1618 a nekončí už rokem 1648, že jí předcházely konflikty v druhé půli 16. století ve Francii, v Nizozemí, v Polsku... Současně je třeba relativizovat sdělení, že válečné škody „*bylo celkem snadné zanedlouho napravit*“. U vědomí toho, že demograficky dospěla evropská populace do stavu před třicetiletou válkou až kolem roku 1700, že byly zničeny zcela či výrazně poškozeny stovky měst a tisíce vsí, takový výrok vyznívá až nechtěně cynicky. Přitom má autorka pochopení pro katastrofu v Magdeburgu, který vyhořel spíše

12_KILIÁN, Jan. *Povstalcí a odsouzení. Osudy 27 obětí staroměstské exekuce*. Praha: NLN, 2021. ISBN 978-80-7422-813-1.

13_JANÁČEK, Josef. *Valdštejnova pomsta. List z dějin bělohorské Moravy*. Praha: Československý spisovatel, 1992, s. 361–365. ISBN 80-202-0389-3.

14_V medailonku o Campanovi sice autorka uvádí rozsah jeho tvorby, ovšem edici zmiňované, do češtiny převedené, divadelní hry necituje: *M. Jana Campana Vodňanského Komédie Břetislav*, (ed. Josef Král). Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1915. Nutno ocenit přístup ke zpracování biogramu už s ohledem na Campanovu mohutnou tvorbu: HEJNIC, Josef – MARTÍNEK, Jan. *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě 1 [A–C]*. Praha: Academia, 1966, s. 254–295.

15_MELANOVÁ, Miloslava (red.). *Liberec*. Praha: NLN, 2017, s. 84. ISBN 978-80-7422-484-3

16_Snad jen výklad o restitučním ediktu z r. 1629 a jeho odvolání spojené se sesazením Albrechta z Valdštejna z (prvního) generalátu r. 1630 čtenáře zmate, protože Valdštejn neměl s ediktem nic společného.

17_KOLDINSKÁ, Marie. Rebel versus mírotvorce. Proměny valdštejnského mýtu. *Dějiny a současnost* 2008, 30, č. 5, s. 14–16. V seznamu literatury se bohužel neobjevil ani výstavní katalog a sborník statí FUČÍKOVÁ, Eliška a Ladislav ČEPIČKA, edd. *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?* Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1565-5.

18_MATIEGKA, J. – MALÝ, Jiří a Josef BERGL. *Tělesná povaha Albrechta z Valdštejna, vévody frydlantského a jeho první choti Lukrecie Nekšovy z Landeku. Osudy pozůstatků Albrechta z Valdštejna*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934, s. 12–13; VLČEK, Emanuel. *Jak zemřeli. Významné osobnosti českých dějin z pohledu antropologie a lékařství*. Praha – Brno: Academia, 1993, kapitola *Zdravotní stav a smrt Albrechta z Valdštejna*, s. 234 n. ISBN 80-200-0400-9.

nešťastnou náhodou, než zlým úmyslem. U partie o mírových jednáních bohužel nezbyl prostor k racionálnímu objasnění starších vlasteneckých výkladů o tom, jak se Komenský osobním listem adresovaným švédskému kancléři Oxenstiernovi snažil o zvrát jednání ve prospěch českých zemí a tím i návratu exulantů do vlasti. Švédové mohli toto téma otevřít jen parciálně (většinu jednajících ve Vestfálsku vůbec nemuselo zajímat). Komenský nebyl žádnou oficiální politickou autoritou, ani jednajícím na mírové konferenci, aby mohl jakkoli ovlivňovat mezinárodní dohody, jak si mylně představovali někteří dějepisci v 19. století.

S ohledem na pražské dění v roce 2020 a znovuvztyčení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí je věnována pozornost i tomuto tématu. Volba je to vhodná, protože kromě výkladů historiků umění či historiků církevních nebo politických dějin¹⁹ pronikly v posledních letech na veřejnost absurdity a dezinterpretace důvodů vzniku díla, upomínajícího na obhájení Prahy proti Švédům v r. 1648, i pojetí jeho ikonografického programu. Ukazuje se, že reinstalace (kopie) mariánské památky, o níž sochař Petr Váňa a jeho přátelé usilovali 30 (!) let, stále silně rezonuje i v tak výrazně politicky nekonfesijské zemi, jíž je Česká republika.²⁰

Možná nejnáročnější na zpracování se stala kapitola věnovaná náboženskému exilu a emigraci v 17. a 18. století. Citlivě, s porozuměním o „cestě do neznáma“, líčí autorka komplikace spojené s rozhodnutím některých protestantů, zda konvertovat, nebo si ponechat původní vyznání („víru předků“) a odejít do nejisté ciziny v oslabení materiálním i sociálním. Současně však dodává, že plošná rekatolizace českých zemí neexistovala, nemohla být úspěšná – ať už kvůli odborníkům (horníkům na Jáchymovsku), nebo s ohledy na evropskou politiku (Slezsko a vliv blízkého protestantského Saska a později Pruska). Uvedeni jsou někteří historicky proslulí či novějším badáním (Lenky Bobkové, Edity Štěříkové) znovuzpřítomnění příslušníci šlechtického nebo měšťského stavu, ale i celkem neznámí venkované, jejichž vlastní (arciť stylizované) životopisy z 18. století dávají pochopit tíži nejen existenčních, ale přímo existenciálních rozhodnutí při výběru mezi vírou a vlastí. Je samozřejmě nutné rozlišovat pobělohorské exulantské vlny způsobené ce-

lostním souběžným státním a církevním tlakem na přizpůsobení se novým zemským zákonům a opakovanými útekami (zbíháním) poddaných, regionálně již omezené na severní oblasti českého a moravského pohraničí v důsledku poslední rekatolizační praxe císaře Karla VI. K podezření, že čeští exulanti pomáhají nepříteli (např. při obléhání Pirny 1639 nebo přepadení Lešna 1656) patří také jejich vypuzení domácími obyvateli a návrat některých z nich do vlasti.²¹ (Pozoruhodné je, že mínění o „zradě“ českých bratří vůči Lešnu přetrvává v tomto polském městě doposud!). Z toho pramení stále přetrvávající obtíže při kvantifikaci exulantů (emigrantů), kteří se ze své domoviny odebrali do ciziny navždy, byť povědomí o svém původu předávali i dalším generacím. Ke kapitole zcela ústojně náleží očekávaný biogram J. A. Komenského. Vzhledem k šíři literatury o této osobnosti bylo opravdu mimořádně obtížné vybrat „to podstatné“, tj. obvyklý životaběh a výčet zásadních děl z různých oblastí poznání²², ale i Komenským vydávané revelace, kterými si už za svého života mezi kritickými vzdělanci uškodil.²³ Půlstoletá vláda Leopolda I. je pojednána převážně díky monografiím Jiřího Mikulce. Autorka oprávněně neopomněla zdůraznit sérii povstání uherských magnátů počínaje Bočkajem (1604), ještě během patnáctileté války, a konce Ráko-

czim v úvodu 18. věku. K tomu by měli čeští čtenáři vědět, že potrestání těchto ozbrojených, šlechticů vedených vzpour v Uhrách probíhalo mnohem brutálněji, než v Čechách v r. 1621. Kupříkladu během Wesselényiho povstání bylo po dobytí Oravského hradu popraveno 25 vzbouřených rychtářů nabodnutím na kůl. Po potlačení Thökölyho povstání přišlo o život 24 jeho účastníků, evangelických šlechticů a měšťanů (tzv. prešovská jatka r. 1687), kdy po utěti rukou a hlav byla těla popravených zavěšena na hácích na veřejných místech.²⁴

Kromě vnitřních problémů habsburské říše se objevovaly nepravděelné potíže na východní hranici. Boje s Osmanskou říší jsou nastíněny v rámci rozsahu výkladu celé knihy. Triumf nad Turky v r. 1683 je vsazen do spojitosti s Kaplínem ze Sulevic. Pokud šlo o vládní styl Leopolda I., dle autorky se postupující centralizační tendence v habsburské říši nedá označit za absolutismus. (Srovnávat jej s politickým stavem řízení země u Ludvíka XIV., Leopoldova bratrance, zajisté nejde). Nakolik je závěr úvahy o přesné definici formy vlády věrohodný, může čtenář posoudit studiem odborné literatury.²⁵

Další z katastrof, kterou Evropané, a tedy i obyvatelé českých zemí konce 17. století prožili, byly morové epidemie. S odkazy na nejnovější badání česká autorka co nejstručněji vykládá do-

19_JAKUBEC, Ondřej a Pavel SUCHÁNEK, edd. *Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze. Počátky rekatolizace v Čechách v 17. století*. Praha: NLN, 2020. ISBN 978-80-7422-706-6; KAVIČKA, Karel a kol. *Mariánský sloup v Praze*. Orlické Podhůří – Říčky: Flétna, 2021. ISBN 978-80-88068-66-2; PŘIBYL, Stanislav. *Mariánský sloup v souvislostech víry a ducha*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2020. ISBN 978-80-7566-180-7; ŘEHOŘOVÁ, Martina. *Mariánský sloup. Obrazový průvodce obnovou barokní památky*. Černošice: Virgo Art, s.r.o., 2020. ISBN 978-80-906678-4-6.

20_Na konfliktní potenciál „bělohorského mýtu“ upozornila nově KOLDINSKÁ, Marie. Bílá hora 1620–2021. Mýtus jako stavební kámen informační války. *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd* 2021, 35, č. 2, s. 31–48. Je zjevné, že více než věroucíný (katolický versus protestantský) problém jde o zástupný střet politický, spojený se zjevnou faktografickou neznalostí náboženských dějin českého novověku (nehledě na scestné anebo úmyslně matoucí interpretace symboliky) a opětovně šířený příznivci či přímo členy některých nekatolických církevních společenství. Interpretace M. Koldinské za všechny bezděčně potvrzuje emotivní reakce VEJNAR, Emanuel. Stavovští mučedníci a současní historici. *Informační věstník z. s. Exulant* 52, 2/2021, s. 8–9. Ironizuje výklad historiků Jiřího Mikulce, Jana Royta a Marie Koldinské v desetidílném cyklu k 400. výročí bitvy na Bílé hoře, který autorovi článku zjevně interpretačně nekonvenuje.

21_Mimořádné české svědectví o tom KEZELIUS, Jiří. *Kronika mladoboleslavská od mistra Jiřího Bydžovského sepsaná*, [ed. Zdeněk Kamper]. Mladá Boleslav: Městská rada mladoboleslavská, 1935, s. 228n.

22_Soupis Komenského děl s jejich stručnou charakteristikou KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský. Poutník na rozhraní věků*. Ostrava – Praha: Amosium servis – nakl. Svoboda, s. 199–316. ISBN 80-85498-03-0.

23_URBÁNEK, Vladimír. *Eschatologie, vědění a politika. Příspěvek k dějinám myšlení pobělohorského exilu*. Česká Budějovice: Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, 2008. ISBN 978-80-7394-076-8.

24_KOVÁČ, Dušan. *Dějiny Slovenska*. Praha: NLN, 1998, s. 70–72. ISBN 80-7106-267-7.

25_HRBEK, Jiří. *Evropa a absolutismus v 17. a 18. století [1648–1789]*. Praha – Kroměříž: Triton – Stanislav Juhaňák, 2012. ISBN 978-80-7387-601-2. Obsahové vymezení KNOZ, Tomáš. Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu. *Časopis Matice moravské* 2002, 121, č. 2, s. 451–483.

26_JIRKOVÁ, Pavla. „Větší-li se, či menší mor“? *Rané novověké morové epidemie v českých zemích*. Praha: Odbor archivní správy a spisové služby MV, 2019. ISBN 978-80-7616-045-3.

bové souvislosti.²⁶ Protože česká raně novověká svědectví zřejmě příliš rozsáhlá nejsou²⁷, chtěme-li srovnávat tehdejší prožitky „černé smrti“, více než na středověké Boccacciovo svědectví vtělené do všeobecně známého *Decameronu* lze čtenáři doporučit Defoův *Deník morového roku*²⁸ už proto, že mnohé z událostí starých 360 let se nám vybaví z doby „uzávěr“ a státního dozoru nad občany v letech 2020–2022, čase pandemie Covid-19.

Na sérii přírodních katastrof navazuje výklad o selských povstáních. V odborné literatuře před r. 1990 šlo o jedno z nejideologizovanějších témat, jež náleželo k výkladu o „*třídnicích bojích venkovského lidu v době temna*“ a pomáhalo upevňovat iluzi o „*moderním spravedlivém společenském řádu*“ 20. století (alespoň v Československu).²⁹ Bádání po r. 1989 se vesměs oprostilo od pojetí, které mělo za úkol legitimizovat společenské uspořádání a politickou moc komunistů. Vysvětlení, proč k „*sérii lokálně izolovaných vzpour*“ v 17. století docházelo, nabízí autorka na příkladu různých konfliktů. Sotva bylo možné představit problém komplexně. Lze odkázat na monografie, jež na toto téma publikoval J. Čechura.³⁰ Z pohledu regionálního

bádání potěší, že se I. Čornejová podívala také na sever Čech, resp. na Frýdlantsko, a představila zastánce vesniců, kováře Andrease Stelziga.³¹ Poddaný hraběte Františka Ferdinanda z Gallasu opravdu nepatřil k typickým reprezentantům rebelující venkovské společnosti. Bez povinnosti robotovat a se stálými zakázkami mohl být spokojeným mužem. Ke své škodě hospodařil tak, že se dostal do vězení pro dlužníky. To však jeho zřejmě nemalé sebevědomí nepoškodilo. Stelzigovo vnitřní ustrojení i na tehdejší vsi neobvyklá gramotnost mu však nedaly mlčet nejen k akcím jeho sousedů, a proto se stal i neformální autoritou stěžovatelů.³² Autorka neopomněla dvoudílné Kaplického románové líčení kovářova života a pozdější snahu o jeho dramatisaci v Liberci v režii Jana Schmida. Poptávka po lokálních hrdinech z lidu z časů „temna“ v původně téměř plně německy jazykovém prostředí plně převážila nad drobnou „vadou“, totiž tím, že onen mluvčí vzbuřených venkovanů na Frýdlantsku se nejmenoval Ondřej, nemluvil a nepsal česky a nepatří mezi lidové hrdiny jako Kozina či Jánošík. Zda byli poddaní skutečně tak přetěžováni, že jim nezbylo, než si stěžovat a ignorovat robotní povinnosti, už objasněno

není. Nabízí se prostší vysvětlení: Lidé se většinou bouří a reptají v době, kdy se jim hmotně daří lépe, než dříve. Jinou otázkou je, zda lokální povstání v západních Čechách a několik popravených tamních vzbouřenců na Ovčím vrchu lze označit za „*masakr*“. Zaujme, že do kapitoly o venkovských povstáních nepronikl ani slovem poněkud jiný typ vzpurného jednání a soudních pří, a to případ Jana Sladkého (Koziny) a jeho sousedů na Chodsku konce 17. věku.³³

Právní stav Království českého autorka v obrysech představuje s ohledem na Obnovené zřízení zemské a snahu o jeho revizi za císaře Josefa I. Tento nedocenený český král se může jevit i jako předchůdce modernizační politiky svého budoucího jmenovce a reformátora, Josefa II. Za důležitý považují výklad postavený na srovnání politiky a církve za Ferdinanda III. a o půl století po jeho smrti. Díky výsledkům nových bádání Jiřího Havlíka³⁴ mohla ukázat autorka na výrazný posun v podřízenosti církve vůči státní moci jako zásadní provozovatelce rekatolizační praxe. Čornejová identifikuje vliv sílící světské vlády jako „*razantní ofenzivu státu proti rozpínavosti církve*“. Dohled nad ní vyžadoval i kontrolu jejich služebníků.

Zdařilou sondou je vhléd do každodenní zbožnosti a katolických festivit s dobrovolnou účastí prostých věřících. Nešlo jistě o pouhou „*teatrálnost*“, která vtahovala nové generace katolicky vychovaných obyvatel Čech a Moravy do života církve. Zmínka o konceptuálních kázáních, umění výkladu katolické nauky srozumitelně všem a podané v rodném jazyce, spolu s poutěmi a procesemi umožňuje i dnešním „ateistickým“ čtenářům pochopit životní směřování lidí doby barokní. Posvátné obrazy a poutní místa (na mariánské poutní místo Hejnice na severu Čech prostor nezbyl), nově budované loretánské kaple, ale i napodobeniny kaplí Božího hrobu podle jeruzalémského vzoru, které autorka nevzpomněla, jsou nepochybně významným svědectvím o naději ve spásu duše i útěchu v nouzi nejen hmotné. Autorka se nevyhýbá ani konfliktním tématům, jako byla řevnivost mezi jednotlivými starými a novými řádovými společenstvími, dlouhodobé konflikty mezi arcibiskupem Arnoštem Vojtěchem z Harrachu a (pražskými) jezuiti. Nelehký život měli někteří členové tohoto kazatelského řádu. Je představen na osobnosti Bohuslava Balbína.³⁵ Nejznámější

27_ *Svědectví z morového času. Kniha svědeckých výpovědí u městského soudu v Žatci z let 1580–1587*, (ed. Bohumír Roedl). Praha: KLP, 2003. ISBN 80-86791-04-1.

28_ DEFOE, Daniel. *Deník morového roku*. Klasika epidemické literatury, 2. vyd. Praha: Zdeněk Bauer, 2020. ISBN 978-80-907943-0-6.

29_ Zvláštní publikační příležitost podpořilo velké výročí rebelií: VOJTÍŠKOVÁ, Marie, ed. et al. *Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severovýchodních Čechách. Vydáno k 300. výročí povstání*. Praha – Česká Lípa: Okresní archiv – Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1980; VOJTÍŠKOVÁ, Marie, ed. et al. *Sborník IV. severočeského archivního symposia. Referáty ke 300. výročí povstání poddanského lidu r. 1680*, I-II. Česká Lípa: Okresní archiv, 1981.

30_ ČECHURA, Jaroslav. *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*. Praha: Libri, 2001. ISBN 80-7277-604-0; ČECHURA, Jaroslav. *Černínové versus Kysibělští*. Praha: dokořán, 2003. ISBN 80-86569-06-3; ČECHURA, Jaroslav. *Broumovská rebelie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-215-4.

31_ KOČÍ, Josef. *Odboj nevolníků na Frýdlantsku. Příspěvek k povstání nevolníků v Čechách v roce 1680*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1965. Autor rebelií nehodnotí objektivně, v případě potřeby omlouvá jednání venkovanů i Stelziga, zatímco pro Gallasovo chování žádná morální ani právní „výtku“ nenachází.

32_ K tématu a jeho zpracování v německé a české vlastivědné i odborné literatuře viz SVOBODA, Milan. Kovář Stelzig z Dolní Rasnice – hrdina bez bázně a hany? Historická realita 17. věku ve „výchovněvzdělávacím“ zpracování. In: MÄRC, Josef a kol., edd. *Mystifikace ve výuce dějepisu, mystifikace výukou? Ústí nad Labem: Filozofická fakulta UJEP, 2010 [recte 2015]*, s. 152–180. ISBN 978-80-7414-266-0.

33_ MAUR, Eduard. *Chodové. Historie a historická tradice*. Praha: Univerzita Karlova, 1984.

34_ HAVLÍK, Jiří M. *Jan Fridrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby baroka*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-628-4.

35_ Srov. POKORNÁ, Zuzana a Martin SVATOŠ, edd. *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách. Sborník z konference Památníku národního písemnictví*. Praha: Památník národního písemnictví, 1992; VIKTORA, Viktor a Milena HÁLKOVÁ, edd. *Balbínovská miscelanea. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 380. výročí narození Bohuslava Balbína*, Klatovy 3. a 4. prosince 2001. Klatovy: Městská knihovna Klatovy, 2002. ISBN 80-238-9957-0; CHROUST, Václav – BURŠÍKOVÁ, Zdeňka a Karel VITÁK, edd. *Dělám to k větší slávě Boží a chvále vlasti: Bohuslav Balbín a jeho doba. Barokní jezuitské Klatovy 2014. Sborník příspěvků*. Klatovy: Město Klatovy, 2014. ISBN 978-80-260-7169-3; BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina – HAVLÍK, Jiří M. a Karel VITÁK, edd. *BB 400: Ó krásno Země české, vlastenče náš!* Klatovy: Městská knihovna Klatovy, 2021. ISBN 978-80-907785-6-6 (elektronické vydání).

barokní český historik píšící latinsky, podle badatelů od 19. století „vlastenecký“ typ českého historika, je přiblížen v roli učitele i badatele. Z výkladu mohou v diskusi zaujmout dva postřehy: „*Balbín asi nebyl příliš dobrým učitelem.*“ Starší životopisná pojednání uvádějí, že mezi studenty byl oblíbený (nosili mu oříšky), protože se jim věnoval (možná více, než jeho řádoví kolegové). Nabízí se otázka, podle kterých tehdejších kritérií by neměl být dobrým pedagogem. Druhá pochybnost se váže k autorčinu mínění, že Balbínovo ironické *Trophaeum sepulchrale* (Náhrobní nápis)³⁶, směřované vůči ještě žijícímu Bernardu Ignáci z Martinic, mu vytýká „všemožné nepravosti“, avšak „povýtce neprávem.“ Samozřejmě, že Balbín měl osobní averzi vůči královskému úředníku, který podle jeho vidění církvi i jemu osobně škodil, mstil se, zasahoval do záležitostí, které neznal a kam ani jeho kompetence světského úředníka nesahaly. Hrabě, který se dostal na nejvyšší pozici místodržícího Českého království a udržel se v ní 35 let, nemohl zůstat osobnostně nepoznamenan tak dlouholetým výkonem vysoké funkce. Balbín byl nepochybně nejen přemýšlivým historikem, ale i pozorovatelem a znalcem lidských charakterů. Z Martinicových činů a z pověsti, kterou v Čechách (a zřejmě i v Říši) měl, mohl nazřít jeho mocenskou pýchu, kterou mu opakovaně vytýká v ironickém „*náhrobním nápisu*“. Ne nadarmo připojil editor českého překladu, J. Hejnic, úryvek z Martinicovy závěti (1685). Jistě je nutno přihlížet v ní k sebestylizaci „hříšníka“, jak se v žánru testamentu sluší, včetně určité míry sebekritiky. Martinicova pýcha však pěkně prosvítá z kontrastu, který předchází žádosti: „*Mé mrtvé tělo budiž uloženo do země za noci*“ ve svatovítském chrámu do rodové hrobky, ovšem před pohřbem má být „*viditelně vystaveno v oděvu kavalíra s řádem Zlatého rouna*“.³⁷ Jinak řečeno: sociální tělo má do budoucna prezentovat vzpomínku na urozeného muže a zdatného, věrného služebníka rakouského domu. Jistěže toto „*ostensio corporis*“ nijak významně nevybočuje z dobových konvencí barokních pohřbů i v jiných evropských katolických zemích. Pozornost ovšem zasluhuje Martinicovo doznání v závěti, že totiž pozůstali mají „*dát prosit... za mne na všech kazatelkách za odpouštění veškeré hněvivosti, vydírání, jehož jsem se dopustil, nedbalosti,*

zpupnosti, netrpělivosti, pomstychtivosti, pronásledování... při kontribucích, řízení královského místodržitelství, obecných zemských sněmů a při jiných funkcích, které mi byly svěřeny. To se nesnažím omlouvat, nýbrž chci prosit za odpuštění.“ Ještě zajímavější je pasáž odprošující „*pana arcibiskupa, ... metropolitní kapitulu, konsistoř a všechny duchovní, především pány otce Tovaryšstva Ježíšova, s nimiž jsem vedl příliš prchlivé spor ohledně závislosti na Královském místodržitelství a jež jsem mnohokrát prudce napadl...*“ Pokud by ani tato sdělení nevnášela dost pochybností do autorčina vyjádření o Balbínově „neprávem“ vyřčené kritice Martinicovy vlády v Čechách, naskytá se otázka, jak si vyložila Martinicovu charakteristiku od P. Mati z knihy, kterou sama uvádí v seznamu použité literatury: „*Bernard Ignác z Martinic – dlouholetý nejvyšší purkrabí, nesmírně agresivní politik, dokonale ovládající „technologie moci“ a současně osoba s širokými kulturní zájmy, ... Svě vzdělání, spíše široké než hluboké, dokázal prodat s ješitnou sebeláskou a proti svým protivníkům postupoval se zarputilou důsledností... a stylizoval se do role jejího garanta v míře, která současníky iritovala.*“³⁸ Myslím, že není namístě ironická poznámka, že Balbínovu „*osobní odvahu do svědčuje i fakt, že nejen ... Rozprava*“³⁹ nebo výše připomenutý *Pamětní nápis*, ale i jeho další nadčasová díla zůstala za jeho života v rukopise“. Ne všichni čtenáři vědí, že veškeré texty vydané katolickými autory procházely církevní cenzurou, která by do tisku nepustila nic „*proti víře*“ či „*dobrým mravům*“. A i Balbín si při své občasně svéhlavosti musel uvědomovat, že ani jeden z výše citovaných textů by v Čechách nikdy nevydal. Tím se také vyvrací tradovaný omyl, že je Obrana jazyka českého interpretovatelná jako obrana češtiny, jak občas tvrdí literární historikové. Ve skutečnosti šlo předně o Balbínova dosti politicky citlivá prohlášení, která by mohla být ve Vídni vyložena coby urážka panovníka a pohněvaná reakce na to by autorovi i řádu mohla způsobit velké mrzutosti.⁴⁰

Rekatolizace vrcholila třicetiletou vládou Karla VI., dobou, k níž teprve se vztahuje děj Jiráskova *Temna*. Opět se ukazují svízele vzešlé z mocenských rozhodnutí „*nesmiřitelného odpůrce vši hereze*“, ale i nebezpečí plynoucí

36_BALBÍN, Bohuslav. *Pamětní nápis. Satira na Bernarda Ignáce z Martinic, kterou jménem čtyř stavů Království českého roku 1672 sepsal B. Balbín*, [ed. Josef Hejnic]. Praha: Vyšehrad, 1988.

37_BALBÍN, B. *Pamětní nápis*. Citace českého překladu ze s. 120–121.

38_MĀTA, Petr. *Svět české aristokracie [1500–1700]*. Praha: NLN, 2004, s. 357. ISBN 80-7106-312-6.

39_Myšlen spis BALBÍN, Bohuslav. *Rozprava krátká, ale pravdivá*, [ed. Milan Kopecký]. Brno: Blok, 1997. ISBN 80-7029-108-7.

40_BALBÍN, B. *Rozprava krátká*, s. 44: „...*ochrany, důchody jsou vydány v plen... a jsou denně před našima očima uchvacovány, když vídeňský dvůr, zváben sladkostí českých peněz, každodenně nenasytným hrdlem volá: „Přinášej, přinášej!“*“

pro tajné nekatolíky, obviněné ze „*zločinů proti státu*“. Vhodně citovaná pasáž francouzské historičky, bohemistky M.-E. Ducreux, ukazuje jistou venkovanskou prostoduchost i neznalost základní katolické věrouky (dogmatiky) spojenou s tradiční lidovou magií a mlhavými představami o světcích, svátostech, svaté Trojici atp. Interpretace myšlení prostých věřících kladla poměrně velké požadavky na kněží (inkvizitory), kteří měli pochopit dobovou interpretaci věcí víry u teologicky nezdělaných obyvatel. Netřeba pochybovat také o tom, že podobně nejasné mohly být „*vědomosti*“ tajných nekatolíků o „*víře jejich otců*“. Šlo v podstatě o teologicky neukotvený systém představ složený z četby, nahodile zapamatovaných kázání, z katechetických poučení a vzájemných věroučných debat.

Potřeba poskytování vhodných životních vzorů měla být sycena životy svatých. Nepomucenská úcta toho mohla být schopna. (O nepravdivě fabrikované moderní tezi, že kult sv. Jana Nepomuckého měl zastříti úctu k Janu Husovi, který svatořečení nikdy nedošel, se autorka raději ani nezmiňuje). Ve srozumitelném sledu výkladu zůstává matoucí pouze vyjádření „*cyriaci... jako jedni z prvních stáli už u Janovy mučednické smrti*“.⁴¹ Podle tradice mělo být z Vltavy vyložené světcovo tělo prvně pohřbeno v kostele Sv. Kříže Většího u křížovníků s červeným srdcem, proto také u nich začínaly svatojánské oslavy a od nich odcházela procesí k hrobu ve svatovítské katedrále.⁴¹ V odbočce biogramu jsou krátce představeny život a dílo Antonína Koniáše, kterého znají snad všichni Češi coby

„paliče českých knih“, ale málokdo coby plodného autora českých katolických knih.⁴² Pro Karlovu rekatolizační epochu je charakteristická poslední vlna náboženského exilu 18. století.⁴³ (Další stěhování obyvatelstva českých zemí do zahraničí v 19. století už bylo motivováno politicky po revoluci 1848, nebo ekonomicky kvůli hospodářské bídě). I zde bylo možno opřít se o výzkumy životů náboženských emigrantů, svědectví „z první ruky“, jež zprostředkovává E. Štěříková. Zásady na tomto badatelském poli jistě nelze upřít ani M.-E. Ducreux, avšak nelze je stavět na roveň. Dílo dr. Štěříkové je co do geografické šíře, časového záběru (17.–20. století) i kvantitativního rozsahu prostudovaných materiálů monumentální: Za posledních 30 let publikovala „jen“ v češtině na dvacet původních

monografií v tiskovém rozsahu přesahujícím 6 660 stran (nepočítaje reedice, novelu a německy vydané knihy na totožná či podobná témata). Edita Štěříková pracovala – podobně jako Ivana Čornejová – v archívech, avšak zná dokonale nejen v institucích uložené rukopisy či staré tisky. Archivářské povolání se hluboce otisklo do jejich prací, takže si – na rozdíl od historiček Ducreux a Čornejové – vystačí se starou literaturou a novější cituje zřídka. Ostatně rozsah použité literatury obvykle čítá tři tiskové strany, což není v české badatelské obci obvyklé.⁴⁴

Architektura barokní doby v Čechách se často redukuje na církevní stavby, protože jsou téměř v každé obci a patří k nejviditelnějším svědectvím oné epochy. I proto mnoha Čechům uniká drobný fakt: baroko není evropským protireformačním

slohem, protože v tomto stylu vznikaly kostely i v protestantských zemích, stejně jako zámecká sídla. Čornejová se samozřejmě na prvním místě věnuje církevním objektům známým z Prahy i z významných poutních míst Čech a Moravy. (Napodobeniny loret bychom našli i na severu Čech, např. v České Lípě, Rumburku, ač v knize zmíněny nejsou). „Povinné“ musely být zmíněny skvosty Santiniho-Aichla jistě nejen proto, že se barokní gotika dostala do seznamů UNESCO. Reprezentace (stavebním) uměním se stala významnou nejen pro katolická církevní společenství. Světská šlechta počala proměňovat krajinu podle vzorů šířených též literárně, o čemž svědčí počiny Albrechta z Valdštejna⁴⁵ i Šliků v oblasti dnešního Českého ráje, na přelomu 17. a 18. století pak i hraběte Šporka především v Kuksu.⁴⁶

Poslední zásadní kapitola je věnována katolickým učencům, učitelům a badatelům v oborech humanitních i exaktních. (Toto moderní rozlišení nelze samozřejmě použít zcela, neboť, jak autorka sama dodává, v 17. století ještě bylo možné stát se polyhistorem). Přehled několika osobností často z jezuitského (či obecně církevního) prostředí vyvažuje ve veřejném mínění často rozšířené představy o „likvidaci“ inteligence po Bílé hoře. Moderním badáním berou zaslav některé po desetiletí tradované předpojatosti o úpadku literatury. S nimi končí i teze o „nejpůvodnějších autorských rysech“ písňové tvorby (resp. textů) Michny z Otradovic. Germanista J. Kvapil z labskoústecké univerzity již před 20 lety odhalil, že Michnovy „originální“ texty Loutny české jsou převzaty z německého prostředí z díla *Epithalamium Marianum Oder Tafel Music* (1638) od jezuita Johannese Khuena. Michna jen „jen“ převalděl do češtiny.⁴⁷ S některými autorčinými závěry o české barokní literatuře nelze souhlasit zcela. Jestliže tvrdí, že ve srovnání s Komenského *Labyrintem světa* (který také není námětově prací původní) „domácí spisovatelé velkou prózu po celé období „temna“ nevytvořili, o to více zde však vycházela díla básnická“, kam tedy patří do 19. století opakovaně vydávaný český překlad monumentálního barokního náboženského románu Martina z Kochemu Veliký života Pána Krista?⁴⁸

Konec barokní epochy se „tradičně“ spojuje s Marií Terezií. Jediná habsburská panovnice na českém trůnu je uvedena do politických a vojenských souvislostí. Je pochopitelně otázkou,

41_VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký. Česká legenda*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 172. ISBN 80-204-0358-2.

42_KONIÁŠ, Antonín. *Vejštažní naučení*, [ed. Milan Kopecký]. Brno: Blok, 1995. ISBN 80-7029-117-6.

43_Srov. NEKVAPIL, Ladislav. *Východočeští nekatolíci v době baroka a osvícenství. Chrudimský kraj v letech 1621–1781*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2015. ISBN 978-80-7395-936-4.

44_Nepřekvapí pak, že ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Více sluší poslouchati*, s. 354, sice zmiňuje novější badatelské práce z České republiky, především bakalářské a magisterské, ale ani jednou necituje obsáhlou doktorskou, později tiskem vydanou práci německého historika W. Wántiga či další profesní historiky mladší generace, kupř. F. Metasche, A. Schunku. Viz WÄNTIG, Wulf. *Grenzerfahrungen. Böhmisches Exulanten im 17. Jahrhundert*. Konstanz: UVK-Verlags-gesellschaft, 2007. ISBN 978-3-89669-612-0; SCHUNKA, Alexander. *Emigrace ze zemí habsburské monarchie do oblasti středního Německa. Motivy a sociální důsledky. Časopis Matice moravské 2008*, 127, s. 381–396; SCHUNKA, A. *Gäste, die blieben. Zuwanderer in Kursachsen und der Oberlausitz im 17. und frühen 18. Jahrhundert*. Hamburg – Münster: Lit Verlag, 2005. ISBN 978-3-82589-374-3; METASCH, Frank. *Erinnerungskultur und Identitätsstiftung. Die „Gemeinde böhmischer Exulanten in Dresden“ im 19. Jahrhundert*. In: Lenka BOBKOVÁ a Jana KONVIČNÁ (Hgg.). *Korunní země v dějinách českého státu*, sv. 2. Praha: Albis international, 2005, s. 475–496; METASCH, Frank. *Der Taufbrunnen jenseits der Grenze. Alltagserfahrung, kirchliche Praxis und religiöse Flucht im böhmisch-sächsisch-oberlausitzischen Grenzraum des 17. Jahrhunderts*. In: Joachim BAHLCKE a Rainer BENDEL (Hgg.). *Migration und kirchliche Praxis. Das religiöse Leben frühneuzeitlicher Glaubensflüchtlinge in alltagsgeschichtlicher Perspektive*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag, 2008, s. 203–222. Jestliže dr. Štěříková u katolických historiků postrádá znalost protestantských pramenů, lze se ptát, nakolik ona pracuje s katolickými prameny a odbornou novější literaturou. Ole E. Štěříková „česká historiografie dobu rekatolizace v minulosti i v přítomnosti z obou stran všelijak zkreslovala a dodnes zkresluje, což souvisí mimo jiné i s dosud nedostatečným poznáním oné doby.“ Také prý „mnohým bezkonfesním historikům snad uniká duchovní rozměr v myšlení tehdejších prostých sedláků, a proto dochází k nedorozuměním.“ (Tamtéž, s. 353). Jistě je právem autorky ventilovat privátní impresy, ovšem tvrdí-li, že „Vedle »heroického nasazení misionářů« musíme postavit hrdinsky snášené utrpení tisíců umořených ve vězeních až k smrti“, měl by následovat odkaz na odbornou literaturu, v níž by měla být zveřejněna příslušná statistická data se jmény oněch ve vězeních usmrčených „tisíců písmáků“.

45_ULIČNÝ, Petr a kol. *Architektura Albrechta z Valdštejna. Italská stavební kultura v Čechách v letech 1600–1635*, I–II. Praha: NLN, 2017. ISBN 978-80-7422-564-2.

46_HANCKE, Gottfried Benjamin a Stanislav BOHADLO. *Kuks. Theatrum fagi. Papis Lázní Kuks v Čechách, patřících jeho říšské hraběcí excelenci hraběti von Sporck. Gottfried Benjamin Hancke [1722]*. Náchod: Gate, 2002. ISBN 80-901712-7-6.

47_KVAPIL, Jan. Nálezová zpráva o přímé předloze Michnovy Loutny české. *Česká literatura 2004*, 52, č. 5, s. 742–743.

48_První české vydání z r. 1698 od Edelberta Nymburského. Srov. z KOCHEMU, Martin. *Veliký život Pána a Spasitele našeho Krista Ježíše a jeho nejsvětější a nejmilejší matky Marie Panny a její matky svaté Emerenciány, svatého Josefa a svatého Joachyma, svatého Jana Křtitele, svatého Jana Evangelisty, svatého Štěpána, prvního mčedníka, svatého Jana Menšího, svatě Máří Magdalény a svatě Marty, kdežto postižené jsou všechny nejpřednější věci, které se od stvoření světa až do zkázy a vyvrácení města Jeruzaléma zběhly, jakož taky obsírná historie Starého i Nového zákona se dotýkající. Co se někdy v krajínách židovských zběhlo a v Písmě svatém něco zatměleji a krátčejji vypsano jest, tuto se obsírně a zřetelně vypisuje. Nachází se též v této knize do pěti set rozličných a velmi pěkných modliteb o životu a hořkém umučení a oslavení Pána Ježíše Krista, jakož i k Marii Panně a jiným některým svatým*, [edd. Miloš Sládek – Lucie Peisertová – Tomáš Breň]. Praha: Argo, 2007, 1051 s. ISBN 978-80-7203-919-7.

zda lze považovat částečný příklon (a hold vzdorokráli) Karlu Albrechtovi za „další nezdařený odboj“.⁴⁹ Zvláště, vyplývá-li z autorčina líčení, že byl vynucen vnějškově, vojenskou silou. Navíc – ne všichni šlechtici českých zemí si s nečekaným novým panovníkem zadali. Rozsudky a hlavně tresty „odbojníkům“ rozhodně přišly v podobě výrazně mírnější, než 120 let předtím vynášel Ferdinand II. Modernizace monarchie musela vést i ke změně pohledu na iracionální jevy, k nimž patřil zákaz procesů s údajnými čarodějnicemi, který autorka nezmiňuje, ač by si to zasloužil už pro svou právní inovativnost. Napak (nechtěná) sekularizace školství, kterou započalo papežovo zrušení Tovaryšstva Ježíšova, se nakonec v budoucnu stala osudnou vlivu katolické církve nejen v českých zemích.

Recenzovaná publikace není jen dějinným výkladem. Obsahuje 32 barevných příloh, jež přibližují dobu českého (katolického) baroka. Samozřejmě najdeme známá vyobrazení, ovšem i méně obvyklé prameny obrazové – kartografické. Každou kapitolu uvozuje černobílá rytina – dobový leták, grafický list, portrét⁵⁰, ale i reprodukce novějších kreseb či maleb, historizujících

prací z 19. století. I při nevelkém formátu knihy příjemně překvapí neobvykle vysoká tisková kvalita všech vyobrazení, byť některá pro bližší studium vyžadují zvětšovací sklo. Pochválit lze nejen bohatý autorský styl, ale také celkovou poměrně dobrou korekturu. Ostatně autorka, dlouholetá pedagožka, ví, jak zaujmout.⁵¹ V textu tu a tam nastražila několik věcných nesprávností, které detailista rychle odhalí.⁵²

Knihla Temno nepochybně potěší studující historie, protože jejich pohledem „není tlustá“, resp. „dá se přečíst za odpoledne“, což je už poměrně časté kritérium hodnocení odborných publikací na první pohled. Také jazyk knihy je vesměs srozumitelný, výklad logicky strukturovaný a neklade ani velké znalostní nároky na úplné začátečníky v oboru studia historie jako odborného předmětu, natož na učitele dějepisu, zahlcené různými byrokratickými povinnostmi. Je to kniha hodná uznání, protože každá z kapitol je, resp. se už stala předmětem dlouholetého badatelského zájmu. A nejde jen o české autory a autorky, jejichž 83 monografií⁵³, výjimečně i vydané dobové prameny (na závažné studie nezbyvá prostor), Ivana Čornejová uvádí bohužel

nutně výběrově, asi na přání vydavatele. Každý čtenář bude postrádat některou významnou českou či cizojazyčnou publikaci, která je pro téma opravdu „zásadní“. A stejně jako odkazy na další doporučenou četbu je a bude nevďečným úkolem každého autora či autorky přehledového díla o určité části českých dějin vybrat „to podstatné“, resp. to, co rozhojňuje různé široké obzory čtenářů, kteří prošli základním či středoškolským výkladem dějepisu ve velmi hutné, zjednodušené, občas až komiksově podobě.⁵⁴ Z pohledu tématem a bádáním zaujatého čtenáře troufám si napsat, že nelehký, ba nevďečný úkol autorka splnila nejen proto, že se snažila o mnohostranný a nestranný přístup, přičemž zmírnila dosud sporná místa výkladu a dala zaznít i názorům z nekatolické badatelské strany.⁵⁵ Její výklad je sice občas ironizující, avšak věcný a klidný, vedený nadhledem a nadstranickostí.⁵⁶ Současně se stává pozváním k hlubšímu studiu problémů období a dějin lidí, kteří – aniz to tušili – žili v čase později nazvaném odborně a racionálně *raný novověk*, nebo neobdobně a emotivně *temno*.

Milan Svoboda

49_Z přehledně psaných děl zasluží zmínku alespoň MAUR, Eduard. *12. 5. 1743. Marie Terezie. Korunovace na usmířenou*. Praha: Havran, 2003. ISBN 80-86515-22-2; BLEED, Jean-Paul. *Marie Terezie: zakladatelka moderního státu*. Praha: Slovart, 2013. ISBN 978-80-7391-733-3.

50_Výborný nápad je otištění portrétu B. Balbína [dat. 1683] se soupisem jeho nejvýznamnějších děl [s. 106].

51_Několik neobvyklých vyjádření, která mladá čtenářská generace nezná a nepoužívá, donutí studující nahlédnout do slovníků: *šanoval* [s. 30], *parvenu* [s. 44], *raison d'être* [s. 48], *avansovat* [s. 94], *bona fide* [s. 121] atd.

52_Proti Matyáši Burnatému [Burnatiovi] se opravdu postavili poddaní z Rovenska pod Troskami, ale zavraždili ho až v blízké vsi Libuš [s. 37]; prezident tajné rady se psal „Trauttmandorff“ [s. 57]; švédský kancléř byl „Dxenstierna“ [s. 63]; místo termínu „legenda“ zde popsáné události zasluží spíše název „pověst“ [s. 92–93]; mír v Rijswijku byl uzavřen už r. 1697 [s. 97]; Karel VI. nemohl v Pragmatické sankci z r. 1713 převést nástupnické právo na „svou nejstarší dceru“, protože ještě žádnou neměl [s. 117]; svatojánské slavnosti na Vltavě se spíše nazývaly „lodní“ („navalis“), než „vodní“ (byť se používá i spojení „musica aquatica“), [s. 121–122]; lze dodat, že ochranovská Jednota bratrská je ve světě díky svým misím známa hlavně jako „Unitas Fratrum“ či „Moravian Church“, Ochranov/Herrnhut byl založen v Horní Lužici, později součástí Saska [s. 127]; neškodí vysvětlit, že oním „knížetem kukským“, tedy šlechticem s pamětnicky popleteným titulem, měl být míněn hrabě František Antonín Špork [s. 129]; zámek v Kroměříži se běžně uvádí jako arcibiskupské sídlo, byť Questenberg byl ještě biskupem, protože arcibiskupství olomoucké bylo ustaveno až 1777 [s. 135]; šternberský „venkovský zámek“ v Troji je ve skutečnosti projektován jako vila italského typu [s. 135]; iniciátorem přestavby klášterního kostela ve Žďáru nad Sázavou byl cisterciácký opat Václav Vejmluva [s. 137]; Braunův Betlém vznikl v Novém lese u Kuku [s. 139]; chrám Nanebevzetí Panny Marie v Karlových Varech nestojí [s. 141], není jasné, kterou další lokalitu měla autorka na mysli; český vzdorokrál Karel Albrecht zemřel až r. 1745 [s. 155]; příjmení oxfordského profesora historie a bohemisty je Evans [s. 162].

53_Není jasné, proč autorka někdy uvádí starší a někdy až nejnovější vydání publikací tištěných opakovaně. Jde o Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, vydané r. 1989 a doplněné po 16 letech: JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, 2005. ISBN 80-7106-709-1; rovněž Preissův Špork, který původně nemohl mít v názvu jméno barokního šlechtice, se objevil v nové verzi: PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách. Druhé, rozšířené a přepracované vydání knihy, která vyšla v roce 1981 pod názvem Boje s dvouhlavou saní. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-573-1.

54_JAZ. *Opráskí sčeskí historje f koutce*. Praha: Grada, 2016, s. 175–203. ISBN 978-80-271-0212-9.

55_Jistý pendant z protestantské strany – ovšem nikoli nestranný – tvoří ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Stručně o pobělohorských exulantech*. Praha: Kalich, 2005. ISBN 80-7017-022-0.

56_Závěr I. Čornejové „Změna víry v době, kdy se veškeré bytí člověka vztahovalo k Bohu, se především u myslivých a duchovně zaměřených lidí rovnala ztrátě osobní identity“, oceňuje i ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Více sluší poslouchati*, s. 355. Vadí jí však, že „autorka nepřipouští, že donucování ke změně víry, tj. k odložení osobní identity, je nedobrý čin a že vynucená ztráta osobní identity láme charakter osobnosti.“ Pokud bychom měli dosáhnout takto požadované objektivnosti i hodnocení minulosti, mohla by I. Čornejová i další (katolictví) badatelé požadovat po E. Štěříkové a dalších (protestantských) badatelích, aby uznala[-i], že ignorování zemských zákonů a církevních nařízení v zemi ovládané absolutisticky orientovaným panovníkem povede k právnímu nihilismu, rozvratu společenské smlouvy a svévolnému výkladu právních norem, dle nichž někteří tyto zákony dodržovat musejí a někteří si jen vybírají ty, které se jim dodržovat chce a které nikoli. Že by byl takový požadavek absurdní, je zjevné. Ve výše uvedené morální maximě E. Štěříkové se také naznačuje, že ti, kdo přijali katolictví a zůstali v pobělohorských Čechách, měli problém se svým charakterem. Domyšleno do důsledků – protože většina poddaných v českých zemích v 17. století přijala staronové, státem (resp. právním systémem) přikázané katolické vyznání, než aby zůstala věrna protestantské „víře předků“ a svůj domov raději opustila, zlomil se charakter domácího obyvatelstva, což má důsledky až do současnosti.

VLADIMÍR KRÝŠ

turnovský stavitel

11. 11. 2022 – 8. 1. 2023

**MUZEUM
ČESKÉHO RÁJE
V TURNOVĚ P. O.**
SKÁLOVA 71, TURNOV
OTEVŘENO DENNĚ
MIMO PONDĚLÍ 9-16 HODIN

NÁRODNÍ
PARAMETRICKÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ COGNOMNÉ PRACOVNĚ
V LIBERCI

Zusammenfassung

Die Entwicklung des Flugverkehrs im Riesengebirge und seiner näheren Umgebung

Pavel Kocián | Die Idee, den Flugverkehr im Gebiet des Riesengebirges einzuführen, kam kurz nach dem Beginn des regelmäßigen Flugverkehrs in Deutschland vor Ausbruch des Ersten Weltkrieges auf. Nach Kriegsende erlebte der zivile Luftverkehr in Europa einen Aufschwung. Eine der ersten europäischen Strecken war die Linie der französisch-rumänischen Fluggesellschaft CFRNA (später CIDNA) Prag-Warschau, die ab 1921 über das Riesengebirge führte. 1927 wurde auf der deutschen Seite des Riesengebirges eine regelmäßige Linie zum Flugplatz Hirschberg-Hartau (heute Jelenia Góra-Grabary) eingerichtet. Sie wurde bis zum Ausbruch des Zweiten Weltkriegs von der Deutschen Luft Hansa (DLH) betrieben. Im selben Jahr führte diese Gesellschaft auch die Verbindung Breslau-Prag ein, die weiter nach München führte. Die Nähe der Berge und die damit verbundenen meteorologischen Phänomene in diesem Gebiet führten in vielen Fällen direkt oder indirekt zu Abstürzen, Not- oder Sicherheitslandungen von Flugzeugen. In Ermangelung eines geeigneten Flughafens wurde auf der tschechischen Seite des Gebirges nur die Strecke Prag-Reichenberg bedient. Diese Strecke wurde 1937–1938 und nach dem Zweiten Weltkrieg bis Ende der 1940er Jahre von der staatlichen Tschechoslowakischen Fluggesellschaft betrieben. Anfang der 1970er Jahre wurde die Einführung eines regelmäßigen Flugverkehrs auf dem Flugplatz Hohenelbe/Vrchlabí in Erwägung gezogen, dieses Projekt wurde jedoch schließlich aufgegeben.

Vratislav Karel Novák und seine kinetischen Plastiken in der Region Liberec

Kateřina Nora Nováková | Das Werk des Gablonzer Bildhauers und Schmuckgestalters Vratislav Karel Novák (13. Dezember 1942 – 14. Februar 2014) ist im Kontext der tschechischen und internationalen Bildhauerkunst einzigartig. Seine kinetischen Objekte mit konstruktivistischen Elementen haben einen unverkennbaren Charakter, der den öffentlichen Raum und zahlreiche architektonische Realisierungen vielfach auf bemerkenswerte Weise ergänzt. Der schöpferische Weg des Künstlers von einfachen geschmiedeten Plastiken bis hin zu hochkomplexen mechanischen und kinetischen Werken, teils mit elektrischem Antrieb, ist ein Symbol für große Kreativität, aber auch für das Bedürfnis nach Entdeckung, Innovation und Behauptung der Individualität während seiner vierzigjährigen intensiven künstlerischen Arbeit. Er konnte seine schöpferische Energie, seinen Enthusiasmus und seine unkonventionelle Heran-

gehensweise zudem an viele seiner Schüler weitergeben. Aufgrund ihrer Einzigartigkeit wollten Architekten der Vereinigung SIAL in Liberec, Stavoprojekt in Jablonec und viele andere Nováks Plastiken mit ihren neuen Bauwerken verbinden. Aufgrund der gesellschaftlichen Situation, aber auch infolge anderer Zusammenhänge, konnten die Entwürfe des Künstlers nicht immer verwirklicht werden. Trotz der häufigen Probleme mit der Beweglichkeit oder der Aufrechterhaltung der Funktionsfähigkeit der mechanischen Teile sind viele von ihnen unkonventionelle Artefakte im öffentlichen Raum. Einige seiner Realisierungen sind zu Symbolen von Orten geworden, die er einzigartig gemacht hat und die so zu einem Teil unseres Lebens geworden sind. Dies gilt beispielsweise für die Plastik Angelrute an der Gablonzer Talsperre oder das Metronom auf dem Letná-Hügel in Prag. Das Schaffen von Vratislav Karel Novák in anderen Bereichen – kleinen mechanischen Objekten, Schmuck und anderen Kunstprojekten – ist ebenfalls sehr umfangreich. Deshalb ist sein Werk für die Geschichte der tschechischen Kunst immer noch schwer einzuordnen und wartet auf seine umfassende Behandlung.

Streszczenie

Rozwój transportu lotniczego w Karkonoszach i bliskiej okolicy

Pavel Kocián | Pomysł na wprowadzenie transportu lotniczego na obszarze Karkonoszy pojawił się nie długo po wprowadzeniu regularnego transportu powietrznego w Niemczech przed wybuchem 1. wojny światowej. Po jej zakończeniu doszło w Europie do rozwoju cywilnego transportu lotniczego. Jedną z pierwszych linii europejskich była też trasa Francusko-rumuńskiej spółki lotniczej CFRNA (później CIDNA) Praga-Warszawa, która prowadziła od roku 1921 przez Karkonosze. W roku 1927 po stronie niemieckiej Karkonoszy wprowadzona została regularna linia na lotnisko Hirschberg-Hartau (obecnie Jelenia Góra-Hartau). Zabezpieczały ją urządzenia spółki Deutsche Luft Hansa (DLH). Była eksploatowana aż do wybuchu 2. wojny światowej. W tym samym roku spółka ta wprowadziła i połączenie Breslau-Prag (Wrocław-Praga), które było kontynuowane potem dalej do Monachium. Sąsiedztwo gór i połączone z tym zjawiska meteorologiczne na tym obszarze w dużej ilości przypadkach bezpośrednio lub pośrednio prowadziły do awarii, lądowania samolotów ze względu na bezpieczeństwo lub awaryjne lądowania. Ze względu na brak odpowiedniego lotniska był eksploatowany po czeskiej stronie gór tylko transport lotniczy na połączeniu Praga-Liberec. Linię tę obsługiwały Czechosłowackie linie lotnicze w

latach 1937–1938 i po drugiej wojnie światowej do końca lat czterdziestych. Na początku lat siedemdziesiątych zastanawiano się nad wprowadzeniem regularnego transportu lotniczego na lotnisku Vrchlabi, jednak odstąpiono od tego projektu.

Vratislav Karel Novák i jego plastyki kinetyczne w Kraju Libereckim

Kateřina Nora Nováková | Dzieło jabloneckiego rzeźbiarza i klejnotnika Vratislava Karla Nováka (13. 12. 1942 – 14. 2. 2014) jest wyjątkowe w ramach kontekstu czeskiego, ale również rzeźbiarstwa światowego. Jego obiekty kinetyczne z elementami konstruktywistycznymi mają niepowtarzalny charakter, którym często osobliwie dotwarzały przestrzeń publiczną i różne realizacje architektoniczne. Twórcza droga autora od prostych plastik metalowych do bardzo złożonych plastik mechanicznych i kinetycznych i napędem elektrycznym, jest podczas czterdziestu lat jego intensywnej pracy artystycznej symbolem wielkiej kreatywności, ale również potrze-

by objawiania, nowatorstwa i forsowania indywidualności. Swoją energię twórczą, entuzjazm i niekonwencyjne podejście potrafił przekazać również dużej ilości swoich studentów. Ze względu na ich inność chcieli łączyć plastyki Nowaka ze swymi nowymi budowlami różni architekci libereckiego SIALu, jabloneckiego Stavoprojektu i dużo innych. Ze względu na nastawienie społeczeństwa, ale też innych powiązań nie zawsze były doprowadzone aż do realizacji projekty autora. Pomimo częstych problemów z ich ruchem lub dotrzymaniem funkcyjności części mechanicznych dużo z nich stało się artefaktami niekonwencyjnymi przestrzeni publicznej. Niektóre z jego realizacji stały się symbolem miejsc, które dotworzyły do wyjątkowości i stały się tak częścią bieżącą naszego życia. Na przykład plastyka Wędka rybaka w pobliżu jabloneckiej tamy wodnej lub Netronom na praszej Letenskiej Pláni. Dzieło autorskie Vratislava Karla Nováka też w innych dziedzinach – w małych obiektach mechanicznych, klejnotach i innych projektach artystycznych jest bardzo obszerne i dlatego jego twórczość jest dla historii czeskiej sztuki plastycznej trudna do zaszeregowania i jak dotąd czeka na swoje kompleksowe opracowanie.

FONTES NISSAE

PRAMENY NISY history | monuments | art

XXIII 2022 2

The expansion of transport aviation in the Krkonoše region and their immediate surroundings

Vratislav Karel Novák and his kinetic sculptures in the Liberec region

<http://fontesnissae.cz>

